

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

ТДУ 372.8:802.0

Ба ҳукми дастнавис

ТКБ 74.261.7АНГЛ

Ш – 26

**ШАМСОВА БИБИХОСИЯТ ҚУДРАТОВНА
МЕТОДИКАИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТМАНДИИ КАСБИИ
ДОНИШҶУЁН ЧИҲАТИ ОМУЗИШИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДИ
ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ
ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБӢ**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои педагогӣ
аз рӯи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ
(13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ)

Мушовири илмӣ – доктори илмҳои педагогӣ,
профессор, Ҳочиматова Гулчеҳра Масаидовна

Роҳбари илмӣ – номзади илмҳои педагогӣ, дотсент
Гадоев Каримҷон Хайруллоевич

Душанбе – 2023

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА	4
БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ САЛОҲИЯТМАНДИИ КАСБИИ ДОНИШЧҶҶЁН ҶИҶАТИ ОМУҶИШИ ИСТИЛОҶОТИ ИҚТИСОДӢ ДАР РАВАНДИ ОМУҶИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ	18
1.1. Таҳқиқоти олимони ватанӢ ва хориҷӢ доир ба салоҳиятмандии касбии донишчҷҶён дар самти таълими истилоҳоти иқтисодӢ	18
1.2. Мавқеи истилоҳоти касбии иқтисодӢ дар раванди таълими забони англисӢ	32
1.3. Таснифоти истилоҳоти иқтисодӢ ва ба инобат гирифтани онҳо ҳангоми таълими забони англисӢ	50
Хулосаи боби якум.....	61
БОБИ II. ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯҶОИ ИННОВАТСИОНӢ ҶИҶАТИ ОМУҶИШИ ИСТИЛОҶОТИ ИҚТИСОДӢ ДАР РАВАНДИ ОМУҶИШИ ЗАБОНИ ХОРИҶӢ	63
2.1. ТехнологияҶои инноватсионӢ ҷиҷати истифодаи истилоҳоти иқтисодӢ дар ҷараёни таълими забони англисӢ	63
2.2. Принципҳо ва меъёрҳои истифодаи истилоҳоти иқтисодӢ дар ҷараёни таълими забони англисӢ	76
2.3. Маҷмуи машқҳо ҳангоми таълими истилоҳоти иқтисодӢ дар машғулиятҳои забони англисӢ	96
2.4. Самаранокии технологияҶои инноватсионӢ дар ташаккули салоҳиятмандии касбӢ ҷиҷати омӯзиши истилоҳоти иқтисодӢ дар давраи таълими таҷрибавии иқтисоддонони оянда	120
Хулосаи боби дуюм	140
ХУЛОСА	143
РӢЙҶАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА	152

НОМГЌИ ИХТИСОРА ВА АЛОМАТҲОИ ШАРТЌ:

ГН – гуруҳи назоратЌ

ГТ – гуруҳи таҷрибавЌ

ДБЗХТ ба номи С.Улуғзода – Донишгоҳи байналмилалии забонҳои хориҷии

Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода

ДБССТ – Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибқории Тоҷикистон

ДДЛМ – Донишгоҳи давлатии лингвистии Москва

ДДМИТ – Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

ДДТТ – Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ДТТ – Донишгоҳи технологии Тоҷикистон

ЗА – забони англисЌ

ЗМ – забони модарЌ

ЗМК – забони муоширати касбЌ

ЗХ – забони хориҷЌ

GLL – General Language Learning (омӯзиши умумии забон)

LLSP – Language Learning for Specific Purposes (омӯзиши забон барои мақсадҳои махсус)

LSP – Language for special purposes (забон барои мақсадҳои махсус)

PT – Professional terminology (истилоҳи касбЌ)

ST – Specialty terminology (истилоҳи махсус)

TLSP – Teaching language for special purposes (таълими забон бо мақсадҳои махсус)

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Аз оғози асри XXI инчониб масъалаи таълими забонҳои хориҷӣ миёни мутахассисону муҳаққиқони тамоми ҷаҳон, аз ҷумла, олимони тоҷик аҳамияти бештар касб карда истодааст. Равандҳои муосири ҷаҳонишавии иқтисоди ҷаҳонӣ ҳамкориҳои муассири касбиро бо забонҳои хориҷӣ дар соҳаҳои гуногуни дониш талаб мекунанд. Ин метавонад сабаби рушди босуръати равобити хориҷӣ, муайян кардани мавқеи мамлақати мо дар ҷаҳон бошад. Донишмандони забонҳои хориҷӣ барои мутахассисони ояндаи соҳаҳои илм, фарҳанг, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва амсоли инҳо хеле зарур ба назар расад, зеро фаъолияти онҳо барои ноил шудан ба ҳамкориҳои бомуваффақият байни кишварҳои гуногун равона шудааст. Маҳорати муошират намудан бо ҳамкасбони хориҷӣ арзиши касбии бештар пайдо намуда, ба рушди сифатҳои касбӣ низ таъсири хешро мерасонад. Маҳз салоҳиятҳои касбӣ ва забондонӣ рақобатпазирии мутахассисони имрӯзаро таъмин мекунанд. Дар раванди рушди босуръати илму техника забони англисӣ мавқеи хоса касб намуда, технологияҳои муосири ҳар як соҳаи фаъолияти инсонро бидуни ин забон тасаввур кардан номумкин аст. Забони англисӣ имрӯз забони илм, маориф, технологияҳои инноватсионӣ, забони муносибатҳои байналмилалӣ, нишастҳои сатҳи баланд ва робитаҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ донишмандонро мешавад. Ба ҳамин хотир, мутахассисони баландихтисос, рақобатпазир ва ҷавобгӯй ба талаботҳои бозори меҳнат бояд донандаи забонҳои хориҷӣ бошанд. Барои иҷрои босифати фаъолияти касбии худ мутахассисони оянда, мувофиқи стандартҳои мавҷудаи таҳсилот, фаъолияти касбиашонро на танҳо дар дохили кишвар, балки дар сатҳи байналмилалӣ низ метавонанд пеш баранд. Аз ҳамин сабаб, дар баробари маҳорату малакаҳои касбӣ, донишмандони забонҳои хориҷӣ низ яке аз талаботҳо ба мутахассисони соҳаи иқтисод ба шумор меравад.

Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ вазифагузорӣ мекунад, ки усулҳои муосири таълим таҳия ва дар амал татбиқ карда шаванд. Барои қонеъ кардани фармоиши иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, мутахассисони соҳаи иқтисод бояд

дар сатҳи баланд ба забонмӯзӣ фаро гирифта шаванд. Хатмкунандагони ихтисосҳои иқтисодӣ дар фаъолияти касбии худ, хангоми иштирок дар лоиҳаҳои инноватсионии ватанӣ ва байналмилалӣ омода буда, арзишҳои миллиро дар сатҳи байналмилалӣ бо забони хориҷӣ муаррифӣ карда тавонанд. Онҳоро зарур аст, ки хангоми омӯзиши забонҳои хориҷӣ, бештар истилоҳотро, ки ба самти иқтисод тааллуқ доранд, аз худ намоянд. Азхудкунии луғат ва истилоҳоти соҳавӣ аз рӯйи ихтисос мутахассисони ояндаро дорои салоҳияти лингвистӣ намуда, ба онҳо имкон медиҳад, ки вазифаҳои дар наздашон гузошташударо бе ягон мушкилӣ ҳал намоянд.

Ба рушд ва такмили таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла, забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали соҳибистиклол гаштани кишварамон тавачҷуҳи зиёд дода мешавад. Дар Қарори қабулшудаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 декабри 2003 «Барномаи давлатии такмил ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014» (минбаъд барои солҳои 2015-2020, ҳоло то соли 2030) аҳамияти ниҳоят зиёди забонҳои русӣ ва англисиро нишон медиҳад. Доништани ин забонҳо барои робитаи байни миллатҳо, шиносӣ бо арзишҳои маънавии фарҳанги ҷаҳонӣ, дастовардҳои илму техника хизмат мекунад. Татбиқи барномаи мазкур тавонист ба такмили таълими забонҳои русӣ ва англисӣ такони бузурге диҳад. Дар ин замина барномаи давлатӣ корҳои зиёде ба анҷом расонида шуданд, аммо ҳоло ҳам мушкилоти зиёд ҳастанд, ки барои таҳқиқу омӯзиш ниёз доранд.

Таҳқиқотҳои илмӣ дар соҳаи лингводидактика, аз ҷумла, мушкилоти таълими забони англисӣ бо назардошти ихтисос аҳамияти хоса касб мекунад. Тавре ки таҷрибаҳои корӣ ва натиҷаҳои таҳқиқоти таҷрибавӣ нишон медиҳанд, дар донишгоҳу донишкадаҳои ғайризабонии кишварамон хангоми таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла, забони англисӣ ба таълими лексикаи касбӣ ва истилоҳоти тахассуси донишҷӯён аҳамияти хоса дода намешавад. Сатҳи нокифояи дониши истилоҳоти касбӣ аз ҷониби донишҷӯён далели он аст, ки онҳо баъди хатми муассисаи таҳсилоти олии касбӣ забонро ба таври

кофӣ истифода намебаранд. Ҳангоми иштирок дар чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ, семинару конференсияҳо ва симпозиумҳо ин мушкилот ба мушоҳида мерасад.

Омӯзиши лексикаи касбӣ ва истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ яке аз муҳимтарин ҷузъиётҳои ҷараёни таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба шумор рафта, барои ташаккули салоҳияти касбию лингвистӣ ва васеъ намудани сатҳи ҷаҳонбинии донишҷӯён равона карда шудааст. Ташаккули салоҳияти муоширатӣ, ки яке аз ҳадафҳои асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои мухталифи таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа мешавад, дар ин раванд зарур аст, ки ба инобат гирифта шавад. Дониши хуби забони англисӣ, салоҳиятҳои касбию муоширатӣ, фонди ғании луғавӣ аз лексикаи касбӣ ва истилоҳоти таҳассус ба мутахассисони соҳаи иқтисод имкон медиҳад, ки дар баробари рушди таҳассус, инчунин доираи донишҳои худро низ васеъ намоянд.

Дарачаи таҳқиқи мавзӯ. Дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ барои мутахассисони оянда дар баробари азхудкунии қисматҳои забон, лексикаи касбӣ ва истилоҳоти таҳассусӣ мавқеи махсусро касб менамояд. Гузашта аз ин, ғанигардонӣ ва густариши мунтазами фонди луғавии донишҷӯён яке аз муҳимтарин вазифаҳои таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ ба шумор меравад.

Талаботи афзоянда ба сатҳи забондонии донишҷӯёни донишгоҳҳои ғайризабонӣ, аз мутахассисону олимони соҳа таҳия ва татбиқи усулҳои муосири таълимро, ки эҳтиёҷоти таҳассусии донишҷӯёнро ба назар мегиранд, тақозо менамояд. Бо назардошти талаботҳои нав ва эҳтиёҷоти мутахассисони оянда таҳлилу баррасии ҳамаҷонибаи масъалаи мавриди таҳқиқ муҳим ба назар мерасад.

Масъалаи омӯзиши лексикаи касбии забонҳои хориҷӣ дар лингводидактика ва методикаи муосири таълим ҷойгоҳи махсусро ишғол намуда, тавачҷуҳи доираи васеи муҳаққиқони хориҷиро ба худ ҷалб мекунад. Паҳлуҳои назариявӣ ва амалияи мавзӯи таҳқиқоти мо дар асарҳои бунёдӣ ва

илмӣ-таҳқиқотӣ аз ҷониби бисёр муҳаққиқони зиёди сатҳи ҷаҳонӣ аз қабили Н.В. Баграмова, Б.В. Беляев, В.А. Бухбиндер, В.Н. Вагнер, Н.И. Гез, Ю.В. Гнаткевич, П.Б. Бурвич, Е.И. Пассов, И.В. Раҳманов, С.Ф. Шатилов, Р. Оксфорд (R. Oxford), Р.Р. Ҷордан (R.R. Jordan), Е.К. Ҳорвитс (E.K. Horwitz) ва дигарон мавриди таҳқиқи амиқу дақиқ қарор гирифтааст.

Назарияи таълими забонҳои хориҷӣ масъалаҳои забонҳои касбиро ба таври амиқ таҳқиқ мекунад, ки аз пайдоиши чунин самт ба мисли лингводидактикаи касбӣ шаҳодат медиҳанд.

Дар самти таҳқиқи лексика, истилоҳоти соҳаҳои гуногун олимони тоҷик аз қалиби Г.М. Ҳочиматова, Т.В. Гусейнова, И.Х. Каримова, С.Н. Алиев, А. Мамадназаров, П. Ҷамшедов, З.Х. Сайфуллоева, Ш.Б. Каримов ва дигарон низ таҳқиқотҳои илмӣ бурдаанд. Дар солҳои охир тавачҷуҳ ба ин масъалаи зерин назар афзудааст, ки инро натиҷаи таҳқиқотҳои нав (Л.А. Милованова, А.Н. Шамов ва ғ.) тасдиқ мекунад. Натиҷаи корҳои анҷомёфта, аксаран дар амал татбиқи худро меёбанд, аммо пешрафти илму технологияҳои инноватсионӣ ва талаботҳои нав нисбат ба мутахассисони оянда моро водор месозад, ки боз сари ин масъала бо диди нав назар афканем.

Ҳамин тариқ, мубрамии масъалаи таҳқиқотии диссертатсия аз мавҷуд набудани дастурҳои таълимӣ-методии донишномаҳои дузабонаю сезабона аз ҷиҳати назариявӣ коркардшуда ва дар амал татбиқшаванда, ки ба таври муассир ташаккул ёфтани малакаҳои касбӣ-лексикӣ ва азхудкунии истилоҳотии англисии иқтисодии донишҷӯёни таҳасусҳои иқтисодиро таъмин месозанд, вобастагии зиёд дорад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ барои амалӣ намудан ва татбиқи нақшаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии факултети забони англисии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода) (собиқ Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода) дар мавзӯи “Ташаккули салоҳиятмандии касбии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ” ва талаботи асосии нақшаҳои стратегӣ

аз кабили Барномаи рушди забони давлатӣ барои солҳои 2020-2030 (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 ноябри соли 2020, № 647) ва Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” (қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 30.08.2019, №438) иҷро шудааст.

Таҳқиқоти мо дар ин самт мавҷудияти як қатор **ихтилофоти** зеринро ошкор намуд:

- ихтилофи байни талаботи ҷомеа ба мутахассисони (самти иқтисод) дорои салоҳиятҳои касбӣ, лингвистӣ, донандагони забонҳои хориҷӣ ва мавҷуд набудани маводҳои махсус дар ин самт таҳияшудаи илман асосноки назариявӣ-методологӣ ҷиҳати таъмини иҷрои талаботи мазкур;

- ихтилофи байни зарурати навсозии (таҳкими) мундариҷаи таълими муоширати касбӣ бо назардошти охири дастовардҳои илмҳои забоншиносӣ ва лингводидактика ва набудани назари ягонаи дидактикӣ оид ба мақом, таркиб ва навъҳои функционалии забонҳои муоширати касбӣ;

- ихтилофот байни тамоюли анъанавии усулҳои таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба мутолиаи матнҳои дорои истилоҳоти касбӣ ва афзоиши эҳтиёҷот ба малакаҳои муоширати шифоҳӣ ва хатӣ бо назардошти хусусиятҳои байнифарҳангии он.

Омӯзиш ва таҳлили равишҳои назариявӣ ва амалӣ ба ҳадаф гузоштан, ташаккули мундариҷа ва сохтани системаи методологӣ рушди малакаҳои нутқӣ ва малакаҳои касбӣ-муоширатии донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар Тоҷикистон ба назари мо мувофиқ мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – аз ҷиҳати назариявӣ асоснок намудан ва дар амалия санҷидани таълими истилоҳоти иқтисодӣ дар забони англисӣ барои иқтисоддонҳои оянда дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Мувофиқи мақсади гузошташуда **вазифаҳои зерини таҳқиқот** муайян карда мешаванд:

1. Омӯзиш ва муайян кардани вазъи кунунии таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодии донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон;

2. Муайян кардани мавқеи лексикаи касбӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ дар чараёни таълими забони англисӣ.

3. Пешниҳоди таснифоти истилоҳоти англисии иқтисодӣ.

4. Муайян кардани принципҳои дидактикӣ ва методӣ ҳангоми таълими истилоҳоти касбӣ аз забони англисӣ.

5. Коркард ва истифодаи маҷмӯи машқу супоришҳо аз матнҳои соҳавӣ ҳангоми таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ.

6. Апробатсияи натиҷаи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ.

7. Ташкили таълими таҷрибавии истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ ва таҳлили натиҷаҳои он.

Объекти таҳқиқот – чараёни таълими истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ бо мақсади таъмини омодагии онҳо ба муоширати касбӣ мебошад.

Мавзӯи (предмети) таҳқиқот – методикаи таълими истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян шудааст.

Фарзияи таҳқиқот. Ба андешаи мо, таъмини самаранок ва сатҳи баланди сифати таълими истилоҳоти хориҷии иқтисодӣ ба донишҷӯён дар мавриде муяссар мегардад, ки агар:

- таҷрибаи таълими истилоҳоти хориҷии касбӣ дар таҳқиқотҳои олимони ватанӣ ва хориҷи кишвар омӯхта шаванд;

- таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ ва талаботу махсусияти истифодаи онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ муайян карда шаванд;

- принципҳои дидактикӣ ва методӣ дар интихоби истифода ва таълими истилоҳоти иқтисодӣ дар чараёни таълими забони англисӣ дар сатҳи зарурӣ ба роҳ монда шаванд;

- вобаста ба таълими самараноки истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми омӯзиши забони англисӣ маводҳои таълимӣ-методӣ таҳия, чоп ва мавриди истифода қарор дода шаванд;

- самаранокии методҳои пешниҳодшавандаи таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ бо апробатсия шудан ва гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ илман асоснок карда шаванд.

Соҳаи таҳқиқот: Муҳтавои таҳқиқоти диссертатсионӣ бо соҳаҳои зерини шиносномаи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ) мувофиқат мекунад:

- банди 1. Таҳияи назарияи таълими фанҳои мушаххас аз ҷумла дар сатҳи байниҷаҳасусӣ; фаъолияти навоарӣ ҳамчун яке аз сарчашмаҳои рушди назария ва методикаи таълим аз рӯи соҳаҳои дониш ва сатҳи таҳсилот.

- банди 2. Таҳқиқи иқтидорҳои инкишофӣ ва тарбиявии фан дар равандҳои таҳсилотӣ.

- банди 3. Таҳияи мундариҷаи концепсияҳои фан дар сатҳҳои гуногуни таҳсилот; мундариҷа, усулҳо ва шаклҳои ташкили таълим дар шароити ҷаҳонишавии иттилоот, илм, фарҳанг ва маърифат.

- банди 4. Таҳияи технологияи навоарии таҳсилот ва шаклҳои ташкили омӯзиш.

Марҳилаҳои таҳқиқот:

Марҳилаи якум – муқарраркунанда (солҳои 2018-2019) – омӯзиши назариявии мавзӯи таҳқиқот, таҳлили сарчашмаҳои назариявӣ ва методологӣ, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ вобаста ба масъалаи таҳқиқро фаро мегирад. Ҷамъоварии адабиёти зарурӣ дар самти мавзӯи таҳқиқ, ҷустуҷӯи сарчашмаҳо, таҳлили маълумотҳо, муайянкунии мушкилоти ҷойдошта дар атрофи мавзӯи таҳқиқшаванда низ қорхое буданд, ки дар ин марҳила ба анҷом расиданд. Инчунин, методологияи таҳқиқот вобаста ба масъалаи таҳқиқ мураттаб гардида, объект, предмет, фарзия ва мақсаду вазифаҳои таҳқиқот муайян карда шуданд.

Марҳилаи дуюм – ташаккулдиҳанда (солҳои 2020-2021) – масъалаҳои асосии таҳқиқот, асосноккунии назариявии методологияи мавҷудаи ташкили таълими истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми омӯзиши забони англисӣ дар донишкадаю донишгоҳҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар бар мегирад. Дар ин марҳила, аз ҷониби мо, методҳои муассир ва пурсамари ташкили таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ пешниҳод шуд. Маҷмӯи машқҳо ва маводҳои таълимӣ-методӣ барои рушди малакаю маҳорати муоширати донишҷӯён дар соҳаи иқтисод таҳия гардид. Барои анҷом додани корҳои дар боло зикршуда зарур донистем, ки бо муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мутахассисони соҳаи иқтисодиёт тайёр мекунанд ҳамкорӣ намуда, миёни омӯзгорон ва донишҷӯён пурсишнома гузаронем. Натиҷаи пурсишнома ба мо имкон дод, ки мушкилоти ҷойдоштаи масъалаи таҳқиқотро ошкор сохта, ҳангоми таҳияи маҷмӯи машқҳо, маводҳои таълимӣ-методӣ ва методҳои таълимии пешниҳодшуда фикру ақидаи онҳо ба инобат гирифта шавад.

Марҳилаи сеюм – ҷамъбасти (солҳои 2021-2022) – марҳилаи ҷамъбасти ҳисобида шуда, ба иҷрои корҳои зерин равона шуд: таҳлилу ҷамъбаст ва омодаسازی натиҷаҳои марҳилаи татбиқи озмоиш; таҳлили маълумоти ҷамъоваришуда, таҳияи натиҷаҳои назариявӣ ва амалии таҳқиқот; таҳияи хулосаҳои таҳқиқот, мурағабسازی рӯйхати адабиёт ва ба низом овардани матни диссертатсия. Дар ин марҳила, натиҷаи озмоиши муайянкунӣ таҳлил карда шуд ва дар асоси он таълими тачрибавӣ гузаронида шуд. Дар рафти марҳилаи ниҳой методҳои пешниҳодшуда вобаста ба таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ дар амал татбиқ карда шуданд. Натиҷаи таълими тачрибавӣ дар ҷадвалҳо ва диаграммаҳо инъикос ёфтаанд.

Асоси назариявӣ ва методологияи таҳқиқотро асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи психология, лингводидактика, педагогика, методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ба монанди (С.Н. Алиев, П. Ҷамшедов, Х.Г. Сайфуллоев, С.С. Авғонов, Т.В. Гусейнова, С. Ҷоматов, Ш.Б. Каримов, Н.В. Баграмова, Г.А. Баева, В.И. Байденко, М.М. Бахтин, И.Л. Бим, Л.С. Выготский,

Н.Д. Галскова, Н.И. Гез, Н.А. Гришанова, П.Б. Гурвич, Г.В. Елизарова, Н.М. Жинкина, И.А. Зимней, Р. Каплан, Я.М. Колкер, Ю.А. Комарова, М.Ю. Копыловская, Н.Ф. Коряковцева, Л.Г. Кузмина, Л.П. Тарнаева, И.Н. Хмелидзе, А.В. Хуторский, Н.В. Чичерина, С.Ф. Шатилова, А.Н. Щукин) ташкил медиҳанд.

Сарчашмаҳои таҳқиқот. Дар диссертатсия монографияҳо, мақолаҳои илмӣ ва диссертатсияҳои олимону муҳаққиқони тоҷик, рус ва хориҷаи дуру наздик, инчунин маводи шабакаи Интернет ва бойгонии муассисаҳои илмию таълимии кишвар истифода бурда шудаанд. Санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф, адабиёти илмӣ, таълимӣ, таълимӣ-методӣ дар самти методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, таълими забони англисӣ, омӯзиши лексикаи касбӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ, асарҳои илмӣ оид ба масъалаҳои ташаккули салоҳияти лингвистӣ, ғанигардонию фонди луғавии донишҷӯён бо истилоҳоти касбӣ ва таҷрибаи педагогии диссертант асоси илмии диссертатсияро таъмин менамояд.

Методҳои таҳқиқот. Ба мақсади ба таври дақиқ роҳандозӣ намудани таҳқиқоти илмӣ ва омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни масъала дар диссертатсия методҳои зерин мавриди истифода қарор гирифта шудааст:

- таҳлили адабиёти илмӣ ва таълимии соҳаҳои психология, педагогика, лингводидактика, иқтисодиёт, методикаи таълими забонҳои хориҷӣ ва забоншиносӣ оид ба мушкилот ва масъалаи таҳқиқ;

- таҳлили васоити таълимӣ ва таълимӣ-методии ватанӣ ва хориҷӣ барои таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ; таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ;

- омӯзиши таҳқиқотҳои илмӣ дар самти таълими лексикаи касбӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ аз забонҳои хориҷӣ;

- омӯзиши таҷрибаи ташаккул ва тақмили раванди таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ;

- мушоҳидаҳои раванди таълими забони англисӣ ва омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ дар ин раванд; пурсиши омӯзгорон ва донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои Тоҷикистон;

- таҳлили натиҷаҳои озмоиши таҷрибавӣ ва муайянкунии самаранокии методологияи пешниҳодшуда.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертант бевосита дар тамоми давраи омодаسازی диссертатсия дар Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (собик Донишкадаи давлатии забонҳои Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода) фаъолияти таҳқиқотӣ намуда, базаи асосии таҳқиқот низ ҳамин муассисаи таълимӣ ба ҳисоб меравад.

Муқаррарот ва тавсияҳои асосие, ки дар таҳқиқоти диссертатсионӣ нишон дода шудаанд, ба раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (ДМТ), Донишгоҳи технологии Тоҷикистон (ДТТ), Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон (ДДТТ), Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон (ДБССТ) (собик Донишкадаи сайёҳӣ, соҳибкорӣ ва хизмат), Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ДДМИТ)) ва берун аз он ворид кардан мумкин аст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки диссертант аввалин маротиба дар самти методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, соҳаи илми педагогикаи ватанӣ роҳу усулҳо ва методҳои таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ мавриди омӯзиш, таҳқиқ ва таҳлили амиқи илмӣ қарор додааст. Зимни пешбурди корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ нуктаҳои зерин дар доираи мавзӯи таҳқиқот ба ҳисоб гирифта шуданд:

- таснифоти истилоҳоти англисии иқтисодӣ бо дарназардошти истифодаи онҳо дар чараёни таълими забони англисӣ таҳқиқ гардид;

- принципҳои интихоб ва истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар таълими забони англисӣ муайян карда шуд;

- принципҳои умумидидактикӣ ва махсуси методӣ дар таълими истилоҳоти англисии иқтисодӣ ба риштаи таҳқиқ кашида шуд;

- маҷмӯи машқу супоришҳо вобаста ба таълими истилоҳоти иқтисодӣ коркард ва таҳия гашта, дар рафти озмоиши таҷрибавӣ бо методикаи пешниҳодкардаи диссертант санчида шуданд.

Нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Азхудкунии истилоҳоти касбии забони англисӣ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар он сурат самаранок хоҳад шуд, ки агар методу воситаҳои муносири таълим ва системаи машқҳои муносиб барои омӯзиши он васеъ истифода шаванд. Дар ин ҷараён робитаҳои концептуалӣ, мантиқӣ ва истилоҳотии иқтисодӣ таъмин гашта, азхудкунии истилоҳоти касбӣ ва ғанигардониҳои фонди луғавии донишҷӯён суръат мегирад.

2. Ба сифати татбиқи амалии методикаи таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ пешниҳод карда мешавад: истифодаи ҳолатҳои суҳбат, ки дар ҷараёни муҳокимаи матнҳои соҳавӣ ба вучуд омадаанд; хондан ва муҳокимаи матнҳои илмӣ-оммавию матнҳои иқтисодӣ бо забони англисӣ ҳамчун як роҳи табиӣ ба муҳити касбӣ воридсозии донишҷӯён дар дарсҳои забони англисӣ.

3. Ҳадди ақалли лексикӣ, методикаи таълим ва системаи машқҳои, ки тибқи методикаи пешниҳодшуда таҳия шудаанд, имкон медиҳад, модули таълимӣ таъсис дода шуда, онро мустақилона истифода бурд ё ба мундариҷаи маҷмӯи таълимию методии забони англисӣ дохил кард.

4. Принсипҳои дидактикӣ ва методие, ки дар диссертатсия пешниҳод мешавад, дар таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ низоми муайяни омӯзиш, пайдарҳамии мантиқӣ дар интихоби истифодаи истилоҳот, самаранокӣ ва натиҷабахшии ҷараёни таълимро таъмин хоҳанд кард.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар асоснокии дидактикӣ ва методологии системаи таълими истилоҳоти иқтисодӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ ҳамчун ҷузъи таркибии омодагии касбии мутахассисони муосир арзёбӣ мегардад. Дар диссертатсия усулҳо, равишҳо, принсипҳо ва ғояҳои таълими лексикаи касбии ихтисосҳои иқтисодӣ дар дарсҳои забони англисӣ таҳлил шуданд, ки ба рушди салоҳияти лингвистии иқтисодчиёни оянда мусоидат хоҳад намуд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар асоси таҳлили илмии таҷрибаи таълими истилоҳоти касбӣ аз забони англисӣ ва раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ як қатор тавсияҳо оид ба роҳҳои муассир ва ояндадори тайёр кардани мутахассисони баландихтисоси забондон пешниҳод карда шудаанд.

Ба андешаи мо, натиҷаҳои таҳқиқот ва тавсияҳои пешниҳодшударо метавон дар қорҳои илмию таҳқиқотӣ ҳангоми омодагии курсҳои лексионӣ-назариявӣ, семинарҳо ва дарсҳои амалӣ дар системаи таҳсилоти олии касбӣ истифода бурд.

Этимоднокии нуқтаҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқотро ҳамбастагии мантиқии мақсаду вазифаҳо, объект, предмет ва фарзияи пешниҳодгаштаи таҳқиқот, таҳқиқи назариявӣ ва татбиқи амалии масъалаи мавриди таҳқиқ дар рафти баргузориҳои озмоиши таҷрибавӣ, қорқарду таҳлили натиҷаҳои таҳқиқ, дар мақолаҳои илмӣ ба нашр расидани қорҳои анҷомёфтаи рафти таҳқиқот, ҳулосабарорӣ дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот ва ҳаҷми мувофиқи диссертатсия собит менамоянд.

Ҳулоса ва тавсияҳои пешниҳодкардаи диссертант барои муҳаққиқони оянда заминаи хубе дар таҳқиқи ҷанбаҳои тозаи масъалаи мазкур хоҳанд гашт.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзӯи ”Методикаи ташаккули салоҳиятмандии касбии донишҷӯён ҷиҳати омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ” аз рӯи ихтисоси 13.00.08 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (13.00.08.04 – Назария ва методикаи фанҳои гуманитарӣ) мувофиқат мекунад.

Саҳми шахсии докталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар он аст, ки ӯ бевосита аз манбаъҳои муътамади илмӣ, оморӣ ва сарчашмаҳои ҷопию электронӣ истифода бурдааст. Диссертант мустақилона масъалаи мавриди таҳқиқро аз ҷиҳати назариявӣ таҳқиқу таҳлил ва баррасӣ намуда, тавассути ташкил кардани озмоиши таҷрибавӣ онро илман асоснок намудааст.

Дар коркарди маводҳои таълимӣ барои қисмати амалии таҳқиқот бо омӯзгорони дигар муассисаҳои таҳсилоти олиии касбӣ ҳамкорӣ намуда, бо назардошти хусусиятҳои миллӣ ва шароити муҳити муассисаҳои таълимии мамлакат маводҳои мазкурро мурабтаб сохтааст.

Барои ворид намудани ҳамкасбони худ ба масъалаи таҳқиқ, муҳимияти таълими истилоҳоти хориҷии касбӣ ҳангоми омӯзонидани забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиии касбӣ иштирокчиҳои семинару конференсияҳо гашта, бо маъруза баромад намудааст. Илова бар ин, дар назди кафедраи методикаи таълими Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода бо иштироки устодони муассиса атрофи мавзӯи илмӣ-таҳқиқотии худ семинари омӯзишӣ гузаронидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои таҳқиқот

Натиҷаҳои таҳқиқот ва нуктаҳои асосии диссертатсия дар давоми солҳои 2018-2022 дар ҷаласаҳои кафедраи методикаи таълими Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (ДБЗХТ ба номи С.Улуғзода), кафедраи забонҳои хориҷии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон; конференсияҳои донишгоҳӣ, ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ, аз қабili «Конференсияи илмӣ-назариявӣ дар мавзӯи “Эмомалӣ Раҳмон Асосгузори давлати навини тоҷикон” бахшида ба Рӯзи Президент, Академияи таҳсилоти Тоҷикистон (Душанбе 2018)», «Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ таҳти унвони “Масъалаҳои мубрами саноатикунонии ҚТ: масъалаҳо ва стратегияҳо” (Душанбе, 2019)», «Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалӣ “Таҳқиқоти педагогӣ: мушкилот ва дурнамои он дар замони муосир” дар Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ, (Душанбе, 2021)», «Конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Ҷанбаҳои лингвистию муқоисавии омӯзиш ва меъёрҳои забонҳои хориҷӣ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот” (Душанбе, 24.12.2021)» дар шакли маърузаю мақолаҳои илмӣ пешниҳод ва муҳокима гардиданд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Доир ба мавзуи таҳқиқоти диссертатсия 3 дастури таълимӣ-методӣ, 2 луғат ва 13 мақолаҳои илмӣ, аз ҷумла 3 мақолаи дар маҷаллаҳои тақризшавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд.

Маводи таҳқиқотӣ дар ҷараёни дарсҳои забони англисӣ, дар ихтисосҳои иқтисодии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон ва Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон мавриди истифода қарор гирифтаанд. Таълими таҷрибавӣ мавзуи илмӣ-таҳқиқотӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон гузаронида шуда, натиҷаҳои он таҳлил гардида, хулосаҳои зарурӣ бароварда шуд.

Сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулосаи боби якум ва дуюм, хулосаи умумӣ ва рӯйхати адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Муҳтавои диссертатсия аз 175 саҳифаи ҷопи компютерӣ иборат буда, дар он 3 ҷадвал, 6 диаграмма мавҷуд аст. Рӯйхати адабиёти истифодашуда 190 номгӯй ва сарчашмаҳоро фаро мегирад.

БОБИ I. АСОСҶОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛИ САЛОҶИЯТМАНДИИ КАСБИИ ДОНИШЧЎЁН ЧИҶАТИ ОМУЌИШИ ИСТИЛОҶОТИ ИҚТИСОДИ ДАР РАВАНДИ ОМУЌИШИ ЗАБОНИ ХОРИЧЌ

1.1. Таҳқиқоти олимони ватанӣ ва хориҷӣ доир ба салоҳиятмандии касбии донишчӯён дар самти таълими истилоҳоти иқтисодӣ

Рақобатпазирии мутахассиси муосир ҳам ба ихтисоси ояндашро азхудкунии донишчӯ ва ҳам ба фарҳанги гуманитарӣ, тафаккури пешрафтаи эҷодӣ, тарбиятнокии ӯ вобастагӣ дорад. Доктринаи миллии таҳсилоти иқтисодии ҚТ ҳамчун яке аз принципҳои ташаккули талабот ба фаъолияти иқтисоддонҳои оянда, инчунин мундариҷаи таҳсилоти иқтисодӣ равиши ахлоқӣ-гуманистиро пазируфтааст, ки он тавсеа додани тавачҷуҳро ба проблемаҳои шомили аҳамияти умумиинсонӣ, иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ба таҳлили масъулияти ахлоқӣ ва иҷтимоии иқтисоддонҳо ва барномасозони оянда барои оқибатҳои фаъолияти касбӣ пешбинӣ менамояд. Дар робита ба ин, вазифаи ташаккулдиҳии салоҳияти касбӣ аз қисмати таркибии салоҳиятҳои умумифарҳангӣ, ки дар Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии ҚТ сабт гаштааст, аҳамияти вижаро шомил мешавад.

Инкишофи равобити байналмилалӣ ва тағйирёбии сифатии онҳо, байналмилалишавии кулли соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ сабаби афзоиши нақши забони хориҷӣ (минбаъд: ЗХ) дар ҳаёти инсон гардид. Дар шароитҳои ҳамгироии саросарии фарҳангҳои мамолики гуногун, зудҳаракатии афзояндаи аҳолии тамоми олам, густардагии доираи шуғл, рушди сайёҳӣ, робитаҳои шахсӣ дониستاني ЗХ зарурати ҳаётие мешавад, ки онро дар назди назарияи таълими ЗХ проблемаҳои нави ҷавобгӯи талаботи муосири ҷомеа мегузорад.

Дар таҳияи проблемаҳои салоҳияти касбӣ саҳми бузурги муҳаққиқони ватанӣ С.С. Авғонов, С.Н. Алиев, О.А. Абдуллина, О.В. Аверина, В.А. Адольф, В.И. Байденко, В.А. Болотов, А. Вербицкий, И.А. Зимняя, Е.Ф. Зеер, Н.Д. Кучугурова, Б. Маҷидова, Г.Г. Қаршиева, А.Г. Мордкович, Х. Раҳимзода, Г.Р. Раҳмонов, З.Х. Сайфуллоева, П.И. Третьяков, А.В. Хуторской, В.Д. Шадриков ва дигарон назаррас аст.

Вале масъалаҳои муайян гардондани маҷмӯи омилҳои ташаккули босамараи салоҳиятмандии касбии муҳандис, барномасоз ва дигарон, таъсири раванди мазкур ба шахсияти донишҷӯи муассисаҳои таҳсилоти олии иқтисодӣ айнӣ замон мавриди таваҷҷуҳи зарурӣ қарор нагирифтаанд.

Воқеияти имрӯза нишон медиҳад, ки ишораҳои умумӣ ба зарурати рушди салоҳиятмандии касбӣ аксар мавридҳо фақат ҳамчун талаботи декларативӣ дар сатҳи таҳсилоти олии боқӣ мемонанд, онҳо дар барномаҳои курсҳои забони хориҷӣ инъикос наёфтаанд. Иқтидори бузурги салоҳияти касбӣ дар тарбияи мутахассиси ояндаи муассисаи таҳсилоти олии иқтисодӣ, рушди майлони гуманистии ӯ, дар чараёни умумии оmodасозии мутахассисе, ки ба талаботи ҷомеаи демократӣ ҷавобгӯ бошад, амалан истифоданашуда боқӣ мемонад.

Таҳқиқоти олимони дар соҳаи дидактика ва коммуникатсияи байнифарҳангӣ нишон доданд, ки миёни қисматҳои сегона: забон, фарҳанг, коммуникатсия пайванди ногустастанӣ вуҷуд дорад. Забон воситае мебошад, ки барои ҷамъ намудан, маҳфуз доштан ва аз насл ба насл интиқол додани иттилооти андӯхташуда имкон медиҳад. Яке аз вазифаҳои забон аз он иборат аст, ки фарҳанги миллатро гирд орад ва нигоҳ дорад. Фарҳанг низ вазифаи тавъами нигоҳдорӣ ва таҳвил намудани донишҳои коллективии навъи муайяноро иҷро мекунад.

Дар таҳқиқоти В.Я. Адолф, салоҳияти касбӣ маънои:

- омиле, ки шиддати равониро паст мекунад ва устувории эмотсионалиро зиёд мекунад;
- шакли робитаи фаъолияти маърифатӣ ва касбӣ;
- танзимкунанда ва механизми табдили пайваستاи фаъолияти таълимии донишҷӯ ба фаъолияти касбии мутахассис.

Э.Ф.Зеер салоҳияти касбиро чунин тавзеҳ медиҳад:

- самти касбӣ (мавқеи касбӣ, манфиатҳои арзишӣ, худмуайянкунии касбӣ);

- салоҳияти касбӣ (дониш, қобилият, маҳорат, таҷрибаи инфиродӣ, маҳорат).

Таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ дорои хусусиятҳои хоси худ буда, барои ба даст овардани натиҷаҳои назаррас аз омӯзгор малакаю маҳорати касбии махсусро талаб мекунад. Дар сурати ба таври дуруст ва тибқи талаботҳои мавҷуда ба роҳ мондани таълим як қатор салоҳиятҳои донишҷӯён, аз қабилӣ салоҳиятҳои касбӣ, муоширатӣ, лингвистӣ ва амсоли инҳо рушд хоҳад ёфт.

Зербоби мазкур ба масъалаҳои таълими истилоҳоти касбии забонҳои хориҷӣ дар таҳқиқу таълифоти муҳаққиқону методистони ватанӣ ва хориҷӣ бахшида шудааст. Хусусиятҳои таълими истилоҳот, асосҳои нутқи касбӣ, мушкилоти мавҷудаи таълими истилоҳоти касбии забони англисӣ ва роҳҳои бартараф намудани онҳо дар ин қисмати кор баррасӣ гардидаанд. Равандҳои фаъолсозии донишҷӯён дар истифодаи амалии истилоҳоти тахассусӣ барои ба даст овардани иттилоот, фаъолияти минбаъдаи касбию маърифатӣ, инчунин барои ташаккули салоҳиятҳои муоширатию лингвистӣ ошкор карда мешаванд.

Масъалаи ташкили мақсадноки раванди таълими забони англисӣ баррасӣ гардида, муайян карда шуд, ки омӯзиши луғати тахассусӣ, ё худ истилоҳоти тахассусӣ, ки бешубҳа, дар ташаккули салоҳияти коммуникативӣ бо забонҳои хориҷӣ барои донишҷӯён нақши созгор мебозад, аз ҷониби олимони баруманди илмҳои забоншиносӣ, педагогика, психология ва методикаи таълим таъкид карда мешаванд.

Бо соҳиб шудани салоҳияти коммуникативӣ бо забони хориҷӣ, донишҷӯён на танҳо сохтори забони хориҷиро омӯхта, соҳиби қобилият ва малакаю маҳорати истифодаи дурусту беғалати забон дар муошират мегарданд, балки истилоҳоти касбии тахассуси худро низ меомӯзанд. Инчунин, салоҳияти забонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро ҳамчун ҷузъҳои муошират соҳиб шуда, дар бораи ҷомеа, ҳаёту фаъолият, фарҳангу маданияти кишварҳои англисзабон маълумоти бештар пайдо мекунанд.

Ҳангоми таҳия ва мураттаб сохтани мундариҷаи таълимию методи фанни забони хориҷӣ, дар асоси ихтисоси донишҷӯён мавзӯҳои модулҳои барномаи таълимӣ, маводи матнӣ (матнҳои асли, ки ба таълим мутобиқ нашудаанд ё қисман барои таълим мутобиқ карда шудаанд), маводи аудиоӣ ва видеоӣ интихоб карда мешаванд. Дар ин радиф, ба инобат гирифтани робитаҳои байнифаннӣ, ё худ ҳамгиро намудани забони англисӣ бо фанҳои тахассусии донишҷӯён низ хеле муҳим мебошад. Таълими ҳамгироии забони англисӣ ба фаъолсозии донишҷӯён дар чараёни машғулият, худомӯзии онҳо берун аз дарс ва ташаккулёбии як қатор салоҳиятҳои марбут ба тахассуси онҳо мусоидат хоҳад намуд.

Донишҷӯёнро низ зарур аст, ки дар навбати худ бо истифода аз истилоҳоти касбии соҳаи муайяни ҳеш дониш ва малакаҳои бадастовардашудаи забонӣ, нутқӣ ва иҷтимоию фарҳангиро дар ҳолатҳои гуногуни ҳамарӯза ва касбии нутқ татбиқ намоянд. Омӯзиш ва таҳкими истилоҳоти мазкур ҳавасмандии маърифатӣ ва амалии донишҷӯёнро барои омӯзиши забони хориҷӣ афзоиш медиҳад.

Қабл аз таҳқиқи масъалаи истифодаи истилоҳоти касбӣ дар омӯзиши забони хориҷӣ зарур донистем, ки вобаста ба мафҳумҳои “истилоҳот”, “истилоҳоти касбӣ”, “луғатҳои тахассусӣ” ва дигар ибораҳои минбаъд дар рафти таҳқиқот истифодашаванда маълумот манзур намоем.

Термин аз калимаи лотинии *terminus* (маънояш: ҳад, ҳудуд, андоза) гирифта шудааст. Истилоҳ ё худ термин калима ё ибораи махсусест, ки мафҳуми муайяни ягон соҳа (илм, санъат, маориф, ҳуқуқ, иқтисодиёт, техника, истеҳсолот ва ғайра)-ро аниқу муайян ифода мекунад [168, с.185].

Яке аз муҳимтарин хусусиятҳои истилоҳ ин ба як маъно кор фармуда шудани он мебошад. Хусусияти сермаъноӣ (полисемия) барои истилоҳҳо хос нест, вале дар хотир бояд дошт, ки ин ё он истилоҳ танҳо дар соҳаи муайян як маъноро ифода мекунад. Истилоҳот барои ифодаи тобишҳои маъноӣ низ қодир нестанд, аммо як калима метавонад, дар якҷанд соҳа истилоҳ (термин) шавад.

Истилоҳот дар матнҳои алоҳида ва махсус истифода мешаванд. Байни истилоҳҳои мувофиқ ва терминоидҳо фарқиятҳо вуҷуд доранд. Истилоҳ, ки аломати илми забоншиносӣ аст, аз як тараф як мафҳуми махсусро инъикос намуда, аз ҷониби дигар, ба пайдоиши мафҳумҳои нави соҳаҳои гуногуни дониш мусоидат менамояд. Терминоидҳо (ба Л.М. Алексеева пайравӣ карда, мо онҳоро ҳамчун воҳидҳои лексикӣ номенклатура, касбият ва жаргонҳои касбӣ ишора хоҳем кард) аз истилоҳҳо бо бартарияти вазифаи номинативӣ ва дар натиҷа бо истифодаи онҳо дар намудҳои гуногуни муошират фарқ мекунад [9]. Таърихи пайдоиши истилоҳот ба асрҳои миёна рост меояд, ки онҳо ҳамчун воситаи муоширати илмӣ истифода мешуданд. Аммо, ба гуфтаи олимони соҳа, ташкил ва ба низом даровардани истилоҳот ҳамчун василаи иртиботи илмӣ заиф буд. Гарчанде олимони дар асри 18 барои рушди минбаъдаи истилоҳот замина фароҳам оварда бошанд ҳам, вале муносибати назариявӣ ба истилоҳот то асри 20 оғоз нашудааст. Ҳамин тариқ, дар охири асри 20 илм бо номи “Истилоҳшиносӣ” ташаккул ёфт.

Истилоҳоти касбӣ – луғати махсуси соҳаҳои муайяни дониш, яке аз қабатҳои луғавии забон буда, мундариҷаи муайянро инъикос мекунад [41]. Қобили қайд аст, ки ҳама соҳаҳои илм ва фаъолияти инсон дорои истилоҳот, лексикаи касбӣ ва калимаю ибораҳои махсус мебошанд. Истилоҳоти касбии як соҳа (масалан, дар соҳаи ҳуқуқ) метавонад як мафҳуми муайянро ифода намуда, дар дигар соҳа (масалан, дар соҳаи таърих) ифодагари дигар мафҳум бошад.

Таҳқиқоти мо, ки ба самти таълими истилоҳоти иқтисодӣ бо забони англисӣ муайян шудааст, бештар истилоҳоти касбии ҳамин соҳа ва мавқеи онҳо дар таълими забони англисӣ ва таҳқиқотҳои анҷомёфта дар атрофи масъалаи таҳқиқро пайгирӣ хоҳем кард.

Зери истилоҳоти иқтисодӣ мо мафҳуми истилоҳотеро, ки доираи маълумотҳои ҳаёт ва фаъолияти иқтисодии ҷомеаро дар бар мегирад, дар назар дорем. Истилоҳоти иқтисодӣ дар тамоми муассисаҳои давлатӣ, ғайридавлатӣ, таълимию илмӣ, бонку муҳосибот истифода карда мешавад. Мутахассисоне,

ки барои соҳаи иқтисодӣ тайёр карда мешаванд, бояд истилоҳоти иқтисодиро ба хубӣ бархурдор бошанд. Донистану дарки истилоҳоти иқтисодӣ қабл аз хама, бо забони модарӣ (давлатӣ) ва баъдан бо забонҳои русӣ ва англисӣ, муоширати озод намудан бо забонҳои зикршуда ҳангоми фаъолияти минбаъдаи касбӣ барои мутахассисони соҳа афзалияти зиёд хоҳад дошт. Ин нуқта дар таҳқиқотҳои илмҳои педагогӣ (педагогика ва методикаи таълим) аз ҷониби олимони давраи замони гуногун ба риштаи таҳқиқ қашада шуда, муҳимият ва афзалияти он исбот карда шудааст.

Дар доираи таълими забони англисӣ бо дарназардошти самти касбӣ ва ихтисоси донишҷӯён, тавсия дода мешавад, ки луғати ақаллияти истилоҳии онҳо барои кор бо матнҳои ихтисосиашон, бо мақсади дарку фаҳмиши маълумоти зарурӣ таҳия ва мураббаъ гардонидан шавад. Дар ин ҷода ҷунун хусусияти истилоҳ, ба монанди пайдарҳамӣ, ки системаи мафҳумҳоро дар соҳаи иқтисодӣ ифода мекунад, мебошад ба инбат гирифта шавад. Ба донишҷӯён бояд зарурати тасниф кардани мафҳумҳо ва истилоҳот шарҳ дода шуда, донишҷӯён хусусияту мазмуни истилоҳот таъкид карда шавад.

Ҳангоми ташаккул додани луғати ақаллияти (минималӣ), истилоҳҳои таснифотӣ бояд тафсириҳоеро дар бар гиранд, ки мафҳумҳои онҳоро мантиқан ифода мекунанд ва онҳоро ҳамчун унсурҳои донишҳои илмӣ истифода мебаранд [9, с.74].

Хусусияти дигари истилоҳ, ки ҳангоми таълим ба донишҷӯён бояд ба назар гирифта шавад, номуайянии онҳо мебошад. Дар таҳқиқотҳои пешин истилоҳот мавриди баррасӣ қарор гирифта шуда, равандҳои асосӣ, стандартизатсия ва муттаҳидсозии онҳо муайян карда шудаанд ва ба истилоҳот аломатҳои дорой як мафҳум таъин карда шуд. Аммо, ҳангоми омӯзиши истилоҳ дар як ҷанбаи динамикӣ, ин хусусияти истилоҳ тасдиқ карда намешавад. Пайдоиши маъноҳои нави истилоҳ, инчунин васеъшавии ҳудуди семантикаи он табиӣ аст, зеро системаи истилоҳӣ раванди шинохти фаъолияти тафаккури доимо инкишофёфтаи ҷомеаро инъикос мекунад [152].

Истилоҳоти иқтисодиро метавон дар қисматҳо ва навъҳои гуногуни дарси забони англисӣ мавриди омӯзиш қарор дод, аммо таълими онҳо ҳангоми хондани манҳо афзалияти бештар дорад. Бо ибораи дигар, истилоҳотро дар чараёни истифодашавии амалии онҳо дар муҳити забоншиносӣ, яъне дар матн омӯхтан лозим аст. Бо назардошти истилоҳ аз ҷиҳати динамикӣ, мо онро ҳамчун воситаи ислоҳи дониш ва ҳамчун воситаи ифодаи натиҷаҳои маърифатӣ арзёбӣ мекунем [92, с.255]. Ин гуна истилоҳ метавонад маълумоти маърифатӣ дошта бошад. Ба гуфтаи Е.В. Трушина, истилоҳот “саъю кӯшиши эҷодии тафаккури илмиро мутамарказ мекунад, як марҳилаи муайяни донишҳои илмиро ислоҳ карда, барои фаъолияти самарабахши илмии инсон ва таҳқиқоти минбаъдаи илмӣ шароити фароҳам муҳайё созад” [156].

Ба мутахассиси оянда дониши забони англисӣ барои бештар иҷро кардани вазифаҳои корӣ, фаъолияти касбӣ, муоширати озод бо шарикони хориҷӣ, дар робита будан тавассути мукотиба ё телефон хеле зарур мебошад. Илова бар ин, мутахассиси ояндаро зарур аст, ки дар адабиёти махсуси соҳавӣ ва дигар санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии самти фаъолияти хешро бо забони англисӣ хуб донанд.

Дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ барои мутахассисони оянда ҳангоми азхудкунии сохтори забон (фонетика, грамматика), лексика (луғат) нақши хеле муҳим мебошад. Гузашта аз ин, ғанигардонӣ ва густариши мунтазами захираи луғавии донишҷӯён яке аз муҳимтарин вазифаҳои таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ ба шумор меравад. Масъалаи таълими лексикаи забони хориҷӣ аз ҷониби муҳаққиқони сатҳи ҷаҳонӣ аз қабилҳои Н.В. Баграмова, Б.В. Беляев, В.А. Бухбиндер, В.Н. Вагнер, Н.И. Гез, Ю.В. Гнаткевич, П.Б. Бурвич, П. Национ, Р. Оксфорд, Е.И. Пассов, И.В. Раҳманов, С. Торнбери С.Ф. Шатилов, С. Зиммерман ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Олимони ватанӣ низ (С.Н. Алиев, Х.Г. Сайфуллоев И.Х. Каримова, Г.М. Ҳочиматова, Ф. Шарифзода, Т.В. Гусейнова, ва дигарон) таҳқиқи лексика ва таълими онро ба риштаи таҳқиқ қашида дар ҷода саҳми арзанда гузоштаанд. Бо вучуди ин, пешрафти илм, анҷоми таҳқиқотҳои зиёд,

пайдоиши технологияҳои инноватсионӣ, талаботҳои нав нисбат ба мутахассисони оянда ва тайёр намудани онҳо низ афзуда истодааст.

Диссертатсияи илмӣ-таҳқиқотии Г.М. Ҳочиматова таҳти унвони «Научные основы обучения терминологической лексике русского языка в таджикском неязыковом вузе» (соли 2011) ба омӯзиши лексикаи истилоҳоти соҳавӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиӣ ғайризабонӣ бахшида шудааст. Ҳангоми пешбурди корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар мавзӯи зикршуда Г.М. Ҳочиматоваро метавон заминагузоре дар самти таълими истилоҳот шуморид. Масъалаҳое, ки Г.М. Ҳочиматова дар диссертатсияи худ вобаста ба таълими истилоҳот ба риштаи таҳқиқ кашидааст, арзиши калони илмӣ дошта, барои таҳқиқоти мо ба таҳқиқотҳои минбаъда заминаи хуби илмӣ хоҳад гашт.

Дигар таҳқиқоте, ки Д.Д. Чумаева зери роҳбарии Г.М. Ҳочиматова анҷом додааст «Формирование коммуникативной компетенции студентов неязыковых факультетов в процессе изучения терминологической лексики» (соли 2020) ном гирифтааст ва таълими лексикаи истилоҳотиро аз нигоҳи таълими босалоҳият баррасӣ менамояд. Дар диссертатсияи Д.Д. Чумаева ба инобат гирифтани махсусиятҳои лексикаи истилоҳотии донишҷӯёни ихтисоси биологиро аз забони русӣ, мушкилоти лингводидактикии таълими лексика ба донишҷӯёни ихтисоси биологӣ ва дигар масъалаҳое, ки марбут ба таълими истилоҳот ба ихтисосҳои ғайризабонӣ (дар таҳқиқоти мазкур ихтисоси биолог) мавриди таҳлилу таҳқиқи илмӣ қарор дода шудааст.

Олимони дигари шинохтаи тоҷик (И.Х. Каримова, Ф. Шарифзода, С.Н. Алиев, Х.Г. Сайфуллоев, П. Чамшедов ва дигарон) низ ба масъалаи таълим ва омӯзиши лексика, истилоҳоти гуногун аз забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, олмонӣ ва дигар забонҳо аз диди илмҳои забоншиносӣ ва педагогика (методикаи таълим) асарҳои илмӣ таълиф кардаанд.

Таҳлилҳои вазъи кунунии таълими забонҳои хориҷӣ нишон медиҳанд, ки танҳо аз худ кардани маҷмӯи луғатҳо ба донишҷӯён имкон намедиҳад, ки салоҳияти зарурии коммуникативии забонҳои хориҷашонро пурра ташаккул диҳанд. Яке аз сабабҳои асосии паст будани азхудкунии лексика ва

ғанигардони захираи луғавии донишчӯён аз забони хоричӣ, ба назари мо, коркарди нокифояи баъзе масъалаҳои методӣ, мавҷуд будани шумораи ками дастурҳои таълимӣ-методӣ, дастрас намудани онҳо ба омӯзгорон ва истифода нашудани онҳо дар чараёни таълими забони хоричӣ маҳсуб меёбад. Масъалаи дигари ин самт, густариши методикаи таълиму рушди малакаҳои лексикӣ, таҳияи системаи машқҳои таълимӣ вобаста ба омӯзиши лексика ба шумор меравад.

Бидуни донишҷӯи грамматика муошират кардан мушкилиро ба миён меорад, аммо бидуни донишҷӯи калимаю ибораҳои зарурӣ муошират кардан ғайриимкон аст, мо наметавонем ибораҳои ибтидоиро ифода ва дарк кунем. Муваффақияти омӯзиш аз ҳаҷми захираи луғавӣ чунин вобастагӣ дорад: ҳар қадаре ки донишчӯи калимаҳои зиёдро донад, ҳамон қадар андешаҳои хешро дақиқ ва возеҳу равшан баён карда, ба муваффақиятҳои касбӣ ноил мегардад [123, с. 74].

Ҳамин тариқ, метавон ба хулосае омад, ки масъала ва мушкилоти ташаккули салоҳияти ба лексикаи касбӣ нигаронидашуда пурра ҳалли худро наёфтааст. Дар робита ба ин мавзӯ фазои таҳсилот ба таври возеҳ муайян мекунад, ки методикаи ташаккули салоҳияти ба лексикаи касбии донишчӯён нигаронидашуда такмил меёвад. Олимону муҳаққиқон ва омӯзгорони самти методикаи таълими забонҳои хоричӣ дар ҷустуҷӯи воситаҳо, методҳо ва равишҳои навгониҳои муассир, барои ҳалли он мушкилоте, ки ҷомеа муайян кардааст, кӯшишҳои зиёдро ба харҷ бурда истодаанд. Аҳамияти таҳқиқот дар ин самт бо он шарҳ дода мешавад, ки ҳалли дигар масъалаҳои мубрами таълими забони хоричӣ мустақиман аз муваффақияти ташаккули малака ва маҳорати лексикӣ вобастагии зиёд дорад.

Ба ҳамагон маълум аст, ки донишчӯён бо сатҳи дониши забони гуногун ба муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дохил мешаванд. Бо вучуди ин гуногунсатҳӣ омӯзгоронро зарур аст, ки дар баробари луғатҳои умумӣ истифодашаванда, ҳадди ақалли лексикаи истилоҳоти касбии донишчӯёнро муайян намуда, барои азхудкунӣ ба онҳо пешниҳод созанд. Илова бар ин,

қобилияти донишҷӯён, ҳавасмандгардонии онҳо вақти барои омӯзиш чудошударо набояд фаромӯш сохт. Агар маводи таълимӣ, аз ҷумла, калимаю ибораҳои нав ва истилоҳоти касбӣ барои донишҷӯ ҷуногунҷабҳа бошад, пас ин кор муваффақияти ӯро дар азхудкунии малакаҳои нутқии забони хориҷӣ таъмин месозад.

Сарфи назар аз он ки имрӯз донишҷӯи забони хориҷӣ барои мутахассисони кулли соҳаҳои фаъолияти инсон ҳам нуфузи зиёд дорад ва ҳам талаботи зарурӣ ба ҳисоб меравад, ба андешаи мо таваҷҷуҳи донишҷӯён ба омӯзиши он ба таври зарурӣ ба роҳ монда нашудааст. Вобаста ба мушкилоти мазкур метавон омилҳои зиёдеро мисол овард. Яке аз ин омилҳо интиҳоб ва истифодаи методҳои муосири таълим ба шумор меравад. Ҳангоми таълими забонҳои хориҷӣ интиҳоби маводи таълимӣ, истифодаи методҳои муосир ва воситаҳои таълимӣ нақши муҳим мебозанд. Натиҷаи омӯзиш аз он вобастагӣ дорад, ки дарс чӣ гуна ташкил карда мешавад ва чӣ гуна донишҷӯён дар дарсҳои забони хориҷӣ ҳавасмандию фаъолиятнокӣ зоҳир менамоянд?

Дар ин ҷода академик В.П. Беспалко, ки таснифоти аз ҷиҳати илмӣ асоснокӣ системаҳои (технологияҳои) педагогиро аз рӯйи намуди ташкил ва идоракунии фаъолияти маърифатӣ пешниҳод кардааст, дар бораи методи ташкили раванди педагогӣ чунин менигарад: «Диққати махсусро дар муҳокимаи мушкилоти ташкили раванди педагогӣ, пешниҳоди иттилоот ба донишҷӯ дар ҷараёни фаъолияти маърифатии ӯ мебошад равона сохт» [19, с. 64]. Ба ақидаи ӯ, омилҳои муҳими таълим на танҳо сифати иттилоот, балки тарзи пешниҳоди он низ мебошад, зеро сифати дарки иттилоот натиҷаи интиқоли он ба шумор меравад.

Ҳоло дар муассисаҳои мухталифи таълимии Ҷумҳурии Тоҷикистон гузариш ба усули салоҳиятнокӣ идома дорад, ки на танҳо ба азхудкунии дониш, балки ба қобилияти эҷодкорона истифода бурдани дониш дар фаъолияти худ нигаронида шудааст. Аз ин лиҳоз, аз омӯзгор на танҳо таъмини интиқоли иттилоот ба муҳассилин, балки барои ташаккули малакаҳои озодона истифода бурдани иттилооти гирифташуда шароит фароҳам оварда мешавад.

Дар робита ба ин масъала зарур аст, ки дар раванди таълим ғояҳо ва методҳои наву муосири таълим чорӣ карда шаванд.

Дар доираи равиши ба салоҳият асосёфта модели омӯзиши фаъолро татбиқ кардан мумкин аст. Методҳои фаъоли таълим ҳамчун методҳои фаҳмида мешаванд, ки муносибатро ба фаъолияти бештари субъект дар раванди таълим амалӣ мекунад. Ворид намудани методҳои фаъол ба раванди таълим фаъолияти маърифатии донишҷӯёнро фаъол сохта, шавку ҳавасмандии онҳоро зиёд кунад, қобилияти мустақилона омӯзишро инкишоф медиҳад, то ҳадал имкон, робитаи байни донишҷӯён ва омӯзгоронро таъмин намояд [120, с. 157].

Дар таълими ба касбият ва муошират нигаронидашуда мавқеи муҳимро кор бо луғатҳои соҳавӣ нақши муҳим мебозад, ки маҷмӯи истилоҳҳои як соҳа, фаъолият ва дониш мебошад. Омӯзиши луғати касбӣ яке аз муҳимтарин ҷузъҳои амалияи таълимӣ аст, ки он асоси забони ихтисос ва раванди аз ҳама динамикӣ ба шумор меравад. Бо назардошти он ки чӣ қадар зуд истилоҳҳои нави касбӣ пайдо мешаванд, истилоҳҳои пешина ҳамон қадар зуд аз истифода дур мешаванд [61, с.12].

Дар марҳилаи пешрафтаи омӯзиш, вақте ки донишҷӯён ба хондани адабиёти асли аз рӯйи ихтисоси худ мегузаранд, маводи аудиоӣ ва видеоиро гӯш мекунад ё дар машғулиятҳо ва ё фаъолияти таълимӣ иштирок мекунад, пас ба луғат ва истилоҳоти касбӣ ниёз пайдо мешавад. Ҳангоми интихоби истилоҳот, кӯшиш кардан лозим аст, ки лексика истилоҳҳои асосии соҳаи касбиро дар бар гирад. Дар мавриди таҳқиқи мо, истилоҳҳои иқтисодӣ, ки на танҳо дар соҳаи иқтисод, балки дар дигар соҳаҳо низ васеъ истифода мешаванд, бояд ба донишҷӯёни ин соҳаҳо ба таври зарурӣ таълим дода шаванд. Имконияти пайвастаи захираи луғавӣ бо хондан ва иҷрои машқҳои фаровон асос меёбад, ки такрори луғатҳои навро таъмин мекунад. Барои мақсадҳои методологӣ ҷаҳорҷӯбаи муҳимтарин маводи лексикии забони хориҷиро, ки ба минимумҳои лексикӣ дохил карда шудааст ва аҳамияти коммуникативии омӯзиши ҳамаи донишҷӯёнро муайян мекунад, зарур ба

назар мерасад. Ҳадди ақалли лексикӣ, ба монанди ҳама гуна ҳадди ақалли забонӣ, бояд як падидаи системавӣ бошад.

Шумораи таҳқиқотҳои методӣ, ки ба интиҳоби воҳидҳои лексикӣ ҳангоми таълими забонҳои хориҷӣ ва муайян кардани меъёрҳои интиҳоб бахшида шудаанд, хеле зиёданд. Ба таври муфассал дар ин самт И.В. Раҳмонов, И.М. Берман, В.А. Бухбиндер, Б.А. Лapidус, А.А. Миролубов ва дигарон таҳқиқотҳои зиёд анҷом додаанд.

Таҳия ва коркарди системаи муассири машқҳо ва таълими фаъолонаи минбаъда, ба ақидаи Е.С. Полат, пеш аз интиҳоби матнҳои мухталиф аз рӯи ихтисос, бо назардошти тамоюли коммуникативии онҳо интиҳоб ва фаъолсозии сохторҳои лексикӣ ва грамматикӣ, ки заминаи пешакии омӯзиши малакаҳои нутқро фароҳам меорад [125, с.112]. Маводи лексикӣ мувофиқи меъёрҳои зерин интиҳоб карда мешавад: 1) мувофиқат ба ихтисоси оянда; 2) серистеъмолӣ; 3) имконияти истифодаи минбаъда; 4) арзиши калимасозӣ; 5) мавҷудияти коннотатсионӣ (маъноӣ ҳамбастагии воҳиди забонӣ) дар калима.

Дар асоси таҳлили маҷмӯи меъёрҳои пешниҳодкардаи муаллифони гуногун ва бо дарназардошти хусусиятҳои аудиторияи мақсаднок, ба назари мо имкон дорад, ки меъёрҳои зерини интиҳоби воҳидҳои лексикӣ барои тартиб додани ҳадди ақалли лексикӣ ҷудо карда шаванд: меъёри басомад (серистеъмолӣ), меъёри мавзӯӣ, меъёри функционалии воҳидҳои лексикӣ, меъёри ҳамгирӣ, меъёри пайвандҳои байни забонҳо, меъёри баҳисобгирии муоширати касбӣ ва ғайра. Таснифи методологии корпуси воҳидҳои луғавии забонҳои хориҷӣ метавонад ба хусусиятҳои асосии зерини воҳидҳои лексикӣ забонҳои хориҷӣ асос ёбад: мавзӯӣ, семантикӣ, морфологӣ, мураккабии / осонии азхудкунӣ.

Дар баъзе мавридҳо интиҳоби ҳадди ақалли лексикӣ аз рӯи меъёри басомад сурат мегирад. Ба ақидаи И.М. Берман ва В.А. Бухбиндер тақия карда, мо низ чунин мешуморем, ки таҳлили басомад бояд на танҳо калимаҳои рӯзмарра, балки ҳамаи майдонҳои лексикиро, ки асоси забониро ташкил медиҳанд, ба назар гирад. Қабл аз он ки маҷмӯи луғатҳо барои омӯзиш

интиҳоб мешаванд, бояд донист, ки соҳаҳои луғавӣ ба навҳои зерин чудо карда мешаванд: луғатҳои умумӣ, луғатҳои дорои хусусияти умумии илмӣ ва техникӣ.

Масъалаи меъёри мавзуии луғат дар таҳқиқоти мо ба принсипи “мувофиқат ба мавзуи муқарраршуда”-и И.В. Раҳмонов дуруст меояд. Дар асоси ин меъёр, воҳидҳои лексикӣ забони хориҷӣ аз рӯи мавзӯҳои интиҳоб карда мешаванд, ки дар доираи барномаи таълими забони хориҷӣ омӯхта мешаванд [131, с.211].

Дар маҷмӯи меъёрҳои мо, зеро меъёри функционалии воҳидҳои лексикӣ, маҷмӯи хусусиятҳои асосии забонии воҳидҳои лексикӣ дар назар дошта шудааст. Яъне, мутобиқат, арзиши семантикӣ, меъёрҳои услубӣ, арзиши калимасозӣ ва полисемияро меъёрҳои функционалии воҳидҳои лексикӣ шуморидан дуруст аст.

Меъёри ба назар гирифтани соҳаи муоширати касбӣ яке аз муҳимтарин ба ҳисоб меравад, зеро ҳадафи таълими забони хориҷӣ ба даст овардани салоҳияти коммуникативии донишҷӯён мебошад. Ҳангоми интиҳоби маводи лексикӣ бо мақсади таълими муошират, ин меъёр баррасии воҳидҳои лексикӣ забони хориҷиро аз нуқтаи назари кори нутқ дар доираи амали коммуникативӣ дар соҳаи муоширати касбӣ пешбинӣ мекунад.

Ҳангоми ба низом даровардани маводҳои лексикӣ забон, воҳидҳои лексикӣ аз нуқтаи назари методологӣ тасниф кардан мумкин аст. Таснифоти методологӣ ба хусусиятҳои асосии воҳидҳои лексикӣ асос меёбад, масалан: мавзӯӣ, семантикӣ, морфологӣ, мураккабии / осонии ассимилятсия. Маводи лексикӣ мувофиқи ҳар кадоми ин хусусиятҳо ва категорияҳои мувофиқ гуруҳбандӣ карда шуда, сохтори возеҳро муайян кунад.

Муаллифони методикаи таълими забони хориҷӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ Воронцова И.И., Илина А.К., Момджи Ю.В. ҳадафи асосии таълимро дар мутолиа кардан ва аз худ кардани луғатҳои асосии иқтисодӣ барои истифодаи минбаъда дар муоширати корӣ зарур мешуморанд. Ба ақидаи муаллифон

машқҳои лексикӣ бояд ба ташаккули малакаҳои забонию муоширатӣ равона карда шаванд.

Шлангман М.К. ҳамчун муаллифи методикаи ташаккули салоҳияти касбии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ дар раванди таълими забонҳои хориҷӣ, вазифаи асосии таҳқиқоти худро дар эҷоди системаи таълимии ба рушди салоҳияти касбӣ мусоидаткунандаи мутахассисони ояндаи соҳаи иҷтимоӣ мебинад [175]. Инкишофи салоҳияти касбии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ дар эҷоди системаи таълими забонҳои хориҷӣ, бо дарназардошти фармоиши иҷтимоӣю иқтисодии ҷомеа барои мутахассисоне, ки дар фаъолияти касбии худ на танҳо бо забони давлатӣ, балки бо забони хориҷӣ низ пеш бурда метавонад, муассир хоҳад буд.

Таълими луғати забони хориҷии ба таҳассус (касбият) равонашуда самаранок хоҳад буд, агар омӯзиш ба усулҳои равшанасос ёбад, ки унсурҳои коммуникативӣ, маърифатӣ, ҷаҳоншиносӣ ва интерактивиро дар бар гирифта бошад.

Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо, ки стандартҳои таълимӣ муқаррар шудаанд, истифодаи методҳои муносири таълим хеле зарур мебошад. Ин имкон медиҳад бо сарфаи маҳдуди вақт натиҷаҳои назаррас ба бор оварда шавад. Методикаро ҳамчун як фанни амалӣ шуморидан мумкин аст, ки дар бораи чунин усулҳои таълим маълумот медиҳад [178, с.315]. Истифодаи методҳои таълим, ки дар ҳар як марҳилаи таълим натиҷаи беҳтарин меоранд, бояд ҳангоми таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабонӣ мавриди истифода қарор дода шавад.

Таҳқиқотҳои таълим, ки олимони соҳаи методикаи таълим анҷом додаанд ва асосҳои илмие, ки барои корбарӣ пешниҳод карда шудаанд, моро вород месозад, ки дар таълими истилоҳоти касбӣ назари дақиқ зоҳир кунем. Дар интиҳоби калимаю ибора ва истилоҳоти касбӣ, муносибат ба методикаи таълими онҳо ва фароҳам овардани муҳити шароити мусоид барои аз худ кардани истилоҳот аз омӯзгор маҳорату малакаи касбиро талаб мекунад.

1.2. Мавқеи истилоҳоти касбии иқтисодӣ дар раванди

таълими забони англисӣ

Дар доираи таҳқиқотҳои илмӣ омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни низоми таҳсилоти олии касбӣ масъалаи басо муҳим ва мубрам ба шумор меравад. Роҳҳои беҳтар намудани омодакунии мутахассисони дорои салоҳиятҳои касбӣ, зеҳнӣ, маърифатӣ, кордонӣ зери тавачҷуҳи ҳамешагии муҳаққиқон қарор дорад. Дар ин радиף салоҳиятҳои муоширатӣ ва лингвистӣ, ки бо ҳам алоқамандии зич доранд, мавқеи хосаро касб мекунанд. Барои мутахассисони замони муосир муошират дар самти фаъолияти касбӣ на танҳо бо забони модарӣ, балки бо дигар забонҳо низ афзалият ва ҳатто як навъ талабот низ ба ҳисоб меравад. Барои ноил шудан ба салоҳиятҳои муоширатию лингвистӣ мебояд дар аввал сохтори забонро аз худ намуд. Баъдан ба ҷанбаҳои, ки барои мутахассиси оянда зарурати бештар доранд, масалан, муоширати озоду беҳато ва мантиқан дуруст на танҳо дар мавзӯҳои умумӣ истифодашаванда, балки дар масъалаҳои фаъолияти касбии худ, мебояд тавачҷуҳи хоса зоҳир кард. Мутаассифона, донишҷӯён ба ин нукта тавачҷуҳи камн зоҳир карда, масъалаи мазкурро ба назар намегиранд. Аз ин лиҳоз, зарур аст, ки барои ҷалб намудани диққати донишҷӯён ба омӯзиши забони хориҷӣ, ғанӣ гардонидани захираи луғавии онҳо, азхудкунии истилоҳоти касбӣ мебояд корҳои зиёди таълимию методӣ ба анҷом расанд.

Масъалаи таълими истилоҳоти касбӣ, рушди малакаҳои муоширатӣ, шавқманд кардани донишҷӯён ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ аз ҷониби муҳаққиқону методистон корҳои илмӣ ва таҳқиқотии зиёде ба анҷом расидаанд. Талаботҳои замони муосир тақозо менамояд, ки вобаста ба шароити ҷаҳонишавӣ, рушди илму техника, пешбурди корҳои таҳқиқотӣ идома дода шаванд. Мо низ дар навбати худ кӯшиш ба харҷ медиҳем, ки дар ин самт таҳқиқот анҷом дода, масъалаи мазкурро дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор диҳем.

Зербоби маъзур маъз ба ҳамин маъсалаи истилоҳоти касбӣ ва маъкеи онҳо дар таълими забони англисӣ ҳангоми омода кардани мутахассисони ояндаи соҳаи иқтисод бахшида шудааст. Бо мақсади муқоиса ва пайдо намудани умумияту гуногунӣ, ихтилофоту тафовут маъсалаи таълими истилоҳоти касбӣ дар ихтисосҳои гуногун баррасӣ хоҳад шуд.

Таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ, аз ҷумла соҳаҳои таърих, ҳуқуқ, фарҳанг, математика, биология ва амсоли инҳо нисбат ба ихтисосҳои забонӣ аз қабилӣ ихтисосҳои забони муосири хориҷӣ (англисӣ), тарҷумони забони англисӣ, инчунин, ихтисосҳои ҳамгирое, ки тайи чор (ё панҷ) сол забони хориҷӣ омӯхта мешавад, фарқи зиёд дошта, дорои махсусияти худ мебошад.

Яке аз махсусиятҳои таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои ғайризабонӣ ин мебошад, ки вақти соат ё худ кредит барои омӯзиш хеле кам ҷудо карда шудааст. Яъне дар муддати кӯтоҳ мебошад мутахассиси дорои салоҳиятҳои муоширатӣ ва лингвистӣ омода кард, ки хеле мушкил аст.

Дуввум, мутахассиси оянда бояд дар баробари муошират дар маъзуҳои умумию рӯзмарра, инчунин, дар доираи маъсалаҳои соҳаи фаъолияти касбии худ ибрази ақида карда тавонад. Илова бар ин, суҳанони ҳамсуҳбати худро дарк карда, ҳам нутқи монологӣ ва ҳам муқоламавии такмилёфта дошта бошад. Ин маънои онро дорад, ки мо бояд бештар ба донишҷӯён калимаю ибора, лексика ва истилоҳоти касбии марбут ба тахассуси онҳоро дар рафти машғулиятҳои амалӣ барои омӯзиш интихоб ва истифода намоем. Маъз дар ҳамин асос донишҷӯён метавонанд дар оянда муоширати озоди касбӣ дошта, дар фаъолияти касбӣ ба мушкилоти лингвистӣ, алаҳхусус дар самти истифодаи забонҳои хориҷӣ ба мушкилӣ дучор нашаванд. Тавре ки дар як асари забоншиносии бритониёӣ Д. Вилкинс таъкид шудааст, «бе донишҷӯён грамматика метавон маълумоти андаке интиқол диҳед, аммо бидуни донишҷӯён калима ҳеҷ чизеро наметавон интиқол дод» [190, с.13]. Ҳамин маъно аз ҷониби М. Люис низ баён гардида, тасдиқ мекунад, ки «забон аз луғат

иборат аст, ки дар таркиби грамматикӣ пӯшидаанд, на ин ки грамматика пур аз воҳидҳои лексикӣ мебошад» [186, с.13].

Бояд қайд кард, ки дониستاني лексикаи касбӣ аз донишҷӯён қобилияти фарқ кардани калимаҳои ба шакли шабеҳ мувофиқи меъёрҳои гуногун, алоқаманд кардани тасвири визуалии калима бо семантикаи он, фарқ кардани падидаҳои синонимӣ, омонимӣ, антонимӣ, истифодаи тахминҳои дохилиматнӣ (контекстӣ); доштани маҳорати комбинатсиякунонии ретсептивӣ ва рекомбинатсияи маводҳои лексикӣ нав ва қаблан омӯхташуда ва ғайраро талаб менамояд [17, с.84]. Аз рӯйи таҳқиқотҳо 2/3 аз ҳама хатогҳои донишҷӯён ҳангоми муошират бо забони хориҷӣ маҳз бо истифодаи нодурусти калимаю ибораҳо ба миён омада, илова бар ин, то 75-80% маводҳои таълимӣ дар давоми 24 соат фаромӯш мешавад [17, с.114]. Тавре ки натиҷаи таҷрибаю таҳқиқотҳо нишон медиҳад, аксари донишҷӯён аз сабаби сатҳи пасти захираи луғавии касбӣ доштан, ҳангоми муошират кардан бо истифода аз забони хориҷӣ ба мушкилот дучор мешаванд. Хондан ва тарҷумаи матнҳо бо истифода аз луғат сурат гирифта, дар нутқи шифоҳӣ бошад, маҳдудияту монеаҳои луғавӣ нобоварии донишҷӯёнро ба вучуд меорад. Чунин ҳолатҳо ба ҳавасмандии шогирдон метавонад таъсири манфӣ расонад.

Аз гуфтаҳои боло бар меояд, ки дониستاني тарҷумаи калимаю ибораҳои азхудкарда қобилияти истифодаи онро дар нутқ қафолат намедиҳад. Барои фаҳмидани сабабҳо ва мушаххасоти ташаккули малакаҳои лексикӣ, мебояд ба асарҳои равоншиносоне, ки бо масъалаҳои тавлиди нутқ машғул буданд, назар кард (В.А. Артемов, Б.В. Беляев, И.А. Зимняя, Н.И. Жинкин). Аз нуқтаи назари равоншиносӣ ҳуди калима ҳам як ангезандаи мураккаб дар дарк ва фаҳмиши нутқ ва ҳам посухи инсон ҳангоми ибрази андешаҳояш мебошад. Аз нуқтаи назари ангезанда, калима аз 2 ҷузъ иборат аст: шунавой ва биной (соеа ва босира) ва ҳамчун посух ҷузъи моторро дар бар мегирад, ки ба артикулятор ва моторография тақсим мешавад, зеро талаффузи калима ва имлои он ҳамеша ҳамроҳ бо эҳсосоти моторӣ мебошад. Аз ин маъно чунин бармеояд, ки азхудкунии калима маъноӣ дар маъзи сар ташаккул ёфтани маҷмӯи

пайвандҳои мураккаби байни минтақаҳои шунавой, биной ва мотории майнаро доро мебошад. Ин чунин маъно дорад, ки барои аз худ кардани шакли калима аз ҷониби омӯзгор такрор ба такрор талаффуз карда шуда, сипас, аз ҷониби донишҷӯ талаб карда мешавад, ки онро ҳам дар тахтаи синф ва ҳам дар дафтар бояд нависад. Аммо, сохтори визуалӣ-шунавой-мотории калима танҳо асоси ҳиссиёти калимаро ташкил медиҳад, ба ғайр аз ин, он ҷанбаи ба истилоҳ фаҳмо низ мавҷуд аст, ки семантикаи калима ном дорад [17, с.97]. Семантика бошад, маънои калима ва мазмуни онро дар бар мегирад. Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, дар машғулиятҳо танҳо маънои калима ифшо мешавад, дар мавриди мазмуни калима бошад, тавачҷуҳи хоса зоҳир намегардад. Тавре ки Б.В. Беляев таъкид мекунад, «агар калима бо мафҳуми ифодакунандаи он алоқаманд набошад, на калимаро омӯختан мумкин аст ва на онро аз худ намудан» [17, с. 120].

Барои муайян кардани мавқеи истилоҳоти касбӣ дар низоми таълими забони англисӣ зарур донистем, ки вобаста ба истилоҳот ва нақши онҳо дар илми забоншиносӣ маълумоти муфассал пешниҳод намоем. Масъалаи мавриди назар таҳқиқи моро боз ҳам равшантар месозад ва моро ба ҳадафи таҳқиқот наздик менамояд.

Истилоҳот ҳамчун системаи калимаю ибораҳои ифодакунандаи мафҳумҳои семантикӣ ва воқеияти хоси соҳаҳои махсуси дониш ва фаъолият ҳисобида шуда, ба зерсистемаи забони адабӣ дохил мешавад [46, с.11; 6, с. 3] ва ҳамчун яке аз сарчашмаҳои афзоиши он хизмат мекунад, [176, с.275-280; 137, с.3] аммо мустақилона вучуд дошта наметавонад [157, с. 305]. Пайдоиш, ташаккул ва амал кардани истилоҳот дар нутқ бо инъикоси бевоситаи воқеият дар ҷараёни фаъолияти маърифатӣ амалӣ, рушди назария ва амалияи илмӣ алоқаманд мебошад [37, с.44].

Истилоҳоти гуногун ва зиёде мавҷуд ҳастанд, ки дар асоси иқтибосшавии калимаҳо аз фарҳанги умумӣ истифодашавандаи миллӣ бо қисман мондани маънояшон интиқол ёфта, мафҳумҳо ва воқеияти фаъолияти дахлдори касбиро тавсиф менамоянд.

Луғати истилоҳот дар навбати худ, яке аз сарчашмаҳои ташаккули таркиби луғати умумии (умумии адабии) забони миллии мебошад. Гузариши истилоҳот ба таркиби луғати маъмулӣ (умумӣ истифодашаванда) бо як қатор сабабҳои дорой хусусияти ғайрилингвистӣ алоқаманд аст: ворид намудани натиҷаҳои намудҳои махсуси фаъолият дар амалияи ҳаррӯза (автоматизатсия, компютеризатсия, технологияҳои хизматрасонӣ), болоравии сатҳи маърифатӣ, фарҳангӣ ва модии ҷомеа, тавсеаи фазои геополитикӣ ва иттилоотӣ, пайдоиши маҳсулоти нав дар бозори истеъмолӣ. Махсусан, дар истилоҳоти иқтисодӣ, техникӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқӣ, тиббӣ маъноии калима умумӣ истеъмолӣ гашта, маъмулан истифода карда мешавад.

Дар тӯли ду даҳсолаи охир калимаҳои нави маъмулан истифодашаванда ба мисли “voucher - ваучер”, “dealer - дилер”, “promoter - промоутер”, “monitoring - мониторинг”, “roaming - роуминг”, “site - сайт”, “casting - кастинг” дар забони тоҷикӣ пайдо шуда, аз забони англисӣ иқтибос шудаанд. Дар аввал калимаҳои зикршуда ҳамчун истилоҳҳои махсус ба вучуд омада, танҳо баъдан ба категорияи калимаҳои маъмул дохил шудаанд.

Луғати истилоҳӣ ба таври маъмулӣ ва семантикӣ-меъёрӣ маҳдуд аст. Луғати истилоҳӣ аз нуқтаи назари системавӣ, ки ба луғат умуман хос аст, татбиқи калимасозӣ (табдил, аффиксатсия, мураккабӣ), шаклдиҳӣ ва семантикӣ (полисемия, синонимия, омонимия, антонимия, паронимия) маҳдуд намешавад.

Ба андешаи мо таърифи аниқии истилоҳ барои қор бо омӯзгорон ва бо маводи таълимии касбӣ нигаронидашуда зарур мебошад.

Калима на танҳо як воҳиди забоншиносӣ, балки маҳсули фаъолияти руҳии инсон аст. Маъноии луғавии калима бо мафҳуми мувофиқ муайян карда мешавад [23, с.18]. Мафҳум ҳамчун хусусияти равонии объекти дониш, ҳамчун маҷмӯи хосиятҳои, ки ба ягон объект хос аст, тавсиф карда мешавад [159, с.354-355]. Маъноии луғавии калима ҳам аз рӯи робитаи он бо мафҳуми мувофиқ ва ҳам бо робитаҳои мухталифи ин калима бо калимаҳои дигар дар заминаи истифодаи он муайян карда мешавад [25, с.21].

Калимаҳое ба категорияи истилоҳот мегузаранд, ки дар натиҷаи ҳосилшавии семантикӣ маънои истилоҳӣ пайдо мекунад.

Ба ақидаи Ю. Вустер, истилоҳ калима ё ибораест, ки ба луғати махсусе дахл дошта, дар муоширати касбӣ истифода мешавад. Г. Рондиер истилохро ҳамчун аломати хоси забоншиносӣ муайян мекунад, ки аз ишоракунанда (калима) ва ишорашуда (концепсия) иборат аст [119, с.49-50]. Ба андешаи Р.Вайт, истилоҳ, умуман, калимаи мукамал нест, зеро он ба луғати махсус ишора мекунад ва танҳо пас аз детерминологизатсия калимаи комил мегардад.

Аз нуктаи назари Г.О. Винокур, истилоҳ баръакс, метавонад ҳар як калимае бошад, ки дар соҳа махсус амал мекунад: аломатгузории дақиқи ашёҳо (“истилоҳи ҳаррӯза”) ва мафҳумҳо (“истилоҳи илмӣ ва техникӣ”) [26, с.3-8]. Ба гуфтаи Л.В. Суперанская, истилоҳ ба маънои мантиқии калима, ҳама гуна калима ё иборай забониест, ки объектро бо баъзе хусусиятҳо тавсиф мекунад [146, с.15]. В.Г.Руделев истилохро ҳамчун воситаи забонии интиқоли мафҳуми илмӣ мешуморад, ки баръакси худ калима, ки маънои он бо ашё ё мафҳум алоқаманд аст [133, с.33].

Ҳангоми эҷоди таърифи истилоҳ дар луғат, ҳангоми расонидани мафҳуми мувофиқ, ҳаҷм ва шартҳои эҳтимолии мундариҷа, қабули ҳатмии истифодаи ин истилоҳ донишҳои илмиро ба назар гирифтани мумкин аст [82, с.11]. Маънои истилоҳи илмӣ дорои муҳимтарин хусусиятҳои концепсияи илмӣ мувофиқ мебошад, ки барои фарқ кардани ин истилоҳ аз истилоҳҳои касбӣ кофӣ аст.

Баъди омӯзиши фикру ақидаҳои гуногуни олимону мутахассисони соҳа ба ҳулосае омадем, ки истилоҳот калима ва ибораҳои мебошанд, ки ифодакунандаи соҳаҳои муайяни фаъолияти инсон гаштаанд. Истилоҳоти як соҳа метавонад ба дигар соҳа интиқол ёбад ва ё мавриди истифодаи доимӣ қарор гирад. Дар ин маврид, онҳо метавонанд ифодаи мафҳуми худро дигар кунанд ё бетағйир боқӣ монанд.

Масалан, истилоҳоти соҳаи риёзиёт (математика) бемамоният дар самти иқтисод, муҳосибот ва соҳаи тичорат васеъ истифода карда мешавад.

Дар таълими донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ, луғати касбӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ як ҷузъи муҳими маводи таълимӣ бо забони англисӣ ба шумор меравад. Дар ин ихтисосҳо, новобаста ба сатҳи забондонии донишҷӯён бояд шароит муҳайё кард, ки онҳо дар як муддати кӯтоҳ ба рушди баланди салоҳияти коммуникатсионӣ ноил гарданд. Ҷузъҳои салоҳияти касбӣ ва забонӣ ба шарофати мавзӯи маводи таълимӣ ва интихоби дурусти онҳо ташаккул меёбад. Дар барномаи таълимӣ (силлабусҳо) аз забони англисӣ мавзӯҳои зиёди соҳаи иқтисодиёт мавҷуданд, ки дар онҳо ба истилоҳҳои иқтисодӣ мувофиқат мекунанд. Аммо, баъзеи онҳо дорои хусусияти умумӣ истифодашаванда буда, дар онҳо истилоҳоти ихтисоси донишҷӯён махсус инъикос нашудаанд. Ин ҳолат боиси нофаҳмиҳо ҳангоми хондани матнҳои самти таҳассус мегардад ва баъдан метавонад, боиси нофаҳмиҳо ҳангоми хондани матбуоти соҳавӣ бо забони асл, тамошои маводи аслии видеоӣ гардад ва ба муваффақияти ҳамдигарфаҳмӣ бо шарикони касбии англисзабон таъсири худро расонад.

Қобили қайд аст, ки истифодаи васеи мафҳумҳои “истилоҳи таҳассусӣ”, “истилоҳоти касбӣ”, “таълими забон бо мақсадҳои махсус” хоси фанни таълимии забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ ба ҳисоб рафта, маҳз дар ҳамин чода мавриди истифода қарор мегирад. Мафҳумҳои мазкур дар забони англисӣ (terminology of the specialty / specialty terminology, professional terminology, language learning for special purposes / language for special purposes) ва дар шакли ихтисораҳо низ (ST, PT, LSP) мушоҳида мешаванд.

Ҳангоми таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таълимии ғайризабонӣ истифодаи мафҳуми “таълими забон бо мақсадҳои махсус” (TLSP) рост меояд. Яъне, дар шароити таълими забони англисӣ ба ихтисосҳои ғайризабонӣ забон бояд бо мақсаднокии махсус таълим дода шавад. Забонро мебояд ҳамчун воситаи муошират таълим дод ва дар ин раванд омӯзонидани истилоҳоти касбӣ ё худ таҳассусиро низ набояд фаромӯш сохт.

Забон барои мақсадҳои махсус (LSP) мафҳуми дорои як мазмун ва қолаби тағйирнопазир нест [131]. Он дорои хусусиятҳои худ буда, ба навъҳои функционалӣ ва услубӣ чун мешавад. Аз як тараф, забон барои мақсадҳои махсус (LSP) дорои матну маводҳои таълимие мебошад, ки то ҳадди имкон ба “забони рӯзмарра” наздиканд, яъне онҳо аз ҷиҳати табиати истифодаи калима аз он фарқе надоранд, аз ҷониби дигар бошад, матнҳои мебошанд, ки дар онҳо хусусиятҳои идиомии калимаҳоро кам кардан мумкин аст.

Таҳқиқоти гуногун дар самти таълими забонҳо барои мақсадҳои махсус TLSP ба ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти забонҳо равона гардидаанд. Натиҷаҳо нишон медиҳанд, ки нисбат ба забонҳои, ки таълим дода мешаванд, забони табиӣ инсон бо зухуроти гуногуни функционалӣ ва услубӣ аз он фарқ мекунад. Яъне, забони табиӣ инсон қобилияти иҷрои вазифаҳои гуногунро доро мебошанд.

Муқоисаи матнҳои марбут ба LSP нишон медиҳанд, ки ҳар як забон барои мақсадҳои махсус, дорои тамоми навъҳои функционалӣ ва услубӣ мебошад. Вобаста ба ҳадафҳои мушаххаси зикргардида, хусусиятҳои концептуалӣ ва забоншиносии калимаҳоро маҳдуд ва баръакс васеъ кардан мумкин аст [153].

Концепсияи таълими забон дар донишгоҳ бар принципҳои муттасилӣ, систематикӣ, дастрасӣ ва идомаи таҳсил асос ёфтааст. Гуруҳҳои гуногуни донишҷӯён вобаста ба таҳассусашон мақсаду вазифаҳои гуногун доранд, ки аз ин рӯ, ҳангоми кор бо онҳо, вобаста ба вазъияти мушаххас ба як намуди фаъолияти нутқ (хондан, тафохум, гуфтор ва навишт) бояд назар ба дигарон таваҷҷуҳи бештар дода шавад.

Таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ махсусиятҳои худро доро мебошад. Илова бар ин, мушкилоти умумие вуҷуд дорад, ки дар аксар мактабҳои олии, алалхусус, дар мактабҳои олии ғайризабонӣ бевосита бо он рӯ ба рӯ шудан мумкин аст: сохтори забон ба донишҷӯён таълим дода мешавад, онҳо матнҳоро аз рӯйи ихтисоси худ бо забони англисӣ мехонанд ва тарҷума мекунанд, ҳаҷми муайяни калимаю ибораҳо ва истилоҳоти таҳассусии худро бо забони англисӣ аз худ мекунанд,

нутқи хаттӣ ва шифоҳии худро то андозае ташаккул медиҳанд, дигар корҳои ба ин монандро низ анҷом медиҳанд. Дар курси дуввум омӯзиши забони англисӣ бо супоридани имтиҳон ба охир мерасад, вале таълими фанҳои таҳассусӣ аз нимаи дуюми курси дуюм оғоз мешавад. Ин маънои онро дорад, ки донишҷӯён истилоҳоти касбӣ ва таҳассусии худро дар заминаи фанҳои таҳассусӣ наомӯхта, яқбора омӯзиши онҳоро бо забони англисӣ оғоз мекунанд, ки дуруст нест. Яъне, таҳкурсии дониш, захираи луғавӣ аз таҳассус бо забони модарӣ таъмин нестанд, аз ин сабаб, донишандӯзӣ ва азхудкунии забони хориҷӣ ба таҳассус нигаронидашуда ноустувор хоҳад буд.

Ҳадафи асосии омӯзиши курси “Забони хориҷӣ” дар донишкадаю донишгоҳҳо ва факултетҳои ғайризабонии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, омӯзиши дониши амалии забони ҳамарӯзаи гуфтугӯӣ ва забони таҳассус барои истифодаи фаъоли забони хориҷӣ, ҳам дар муоширати ҳамарӯза ва ҳам касбӣ муқаррар мекунад. Меъёри дониши амалии забони хориҷӣ қобилияти истифодаи дилпуруна аз воситаҳои маъмултарин ва нисбатан содаи забон дар намудҳои асосии фаъолияти нутқ: гуфтан, тафоҳум (гӯш кардан), хондан ва навиштан мебошад. Дар суҳан, мавҷудияти чунин иштибоҳҳо дида мешавад, ки маънои онро таҳриф накунанд ва ба фаҳмиш ҳалал нарасонанд. Истифодаи амалии истилоҳоти касбӣ бо забони омӯхташаванда, қобилияти мустақилона кор кардан бо адабиёти махсус бо забони хориҷиро барои гирифтани маълумоти касбӣ пешбинӣ мекунад.

Ҳангоми таҳияи барномаи таълимӣ (силлабус)-и фанни забони англисӣ тақсимооти курси мазкур ба ду самт ё ҷанба – “Омӯзиши умумии забон” (General Language Learning / GLL) ва “Омӯзиши забон барои мақсадҳои махсус” (Language Learning for Specific Purposes / LLSP) ба манфиати кор хоҳад буд. Дар сурати тақсимооти курс муайян намудани самти омӯзиши забони англисӣ, марҳилаҳои омӯзиши умумӣ ва самти омӯзиш ба таҳассуси донишҷӯён равшан хоҳад гашт. Яъне, давра ба давра донишҷӯён аз омӯзиши сохтори забон ва рушди малакаю маҳоратҳои муоширатӣ ба рушди муоширати касбӣ бо забони омӯхташаванда (англисӣ) мегузаранд.

Қобили қайд аст, ки дар ҳар ду марҳилаи раванди таълим мавзӯҳои умумии фонетикӣ, грамматикӣ, зарурати аз худ кардани падидаҳои синтаксисӣ ва таҳкими малакаҳои асосии нутқ дар алоқамандӣ амалӣ хоҳад гашт. Нодида гирифтани омӯзиши забони англисӣ бидуни сохтори он номумкин ва ҳатто қобили қабул ҳисобида намешавад.

Дар ҷанбаи “Омӯзиши умумии забон” (General Language Learning / GLL) корҳои зерин ба монанди: рушди малакаҳои дарки нутқӣ (монологӣ ва диалогӣ), рушди малакаҳои гуфтугӯи шифоҳӣ, рушди хониш ва маҳорати навиштан амалӣ карда мешаванд. Омӯзиши умумии забони англисӣ дар асоси маводи нутқӣ дар мавзӯҳои ҳамаҷуза ва умумимаърифатӣ, инчунин, омӯзиши фарҳанги хориҷӣ гузаронида мешавад.

Дар ҷанбаи “Омӯзиши забон барои мақсадҳои махсус” (Language Learning for Specific Purposes / LLSP) амалӣ кардани чунин корҳо қобили қайд аст: рушди малакаҳои муоширатии оммавӣ (хабару гузоришҳо, баҳсу мунозира, эълонҳо, баромадҳо); рушди малакаҳои хондан, махсусан, хондани адабиёти бадеию соҳавӣ; рушди малакаҳои ибтидоии навишт, омода кардани гузоришу мактуб, ҳуҷҷату санадҳо ва дигар маводҳои вобаста ба таҳассус ва ғайра. Таълими забони омӯхташаванда барои азхудкунии истилоҳоти касбӣ, истифодаи фаъоли истилоҳотро дар намудҳои гуногуни нутқ ва рушди муоширати касбӣ бо забони англисӣ мебояд таъмин намуд.

Дар таълими забони хориҷӣ, ҳангоми омӯзонидани забон ба донишҷӯёне, ки таҳассусашон забонмӯзӣ нест, як қатор омилҳоро мебояд ба инобат гирифт. Сатҳи гуногуни азхудкунии донишҷӯён, вақти (соати) нокифояи ҷудо кардашуда барои фанни «Забони хориҷӣ», дар ҳамбастагӣ ташаккул додани чор рукни фаъолияти муоширатии (хондан, навиштан, гуфтор ва тафҳум) донишҷӯён аз забони хориҷӣ, таъя кардан ба ихтисоси донишҷӯён, яъне истилоҳоти касбии (таҳассусии) онҳоро бештар мавриди истифода қарор додан омилҳои асосие мебошанд, ки ҳар як омӯзгори мактаби олӣ онҳоро бояд ҳатман ба инобат гирад.

Мавриди истифода қарор додани истилоҳоти касбии (тахассусии) донишҷӯён ҳангоми таълими забони хориҷӣ нуктаест, ки мо кӯшиш намудем дар мақолаи мазкур баррасӣ намоем.

Мафҳуми «Истилоҳоти касбӣ» аз ҷониби муҳаққон ва дар фарҳангҳои илмӣ шарҳи гуногун гирифтааст.

Истилоҳоти касбӣ – лексикаи махсуси соҳаҳои алоҳида буда, мафҳуми яке муайянеро тасвир менамояд [41, с.117].

Зери истилоҳоти ҳуқуқӣ мо системаи истилоҳот ва ё маҷмӯи мафҳумҳоро фаҳмида метавонем, ки вобаста ба фаъолияти ҳуқуқии ҷамъият ва давлат мебошанд.

Истилоҳоти компютерӣ бошад, маҷмӯи калимаю иборае, ки бештар дар самти технологияи компютерӣ, сохтани барномаҳои компютерӣ, технологияи иттилоотӣ истифода мешаванд ва ҳангоми истифода шудан дар самти ин соҳа мафҳуму мазмуни алоҳида касб мекунанд, фаҳмида мешавад.

Истилоҳ – калима ва ё иборайи ин ё он соҳаи донише, ки дар матнҳои махсус мавриди истифода қарор мегиранд, фаҳмида мешавад. Истилоҳ ишораи забонӣ буда, аз як ҷониб дорои мафҳуми махсус мебошад, аз ҷониби дигар бошад, дар соҳаҳои гуногун мафҳумҳои навро тавлид менамояд [9, с.74].

Дар ҷараёни таълими забони хориҷӣ, бо мақсади ба инобат гирифтани самти касбӣ ва таҳассуси донишҷӯён, ғанӣ гардонидани фонди луғавии донишҷӯён бо истилоҳоти касбии (тахассусии) онҳо, мувофиқи мақсад мебошад. Воқиф будан ва аз худ намудани истилоҳоти касбӣ (тахассусӣ) ба донишҷӯён имконият медиҳад, ки дар вақти тарҷума кардани матнҳои вобаста ба таҳассусашон, омӯختани маводу маълумоти зарурӣ бо забони хориҷӣ ва ё аз сарчашмаҳои гуногун (сомонаҳои интернетии хориҷӣ, васоити ахбори оммаи хориҷи мамлакат ва ғ.) ва дар фаъолияти ояндаи касбӣ ҳангоми сафарҳои хориҷ аз кишвар, иштирок дар нишасту семинарҳо ва мизҳои мудаввари сатҳи байналмилалӣ аз донистану муошират намудан бо забони хориҷӣ танқисӣ накашанд.

Мақсади асосии аҳамияти хоса додан ба истилоҳоти касбии (тахассусии) донишчӯён дар вақти таълими забони хориҷӣ аз он иборат мебошад, ки ҳангоми омӯзонидани забони хориҷӣ, дар вақти ташаккул додани нутқи хаттӣ ва шифоҳии донишчӯён онҳоро аз доираи таҳассуси худ берун накунем. Барои таъмин намудани чунин ҳолат мебояд аз роҳи усулҳои муосир истифода намуд. Яке аз усулҳои муосири таълим, ки барои ғайи гардонидани фонди луғавии донишчӯён аз истилоҳоти таҳассусӣ, истифодаи истилоҳоти касбӣ дар чараёни дарси забони хориҷӣ, ҳангоми муоширати хаттию шифоҳӣ намудан ва пайдо кардани маълумотҳои зарурӣ вобаста ба таҳассус, усули ҳамгироӣ ба шумор меравад.

Таълими ҳамгиро (аз лот. *integer* – комил), таълиме мебошад, ки тақсимоати донишро ба фанҳои алоҳида рад мекунад. Ҳангоми омӯзонидани забонҳои хориҷӣ, таълими ҳамгироӣ омӯзиши якҷанд забони як минтақаро бо маълумотҳои хусусияти фарҳангиву таърихӣ ва сиёсӣ доштаро пешниҳод менамояд [4, с.80].

Таълими ҳамгироии забони хориҷӣ донишчӯёнро на танҳо ба омӯзиши забони хориҷӣ шавқманду ҷалб менамояд, балки онҳоро водор менамояд, то ки ба омӯзиши таҳассусии худ низ беш аз пеш аҳамияти калон диҳанд. Вақте, ки донишчӯён дар дарси забони англисӣ ба ҷои чуқур ворид шудан ба сохтори фонетикӣ грамматикӣ забони англисӣ, дар доираи таҳассуси худ маълумоти нава пайдо мекунанд, дар онҳо ҳисси кунҷковӣ боло меравад. Онҳо метавонанд дарк намоянд, ки донишҷӯи забони хориҷӣ барои ташаккул додани донишҳои таҳассусии худ воситаи хубест ва калидест ба дарҳои зиёди илму дониш. Ҳамчуноне, ки дар забони англисӣ мегӯянд: «Knowing a foreign language is a key to many locks» (Донишҷӯи забони хориҷӣ калидест ба қулфҳои зиёд) ва Волтер Скот қайд кардааст: «Knowing many languages you have many keys to a lock» (Забонҳои зиёдро донед, Шумо барои як қулф калидҳои зиёд доред).

Таълими қисматҳои забоншиносӣ ба мисли: фонетика, грамматика, синтаксис, сохтани калимаю ибораҳо, инчунин, ассимилятсияи лексика ва

фразеологияи забони англисӣ на дар шакли маҷмӯи қоидаҳо, балки дар раванди ташкили корҳои таълимии гуногун дар рафти дарс ва берун аз он ба роҳ монда шавад.

Бо мақсади таълими истилоҳоти касбӣ дар заминаи таълими забон бо мақсадҳои махсус истифодаи маводҳои зерини таълимӣ пешниҳод мегардад:

- маҷмӯи матнҳо дар мавзӯҳои таҳассуси донишҷӯён бо забони хориҷӣ (аз рӯйи дараҷаи дастрасию осонии забон баҳо дода мешавад) барои сатҳи ибтидоӣ, сатҳи миёна ва болоӣ;

- маводҳои таълимии асосӣ ва иловагӣ вобаста ба самти таҳассус (луғатҳои соҳавӣ, маводҳои чопию электронӣ ва ғ.)

- дастурҳо, низомнома, оиномаҳои соҳавӣ бо забони англисӣ;

- маводҳои аудиоӣ, видеоӣ, маводи аудиовизуалию мултимедӣ бо забони англисӣ аз рӯйи ихтисос.

Дар чараёни омӯзиши забони англисӣ ба роҳ мондани санҷишҳои фосилавӣ, марҳилавӣ, нақшавӣ, ғайринақшавӣ ва ниҳой мувофиқи мақсад хоҳад буд. Чунин санҷишҳо барои муайян кардани сатҳи азхудкунии дониши забонии самти таҳассуси донишҷӯён аз намудҳои гуногуни ғайрироҷи нутқ (тафохум, гуфтор, хондан, навиштан) ва баҳогузори кардан хеле зарур мебошад. Ҳангоми санҷиши захираи луғавӣ ва муайянкунии донишҳо аз лексикаи касбӣ сатҳи рушдҳои малакаҳои зерин муайян мегарданд:

- дарку фаҳмиши калимаю ибораҳо ва истилоҳоти таҳассус;

- истифодаи дуруст ва бомавриди доираи васеи луғатҳо ва истилоҳоти касбӣ;

- талаффузи дуруст, беҳато хондан ва ба мазмуну мундариҷа ва мантиқи матни хондашуда сарфаҳм рафтан;

- таҳлил ва тарҷумаи дурусти матнҳои самти иқтисод;

- фарқи луғатҳои маъмулӣ ва истилоҳоти касбӣ.

Таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои ғайритаҳассусӣ таҳияи барномаҳои таълимӣ (силлабусҳо) ва интихоби усулҳои кории махсусро тақозо мекунад, ки вобаста ба сатҳи забонмӯзии донишҷӯён ва бо

дарназардошти хусусиятҳои касбӣ, минтақавӣ, миллӣ ва дигар унсурҳои марбут ба таълим дар ҳар як муассисаи таҳсилоти олии касбӣ мушаххас муайян мегардад.

Дар айни замон, мутахассисони ватанӣ ва хориҷ аз кишвар усулҳои гуногуни таълими LLSP-ро дар ихтисосҳои самтҳои гуногун таҳрезӣ карда истодаанд: иқтисод, ҳуқуқ, ҷуғрофия, экология, техникӣ ва ғайра. Дар баробари шумораи зиёди ихтисосҳои гуногун методистони самти LLSP таваҷҷуҳи алоҳида ба ихтисосҳои иқтисодӣ низ равона сохта истодаанд.

Бо мақсади муайян кардани мушкилоти таълими истилоҳоти касбӣ, ки дар диссертатсия баррасӣ гардидааст, маҷмӯи муайяни китобҳои дарсӣ ва воситаҳои таълимие, ки ҳангоми таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои самти иқтисодиёт дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор доранд, таҳлил карда шудаанд.

Китоби дарсии «Забони англисӣ барои муоширати корӣ» (номи аслии китоб «Английский язык для делового общения / English for Businessmen») аз ҷониби Г.А. Дудкина, М.В. Павлова, З.Г. Рей, А.Т. Хвалнова дар 2 ҷилд бо забони русӣ таҳия гардидааст. Чопи аввали китоби мазкур ба охири асри гузашта рост омада, то имрӯз беш аз 8 маротиба рӯйи чоп омадааст. Аксари ихтисосҳои самти иқтисодӣ (ғайр аз ихтисоси иқтисоди ҷаҳон) муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ДМТ, ДБССТ, ДДТТ, ДДМИТ), ки фанни забони хориҷиро (англисӣ) ду семестр (нимсола) меомӯзанд, қисман ё пурра аз китоби дарсии зикршуда истифода мебаранд. Китоб аз 2 ҷилд иборат буда, курси мазкурро дар доираи ду китоб ба нақша гирифтааст. Яъне, барои омӯзиши пурраи курси забони англисӣ, ки дар заминаи ин китоб ба роҳ монда мешавад, мебояд ҳар ду қисми китоб омӯхта шавад. Аз сабаби норасоии вақт курси забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ аз рӯйи китоби дарсии «Забони англисӣ барои муоширати корӣ» (мураттибонаш Г.А. Дудкина, М.В. Павлова, З.Г. Рей, А.Т. Хвалнова) ба нақша гирифта мешавад.

Гарчанде, ки китоби дарсии зикршуда бо забони русӣ таълиф шудааст, он ҳам дар ихтисосҳои иқтисодии забони таҳсилашон русӣ ва ҳам гуруҳҳои забони таҳсилаш тоҷикӣ истифода карда мешавад. Ин боиси он мешавад, ки омӯзгорон дарсро бо се забон (англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ) баргузор намуда, вақти зиёди худро дар ин самт сарф кунанд.

Маводи мазкур аз чанд ҷониб дорои ҷиҳатҳои зиёди мусбат мебошад, аммо барои ба инобат гирифтани хусусиятҳои хоси миллий ва мутобиқ сохтани китоби мазкур ба шароити ҷумҳурии мо, аз омӯзгор маҳорати касбию кордонӣ ва эҷодиро талаб менамояд. Яъне, омӯзгор метавонад аз ин китоб ҳамчун маводи асосӣ истифода намояд, аммо дар заминаи он боз маводҳои иловагии таълифшудаи олимони тоҷикро низ мебояд истифода бурд. Ҳангоми таълим хусусиятҳои минтақавӣ, миллий, синнусолӣ, сатҳи забондонии донишҷӯён ва таҳассуси онҳо дар шароити кишвари мо ба назар гирифта нашудаанд. Ин боиси он мегардад, ки маводи таълимӣ мебояд бо иловаи маводҳои мурағабсохтаи омӯзгорони тоҷик мавриди истифода қарор дода шавад.

Китоби дигаре, ки ҳамчун маводи асосии таълимӣ аз фанни “Забони хориҷӣ / Забони англисӣ” барои ихтисосҳои иқтисодии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон истифода мешавад, «Забони англисӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва молия» номгузори шудааст. Китоби мазкур аз ҷониби С.М. Насруддинов ва Н.Х. Маликов мурағаб гашта, муқарризони он профессорон П. Ҷамшедов, О.Ҷ. Ҳочимуродов ва дотсент С. Ҷоматов ҳисоб мешаванд. Бовучуди он ки китоби дарсӣ ҷиҳатҳои зиёди мусбат дорад, он аз назари методистон, педагогҳо ва психологҳо нагузашта, ба стандарту талаботҳои таҳия ва ҷопи китобҳои дарсӣ чандон ҷавобгӯ нест.

Китоби «Забони англисӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва молия» дорои маводу иттилооти зиёд ва ғанӣ буда, дар он матнҳое, ки хоси кишвари мо мебошанд, истифода шудаанд. Калимаю ибораҳое, ки фарогири соҳаҳои иқтисод ва молия мебошанд, фароҳам истифода шуда, ҳангоми иҷрои машқу супоришҳои гуногун донишҷӯн онҳоро метавонанд ба осонӣ аз худ кунанд. Мавҷуд будани китоди ватанӣ аз забони англисӣ ва дастрасии он барои тамоми донишҷӯёни

донишгоҳ (ДТТ) имкон медиҳад, ки дарс ба осонӣ, шавқовар ва дар шароити мусоид сурат гирад. Дар заминаи китоби мазкур на танҳо омӯзгорон, балки донишҷӯён низ баъзе мавзӯҳои васеъро ҳамчун кори мустақилона дар шавкли презентатсия ва слайдҳо омода карда, мавриди истифодаи васеъ қарор медиҳанд. Дар қисмати охири китоб луғати сезабона (англисӣ, русӣ ва тоҷикӣ) ҷой дода шудааст, ки барои боз ҳам васеъ намудани доираи луғатдонии шогирдон истифода мешавад.

Дар баробари ҷиҳатҳои мусбат ин китоб аз ҳатогию ғалатҳо ҳолӣ нест. Ҳатогиҳои имлоӣ, яқоя шудани калимаю ибораҳо (саҳ.4, 7, 9, 15, 17, 27 ва ғ.) дар китоб ба мушоҳида расида, дар он як қолаб ё дизайни муайян дида намешавад. Тартиби дарсҳо, дуруст ҷо ба ҷо набудани супоришҳо мантиқан хароб мебошанд ва сарчашмаи матнҳои истифодашуда нишон дода нашудааст. Калимаҳои нав дар ҷое тағ ба тағ (саҳ.35, 38, 40, 43 ва ғ.), дар ҷои дигар пайи ҳам (саҳ.26, 33, 47, 49, 55, 59 ва ғ.) ва тарҷумаи онҳо дар баъзе ҷойҳо нодуруст нишон дода шудааст. Агарчи истилоҳоти соҳаи иқтисод ва молия дар маводи мазкур фаровон овада шуда бошад ҳам, аммо як паҳлӯи калимаҳои нав дар тарҷума нишон дода шудааст. Маводи таҳлилкардаи мо нашри соли 2018 буда, дар нашрияҳои солҳои баъдӣ камбудии ислоҳи худро ёфтаанд.

Аз сабаби он ки таҳқиқи мо ба таълими истилоҳоти касбӣ аз забони англисӣ барои ихтисосҳои иқтисодӣ бахшида шудааст, ҳангоми таҳлилу таҳқиқи китобҳои дарсии забони англисӣ мо маҳз ба ҳамин ҷанбаи онҳо бештар тавачҷуҳ намудем.

Таҳлил нишон дод, ки ҳангоми таҳияи китобҳои дарсӣ мураббонҳо муаллифони зарур аст, ки на танҳо ба шумора ва сифати луғатҳои нави соҳавӣ ва истилоҳоти касбии донишҷӯён тавачҷуҳ намоянд, балки усулҳои аз худ кардани онҳоро низ дар сатҳи зарурӣ пешниҳод созанд. Яъне, ба ақидаи мо аз машқу супоришҳое, ки барои аз худ кардани сохтори забон ва аз бар намудани луғати нав дар китоб оварда мешавад, натиҷаи ғанигардонии захираи луғавии донишҷӯён вобастагии басо калон дорад.

Дар заминаи омӯзиши маърифатӣ, ки яке аз самараноктарин технологияҳои педагогӣ эътироф шудааст, қобилияти зеҳнии донишҷӯён қабл аз ҳама ба рушд вобастагии зиде дорад. Донишҷӯён бояд мустақилона донишҳои навро аз худ кунанд, онҳоро бо системаи донишҳои мавҷуда ҳамгиро намуда, дар фаъолияти минбаъдаи касбӣ дар амал татбиқ кунанд.

Дар аввалин дарсҳои забони англисӣ, ки ба омӯзиши мавзӯҳои таҳассусӣ бахшида шудаанд, ба донишҷӯён фаҳмиши ибтидоӣ дар бораи сарчашмаҳои ташаккули истилоҳоти иқтисодӣ супориш додан лозим аст. Истилоҳоти иқтисодӣ – истилоҳҳои маъмулан истифодашавандаи ҳамин соҳа мебошанд, ки доираи муайяни донишҳоро дар бар мегиранд. Истилоҳоти иқтисодӣ дорои сарчашмаҳои гуногун ва зиёд мебошанд. Он дар заминаи забони давлатӣ ва калимаю ибораҳои нав, дар натиҷаи бознигарию муносибатҳои қаблии иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ба вуҷуд меояд. Равандҳои ҷаҳонишавӣ низ шароит мусоид овард, ки истилоҳоти зиёди иқтисодӣ аз як забон ба забонҳои дигар ворид гарданд.

Дар ибтидо, таълими забони хориҷӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ ба таълими тарзи хондани матнҳои сода, миёна ва баъдан махсуси самти таҳассус ровона шудааст. Ба таври анъанавӣ ба тарҷума – суҳанронии мураккаби фаъолияти забоншиносии шахс, омӯзиши вижагиҳои услуби илмӣ ва таълими истилоҳот, ки асоси ҳар як матни илмӣ ва махсус ба шумор мераванд, тавачҷуҳи махсус зоҳир карда мешавад.

Хусусияти матнҳои махсус ин иттилоотӣ, пайдарҳамии пешниҳоди маълумот, саҳеҳӣ ва ифодаи фикр мебошад. Ба истиснои омӯзишу истифодаи луғат ва лексикаи маъмулӣ, инчунин дар матнҳо мебошад истилоҳоти касбӣ (таҳассусӣ) бештар истифода карда шавад.

Мувофиқи таснифи жанрӣ-услубӣ, тарҷумаи матнҳои таълимӣ (матнҳои мутобиқнашуда ё қисман мутобиқшуда) тарҷумаи иттилоотӣ ё махсус буда, ҳадафи кори тарҷумон гирифтани маълумоту иттилоот мебошад. Дар дарсҳои забони хориҷӣ, омӯзгорон, чун қоида, ду намуди тарҷумаро истифода мебаранд, ки ин тарҷумаи хаттӣ ва тафсири хаттӣ мебошад. Охириин, дар

навбати худ, метавонад шарҳ ва абстракт бошад. Ин ду тарҷума, ба назари мо, аз ҳама муассиртар ба ҳисоб рафта, дар фаҳмиши матн ва дарки маълумоти зарурӣ нақши муҳим мебозад.

Корҳои амалӣ бо матнҳои махсуси соҳавӣ (иқтисодӣ) ҳаракати донишҷӯро аз хондану дарк кардан ва шарҳ додани матн, то эҷоди матни худ ва озод онро ба дигарон муаррифӣ намудан пешбинӣ мешавад. Аз ин рӯ, бештар ба он бояд тавачҷух зоҳир кард, ки донишҷӯён истилоҳоти таҳассусиро комил аз худ кунанд, барои рушди малакаҳои муоширати касбии худ ҳаракат карда, дар марҳилаи сохтани матну муоширати худ истифода бурда тавонанд. Омӯзгор бояд дар баробари шогирдон фаъолнокии хешро нишон дода, барои донишҷӯён ҳамсуҳбат ва роҳнамо бошад.

Масъалаи дигар, ин ҳавасманд кардани донишҷӯён ба муошират бо забони англисӣ, бо ёрии маводҳои таълимӣ, маводҳои аудиоию видеоӣ, матну ҳолатҳои суҳбат ба шумор меравад. Омӯзгор ҳамчун роҳнамои кори донишҷӯён ва дар ҳолати мушкилот машваратчии онҳо ба ҳисоб равад. Вазифаи ӯ фароҳам овардани шароити мусоид барои муоширати донишҷӯён, бо мақсади татбиқи вазифаҳои гузошташуда мебошад.

Воситаҳои, ки ба ноил шудан ба салоҳияти коммуникатсионӣ мусоидат мекунанд ва дар дарсҳои забони англисӣ истифода мешаванд, аз инҳо иборатанд: муколамаи таълимӣ, монолог, баромад бо гузоришҳо ва паёмҳо, бозиҳои нақшакашӣ ва корӣ, муҳоҷисаҳо ва анҷоми лоиҳаҳои таълимӣ ва ғ.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки истилоҳоти касбӣ дар ҳама марҳилаҳои таълими забони англисӣ ба чашм мерасанд. Дар баробари луғати дарсӣ ва калимаю ибораҳои нави маъмулӣ, ба истилоҳоти таҳассуси донишҷӯён афзалият додан хеле зарур мебошад. Сабаб дар он аст, ки ҳангоми идома додани омӯзиши забони англисӣ баъд аз анҷоми омӯзиши фанни мазкур донишҷӯ метавонад луғатҳои маъмулиро мустақилона омӯзад. Дар омӯзиши истилоҳоти касбӣ бошад, мушкилоти гуногун метавонанд сари роҳи ӯ шаванд.

Дар ҳама марҳилаҳои омӯзиш истифодаи мақсадноки истилоҳоти касбӣ ба манфиати кор буда, давра ба давра тафаккуру тасаввуроти донишҷӯёнро

нисбат ба омӯзиши забони англисӣ ва муҳимияти он барои фаъолияти минбаъдаи касбиашон бештар месозад. Таваҷҷуҳи бештар ба рушди салоҳиятҳои муоширати касбӣ бо забони англисӣ ва ҳамчун воситаи муошират таълим додани забони англисӣ ҳадафи асосии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабони ба шумор меравад. Ҳангоми таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ ба инобат гирифтани талаботҳои зикршуда ва татбиқи мақсаду вазифаҳои гузашташуда зарур шуморида шавад.

1.3. Таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ ва ба инобат гирифтани онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ

Масъалаи муҳиме, ки ба муайян кардани мавқеи истилоҳоти касбӣ дар таълими забони англисӣ чой дорад, таснифоти истилоҳот ба шумор меравад. Қабл аз он, ки истилоҳоти таҳассусе ҳангоми таълими забони хориҷӣ мавриди истифода ва омӯзиш қарор дода шавад, донишҷӯёни хусусиятҳои семантикӣ, услубӣ, пайдоиш ва сохтори онҳо барои омӯзгори фаннӣ шарт ва зарур мебошад. Донишҷӯёни таснифоти истилоҳот ба омӯзгор имкон медиҳад, ки раванди таълимро самаранок ба роҳ монда, дар меъёрҳои лексикаи нав, наздик кардани донишҷӯён ба таҳассус тавассути забони англисӣ, ташаккули салоҳияти муоширати касбии онҳо бо забони англисиро таъмин намояд ва натиҷаҳои назаррас ба даст орад.

Зербоби мазкур ба масъалаи таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ, хусусият ва омилҳои, ки ҳангоми интихоби истифода ва таълими онҳо ба инобат гирифтани зарур мебошад, бахшида шудааст. Ақидаи мо бар он аст, ки ҳангоми интихоб ва истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар таълими забони англисӣ, самаранок ва натиҷабахш намудани чараҳои ғанигардонии захираи луғавии донишҷӯён донишҷӯёни таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ барои омӯзгор зарур мебошад.

Пеш аз он, ки сухан доир ба масъалаи зербоби мазкур равад, зарур донистем, ки аввалан ба таърихи пайдоиши истилоҳоти иқтисодии англисӣ маълумоти мухтасар орем. Ин имкон медиҳад, ки траекторияи минбаъдаи илмӣ-таҳқиқотии худро боз ҳам равшантар ва муайян созем.

Бидуни омӯхтани асосҳои назариявии илми иқтисод истилоҳоти онро омӯхтан аз имкон берун аст. Иқтисод ҳамчун илми базаи методологӣ ва умуминазариявии ҳамаи риштаҳои он ҳисобида мешавад, зеро он мафҳумҳои калидӣ, истилоҳот, инчунин самтҳои умумӣ ва методҳои таҳқиқотии илми иқтисодро коркард менамояд. Инкишофи забони иқтисод аз рушди давлату ҷомеа ба амал омада, корпуси асосии истилоҳоти онро ба вучуд меорад. Аз ҷумла, донишҷӯи сарчашмаи пайдоиш ва тағйирёбии истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ баъди меъёрҳои онҳо заминаи хуби илмӣ хоҳад буд. Яъне, ҳангоми таълими истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ метавон масъалаҳои зеринро асоснок кард: Оё вожа ё мафҳуми овардашуда истилоҳ аст ё не? Сарчашмаи пайдоиши мафҳум кадом забон аст? Ба забони англисӣ чи гуна иқтибос шудааст? Гарчанде, ки ҳангоми таълими истилоҳот ба донишҷӯён баҳсҳо дар ин хусус кам ба мушоҳида мерасанд, аммо донишҷӯи ин назария барои омӯзгори таълимдиҳанда зарур шуморида мешавад.

Забони англисӣ дар давраҳои гуногуни таълимӣ рушд намуда, дигар забонҳо ба ин ҷараён саҳми бузурги илмӣ гузоштаанд. Аз ҷумла, забонҳои лотинӣ, юнонӣ, фаронсавӣ, испанӣ, олмонӣ ва дигар забонҳо дар рушду устувор гардидани забони англисӣ нақши бориздоранд.

Нақши забони лотинӣ дар ғанӣ гардонидани истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ на танҳо аз таъсири бевоситаи он ба системаи истилоҳоти умумӣ иборат аст, балки унсурҳои истилоҳот ва вожаҳои юнонӣ ба системаи истилоҳоти ин забон ворид гашта, асоси истилоҳоти иқтисодии забони англисиро ташкил медиҳанд [167, с.72].

Давраи рушди истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ асрҳои миёна ба ҳисоб меравад. Иқтисод ҳамчун як фанни мустақили илмӣ дар асрҳои XVI – XVII ба вучуд омадааст. Инкишоф, инчунин мураккаб шудани муносибатҳои иқтисодии байни оилаҳо, дар корхонаҳо ва байни онҳо ба вучуд омадани бозорҳои миллӣ, маҳаллӣ ва байналхалқӣ зарурати донишҳои васеи иқтисодиро ба миён овардааст. Дар қарнҳои XVII то миёнаи асри XX раванди ташаккули истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ доништа мешавад.

Истилоҳи асосии иқтисодии англисӣ тавассути иқтибос аз забони юнонӣ бо маънои сарфакорӣ ба вучуд омадааст. Ин истилохро олими юнонӣ Арасту фаёлона истифода бурда, чунин мешуморад: «сарфакорӣ фаёолияти хоҷагидориест, ки бо табиат мувофиқат мекунад ва ба даст овардани он на ба ҳадафҳои олии мавҷудияти инсон, балки бо хоҳиши бемаҳдуд роҳнамоӣ карда мешавад.» [58, с.174]. Далели ҷолиби дигаре ин аст, ки воҳиди луғавии **economy** дар забони юнонӣ пеш аз Арасту низ вучуд дошта, ҳатто унвони асари махсуси Ксенофонт аст, ки дар он «қоидаҳои оқилонаи хоҷагидорӣ ва кишоварзӣ дар шакли муколама баррасӣ мешаванд» [132, с.192].

Истилоҳи муосири **economics** – иқтисод, ки қаблан истилоҳи **economy** – сарфакориро ифода мекард, аз калимаи юнонии қадим **οικονομία** гирифта шудааст. Решаи аввали он **οικος** ба маънии хона, оилаи ашрофзода, оилаи маъруф истифода мешуд [47, с.575]. Решаи дуюми он аз рӯйи вариантҳои гуногун **νομ** – қонун ё **нем** – танзим, ташкил кардан истифода мешуд [165, с.515]. Тарҷумаи айнани **οικονομία** маънои илм дар бораи хона ё санъати идораи хонаро дорад.

Истилоҳи **economies** дар соли 1586 пайдо шуда, ҳамчун санъати идоракунии корҳои хона, ки аз забони англисии **iconomique** дар асрҳои миёна гирифта шудааст; аммо ба таври умум дар забони англисӣ аз калимаи фаронсавии **economie** дар асри миёна пайдо шуда, пасванди –s-ро қабул кардааст. То асри XVII зери мафҳуми иқтисод санъати хоҷагидорӣ фаҳмида мешуд.

Дар ибтидои асри XVII истилоҳи нави **political economy** (иқтисоди сиёсӣ) пайдо мешавад, ки онро ба адабиёти иқтисодӣ соли 1615 Антуан Монкретен ворид кардааст ва ҳамчун илми идоракунии сарчашмаҳои давлат аввалин маротиба соли 1792 қайд гардидааст [181, с.230].

Солҳои 70-уми асри XIX дар илми иқтисод тағйироти кулӣ ба миён омад, ки ин илм ҳатто номи худро иваз кард ва дар кишварҳои англисзабон ба ҷои **political economy**, онро минбаъд **economics** илми иқтисод ном мебарданд.

Ҳамин тавр, агар илми иқтисод асосҳои иқтисодии ҷамъият ва принципҳои умумии иқтисодиро омӯзад; пас ҳамаи соҳаҳои дигари илмҳои иқтисодӣ зуҳуроти ин асосҳо ва принципҳо дар соҳаҳои мушаххас мебошанд. Дар маркази илми иқтисод ҳаёти иқтисодӣ, саноатии ҷомеа, робитаҳои иқтисодӣ ва муносибатҳои байни одамон дар раванди эҷод, тақсим, мубодила ва истеъмоли мол қарор дорад.

Истилоҳоти муосири англисии илми иқтисод ҳамчун як соҳаи мустақили илмӣ метавонад, ҳамчун намунаи ҳамгироии якҷанд истилоҳоти соҳаҳои илмӣ (иқтисоди саноат, иқтисоди меҳнат, иқтисоди сохтмон, бонкдорӣ, ҷуғрофияи иқтисодӣ, таърихи иқтисодӣ, омор ва молия, баҳисобгирӣ ва ғ.) хизмат кунад.

Ҷадвали 1.

**Таъсири мутақобила ва ҳамгироии илми иқтисод
бо илмҳои мушаххаси иқтисодӣ**

Илми иқтисод		
Илмҳои мушаххаси иқтисод		
Илмҳои иқтисодии соҳавӣ	Илмҳои иқтисодии функционалӣ	Илмҳои иқтисодии
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Иқтисоди саноат ▪ Иқтисоди сохтмон ▪ Қорҳо бонкӣ ▪ Иқтисоди меҳнат ва ғ. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Баҳисобгирии муҳосибӣ ▪ Менеҷмент ▪ Омор ▪ Молия ва ғ. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Иқтисоди ҷуғрофӣ ▪ Иқтисоди таърихӣ ▪ Иқтисоди психология

[167, с. 43]

Агар аз назари илми забоншиносӣ ба истилоҳоти иқтисодӣ назар афканем, табиати онҳо аз калимаҳои одӣ ба куллӣ фарқ мекунад. Агар истилоҳот ҳамчун калимаҳои маъмулӣ аз овозҳо ва баъдан ҳарфҳо иборат бошад, пас сохтори дохилии истилоҳот, мазмуну мундариҷаи онҳо аз калимаҳои маъмулӣ тафовути зиёд дорад. Дар тафовут бо калимаҳои одию маъмулӣ, истилоҳ мафҳуми махсусро ифода мекунад, ки объекти

номбаршудаи воқеиятро пурра инъикос месозад, дар ҳоле ки мафҳуми муқаррарӣ танҳо ифодаи умумии объект мебошад.

Маънои истилоҳ мафҳуми махсусро ба таври комил, яъне бо тамоми аломатҳояш инъикос мекунад. Илова бар ин ки истилоҳ барои ифодаи номи мафҳуми махсус истифода мешавад, дар навбати худ объект ва субъекти воқеият низ ба шумор меравад. Аз ин рӯ, маънои истилоҳ бо мафҳуми махсус мувофиқат мекунад.

Истилоҳоти иқтисодӣ калимаю ибораҳои махсусе мебошанд, ки барои ифодаи мафҳумҳои ба таври дақиқ тарҳрезшудаи як соҳаи муайяни дониш истифода мешаванд. Илова бар ин, истилоҳоти иқтисодӣ асоси назарияи иқтисодиро ташкил медиҳад. Аз нуқтаи назари мантиқӣ, истилоҳоти иқтисодӣ бартарияти семантикии изҳоротро ташкил медиҳад.

Аз нуқтаи назари илми забоншиносӣ истилоҳоти иқтисодӣ воҳидҳои луғавӣ ва грамматикӣ забон буда, ҳам дар системаи забони адабӣ ва ҳам дар системаи илми иқтисод амал мекунад. Истилоҳи иқтисодӣ ҳамчун воҳиди лексикӣ-грамматикӣ забон дорои хусусиятҳои мебошад, ки ба воҳидҳои лексикӣ забони адабӣ хос аст. Онҳо инчунин, дорои кулли вазифаҳои ба калима хос мебошад: номинативӣ, муайянкунандагӣ, коммуникативӣ ва прагматикӣ. Хусусиятҳои хоси истилоҳи иқтисодӣ ҳамчун воҳиди донишҳои илмӣ ба монанди: ҳаммаъноӣ, саҳеҳӣ, системанокӣ, набудани синонимҳо, беэмотсионалӣ, кӯтоҳӣ ба шумор мераванд.

Асоси таснифи истилоҳоти иқтисодиро типология – тақсимои истилоҳот аз рӯйи муҳимтарин аломатҳои категориалии онҳо ташкил медиҳад. Таснифоти истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ ба хусусиятҳои гуногуни онҳо аз қабилӣ мазмуннокӣ, расмӣ, функционалӣ, дохилизабонӣ ва беруназабонӣ (экстралингвистӣ) асос ёфтааст. Ҳамаи ин таснифотро бо он илмҳои мушаххаси иқтисодӣ ва соҳаҳои донише, ки истилоҳоти иқтисодӣ дар онҳо истифода мешавад, метавон алоқаманд кард [174, с.46].

Дар замони муосир таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ хеле гуногун мебошанд. Таснифи аввалини истилоҳот аз рӯйи мундариҷа ба истилоҳҳои

мушоҳида ва назариявӣ чудо мешавад. Зери истилоҳоти мушоҳида гуруҳи объектҳои ҳақиқӣ (реалӣ) (shareholder – саҳмдор, bond – облигатсия) ва зери истилоҳоти назариявӣ – мафҳумҳои абстрактӣ, ки одатан ба як назария, концепсияи муайян (monetary policy – сиёсати пулию кредитӣ) вобастаанд, фаҳмидан мумкин аст.

Таснифи дуоми истилоҳот, аз рӯйи мундариҷа – аз рӯйи объекти ном – таксимои онҳо аз рӯйи соҳаҳои дониш ё фаъолият, ба ибораи дигар, аз рӯйи соҳаҳои махсус мебошад. Рӯйхати ин соҳаҳо метавон чунин инъикос намуд: илм, техника, истеҳсолот; заминаи иқтисодӣ ва ғ.

Истилоҳоти техникӣ дар соҳаи истеҳсолот ва технология амал мекунанд. Инҳо воҳидҳои забон мебошанд, ки мошинҳо, механизмҳо, асбобҳо, амалиётҳо ро ифода мекунанд.

Агар доираи заминаи иқтисодӣ ва муносибатҳои истеҳсолиро ба назар гирем, пас он ҳам истилоҳоти тавсифӣ (иқтисоди сиёсӣ, иқтисоди иҷтимоӣ ва ғ.) ва ҳамчунин истилоҳоти забони хизматрасониро ба иқтисодиёт (property speculations – хариду фурӯши молу мулк, bubble crash – афзоиши сунъии нархҳои амвол)-ро дар бар мегиранд.

Таснифоти сеюми истилоҳот, аз рӯйи категорияи мантиқи мафҳумест, ки бо истилоҳ ишора мешавад. Намудҳои зерини истилоҳоти иқтисодӣ чунин чудо карда мешаванд: предметҳо (currencies – воҳидҳои пулӣ, debit card – картҳои дебитӣ, tax rises – афзоиши андоз), равандҳо (controlling – назорат, trade – савдо, тичорат) аломату хусусиятҳо (asset turnover – гардиши даромадҳо), арзишҳо ва воҳидҳои онҳо (liquidity ratio – таносуи пардохтпазирӣ, меъёри пардохтпазирӣ) ва ғ.

Чорум, таснифоти лингвистии истилоҳот аз рӯйи хусусиятҳои он ҳамчун калима ё ибораҳои як забони мушаххас асос меёбанд. Гуруҳбандӣ аз рӯйи сохтори (семантикии) мундариҷа ба мо имкон медиҳад, ки истилоҳҳои дорон як мафҳум (tax – андоз, inflation – инфлятсия (беқурбшавии пул), loan – заём) ва гуногунмаъно (monetary – 1. Пулӣ, 2. Асъор, 3. Танга) чудо карда шаванд. Дар асоси таърифи истилоҳ ҳамчун воҳиди луғавии номинативии забон, ки

барои номгузори дақиқи мафҳумҳои махсус қабул шудааст, метавон муайян кард, ки он бояд дорои як мафҳум мебошад. Гузашта аз ин, вучуд надоштани норавшанӣ кайҳо яке аз талаботи асосии сохтани истилоҳот ба шумор меравад.

Мафҳумҳои зерини истилоҳоти иқтисодӣ, ки дорои як мазмун мебошанд, дар мақолаҳои рӯзномаю маҷаллаҳо ва адабиёти соҳаи иқтисод истифода мешаванд, мисолҳои зерин шуда метавонанд: markup – афзоиши нархи фурӯш нисбат ба сатҳи асосӣ, маржаи савдо; encash – гирифтани пули нақд, чамбоварии пули нақд; stamp – таъсисдиҳӣ, таъсиси ширкати нав, дубора таъсисёбии ширкат; invoice – суратҳисоб ва ғ. [174, с. 57].

Истилоҳоти гуногунмаъно он истилоҳҳои мебошанд, ки дар як системаи истилоҳот ду ё зиёда маъноро ҷой гирифтаанд. Таҳқиқотҳои амалӣ нишон доданд, ки полисемияи истилоҳот ҳатто дар як соҳаи касбӣ низ ба амал меояд. Сохтори семантикии истилоҳ мисли ҳар як калима инкишоф ёфта, метавонад маъноҳои нав дошта бошад, ки хусусиятҳои нави предмет ё ҳодисаи номбурдари инъикос кунад [174, с. 58].

Гуногунмаъноии истилоҳоти иқтисодиро метавон дар мисолҳои зерин чунин шарҳ дод:

market – 1. Қаламрави мучаҳҳаз ё номучаҳҳазе, ки дар он савдои омавӣ мавҷуд аст (бозор); 2. Маҷмӯи муносибатҳои иқтисодии байни иштирокчиёни бозор оид ба ҳаракати молу пул, ки ба созишномаи тарафайн, эквивалентӣ ва рақобат асос ёфтаанд; 3. Ташкилот (шахси ҳуқуқӣ) – ҷойҳои савдо, амволи ғайриманқул ва таҷҳизоти савдо, инчунин, маҷмӯи хизматрасониҳои санитарии гигиенӣ, ки барои гузаронидани амалиёти савдо заруранд.

ratable – 1. Андозбандӣ, 2. Баҳогузорӣ (оценочный), 3. Мутаносиб, нисбӣ;

equity – 1. Сармояи саҳомӣ, сармояи хусусӣ, қисми сармояи саҳомӣ, 2. Ҳуқуқ ба амвол, ҳуқуқи амвол, 3. Саҳмияи одӣ 4. Пассивҳо;

stock – 1. Сармояи саҳомӣ 2. Фондҳо 3. Фондҳои сармояи муомилот 4. фонди пулӣ, 5. Дороиҳо (активҳо).

Аз нуқтаи назари семантика истилоҳот ба гуруҳҳои зерин ҷудо карда мешавад:

ибораҳои устувор (аз ҷумла, воҳидҳои фразеологӣ), мисол: production costs – хароҷоти истеҳсолӣ;

ибораҳои ноустувор (озод), мисол: unfair competition – рақобати беадолатона, consumer society – ҷомеаи истеъмолӣ.

Аз нуқтаи назари мансубияти истилоҳот онҳоро ба ҳиссаҳои нутқ: исм, сифат, феъл ва зарф ҷудо мекунам. Масалан, дар илми забоншиносӣ истилоҳҳои исмӣ (bail – гарав, profit – фоида), сифатӣ (insolvent – муфлисшуда, investment – сармоявӣ) мавҷуданд.

Аз рӯйи хусусиятҳои сохторӣ истилоҳ-калимаҳо ва истилоҳ-ибораҳо ҷудо кардан мумкин аст. Истилоҳ-калимаҳо қисме аз ҷиҳати миқдорӣ бартарӣ доштаи системаҳои истилоҳотро ташкил медиҳанд. Дар мавриди истилоҳ-ибораҳо бошад, қайд кардан зарур аст, ки сохторҳои маъмултарин дар ин ҷо омезиши исм бо сифат (corporative bond – облигатсияҳои саноатӣ), ду исм якҷоя (budget deficit – зиёни буҷетӣ) ва дигар ҳолатҳо вохӯрдан мумкин аст. Инчунин, дар забони англисӣ истилоҳоте вучуд доранд, ки баъзан аз се ё зиёда калимаҳо иборатанд (bond interest rate – ставкаи фоизи облигатсияҳо) [174, с. 58].

Омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ барои донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ, алалхусус, ихтисосҳои иқтисодӣ, ки аксар вақт ба омӯзиши сохтори забон кам тавачҷуҳ мекунам, мушкilotи зиёдеро метавонанд пеш оаварад. Мувофиқи қоида ва талаботҳои Стандарти таҳсилотӣ дар ихтисосҳои зикршуда таълими фанҳои математикӣ бештар ба роҳ монда шуда, барои забони хоричӣ (англисӣ) ҳамчун фанни бахши фанҳои заминавӣ, модули фанҳои забонии нақшаи таълимӣ ҳамагӣ 3 кредит ҷудо карда шудааст. Дар доираи соатҳои ҷудошуда, таълими сохтори забони англисӣ, рушди малакаю маҳорати муоширати касбӣ бо забони англисӣ, ташаккули як қатор салоҳиятҳо (салоҳияти забонӣ, салоҳияти забонӣ-фарҳангӣ, салоҳияти фарҳангӣ-иҷтимоӣ, салоҳияти байнифарҳангӣ, салоҳияти лексикӣ ва ғ.), омӯзонидани лексикаи таҳассусӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ аз омӯзгор малакаю маҳорати хеле баланди касбиро талаб мекунад.

Барои баргараф кардани мушкилот ва дарку фаҳмиши навъҳои истилоҳоти иқтисодӣ, сохтори онҳо, шаклгирии истилоҳот ва тарзи дурусти истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар нутқи хаттию шифоҳӣ таваҷҷуҳ ва диққати донишҷӯёнро ба як қатор хусусиятҳои истилоҳоти иқтисодӣ ҷалб кардан ба мақсад мувофиқ мебошад.

1) Шумораи зиёди истилоҳоти иқтисодиро калимаҳои байналмилалӣ ташкил медиҳанд (economist, capital, bank, debit, credit, export). Ҳангоми меъёрҳо забони англисӣ, дар баробари аз худ кардани калимаю ибораҳои нав ва луғатҳои фаъоли дарсӣ, мебояд ибораҳои серистеъмол ва истилоҳоти иқтисодие, ки ба гуруҳи калимаҳои байналмилалӣ ворид гардидаанд, интиҳоб кард ва истифода намуд. Татбиқи амали муносибати мазкур яке аз роҳҳои самараноки ғанигардонии захираи луғавӣ барои донишҷӯён махсуб мешавад.

2) Баъзан истилоҳҳои иқтибосшудаи забони англисӣ – дублетҳои этимологӣ мебошанд. Дублетҳои этимологӣ калимаҳое мебошанд, ки аз ҷиҳати этимологӣ ба як поя бармегарданд, аммо дар забон маъно, талаффуз ва имлои гуногун доранд. Пайдоиши дублетҳои этимологӣ бо он шарҳ дода мешаванд, ки як калима метавонад дар забон дар замонҳои гуногун ё аз сарчашмаҳои гуногун пайдо шавад. Масалан: калимаи латинии *canalis* (канал) ба забони англисӣ тавассути лаҳҷаи маркази Фаронса дар шакли *channel* ворид шудааст, ки яке аз маънои он «манбаъ» (-и маълумот, даромад ва ғайра) мебошад.

Воҳиди луғавии *cost* соли 1200 пайдо шуда, аз феъли латинии *cōnstāre* гирифта шуда, маънояш ба ҳам пайвастан, устувор истодан; ва инчунин эҳтимолан, аз феъли забони фаронсавии қадими *cost*, *coster* ба маънои арзиш иқтибос шудааст [181, с. 165].

Воҳиди луғавии *prise* соли 1200 аз калимаи латинии *pretium* ба вучуд омада, маънои инъом, мукофот, ҷоиза, нарх, арзишро доро мебошад; аз забони фаронсавии қадими *pris* бо мафҳуми мукофот пайдо шудааст. Дар забони англисии асрҳои миёна воҳиди луғавии *prise* дар шакли аслии калимаи *pris* ба маънои арзиш, нарх, ситоиш истифода карда шудааст. Соли 1500 воҳиди

луғавии *prize* бо ворид гаштани -z- дар таркиби худ тағйирот ворид намуд [181, с. 599]. Воҳиди луғавии *money* тақрибан дар соли 1250 ҳамчун *mooney*, тақрибан соли 1300 ҳамчун *monē* пайдо шуда, аз забони фаронсавии қадими *monēie* ба маънои танга; аз забони латинии *moneta* бо маънои сикка, танга гирифта шудааст. Калимаи *Monēta*, аз номи олиҳаи *Юнона*, ки маъбадаш дар Рум бо тангаҳо пӯшонида шуда буд, пайдо шудааст [181, с. 485; 166, с. 99].

3) Истилоҳҳои вариантҳои гуногуни забони англисӣ метавонанд аз рӯи имло ва талаффуз фарқ кунанд. Масалан:

labour (меҳнат, қувваи корӣ) – ба забони бритониёии англисӣ ва *labor* – ба забони амрикоии англисӣ.

issue – (эмиссия, барориши пул, коғазҳои қимматнок) дар транскрипсияи ду забон фарқ мекунад: ['ɪʃu:] дар варианти забони бритониёии англисӣ; ['ɪʃju:] дар варианти забони амрикоии англисӣ.

4) Дар матнҳои соҳавии иқтисодӣ истифодаи васеи ихтисораҳо хеле маъмул мебошанд. Таваҷҷуҳ ба омӯзиши ихтисораҳо аҳамияти зиёд дорад. Истифодаи ихтисораҳои истилоҳоти иқтисодиро метавон на танҳо дар матнҳои китоби дарсӣ, балки дар рӯзномаю маҷаллаҳои соҳаи иқтисодӣ ва ВАО бештар вохӯрд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки минбаъд донишҷӯён ҳамчун мутахассис дар фаъолияти касбияшон бо ихтисораҳо пайваста дучор мешаванд. Аксарияти ихтисораҳои соҳаи иқтисод, номҳои ташкилоту ширкатҳо, созмонҳо ва калимаҳои, ки дар муомилоти иқтисодӣ мавриди истифода қарор мегиранд, ба мушоҳида мерасанд. Мисол, BIS Bank for International Settlements, CEO Chief Executive Office, DAC Development Assistance Committee, GNP Gross National Product, IFC International Finance Corporation ва ғайра.

5) Истилоҳҳо вобаста бо ҳама хусусиятҳои умумии забоншиносӣ калимаҳои забон тавсиф мешаванд:

• Полисемия. Масалан, исми *share* метавонад чунин маъно дошта бошад: а) ҳисса, қисм, квота; б) саҳмия; ҳисса, як қисми амволи ҷамъияти саҳҳомӣ; в) иштирок; нақш; феъли *to share* маъноҳои зеринро дар бар мегирад: а) мубодила

кардан, таксим кардан; б) якчоя истифода бурдан; в) иштирок кардан; г) ҳисса ё қисм доштан; сахмдор будан.

- Синонимҳо. Намунаҳои гуруҳҳои синонимҳо инҳоянд: charges, expenses, outlay; expenditure, expts (харочот); firm, enterprise, company, business (ширкат, корхона); workforce, employees, personnel, staff (қувваи корӣ, ёрдамчиҳо).

- Антонимҳо. Дар вақти истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ антонимҳо низ истифодаи васеъ дошта метавонанд. Масалан, expensive – cheap / inexpensive (гарон – арзон); seller – client (савдогар – харидор); deposit – credit (депозит – кредит).

- Омонимҳо. Истифодаи калимаҳое, ки омонимдоранд, дар самти иқтисод васеъ истифода бурда мешаванд. Мисол, interest а) шавқ, рағбат (Interest makes some people blind, and others quick-sighted); б) фоиз, ставкаи фоиз (Akhmad lent me some money at 3% interest).

б) Аксар вақт истилоҳоти иқтисодӣ бо ёрии преффиксҳо (sure → ensure, insure), суффиксҳо (compete → competitor, competitive, competitiveness) калимаҳои нав пайдо мешаванд. Калимасозӣ (book-keeper, costprice), конверсия (исми deposit – депозит, амонат (дар бонк) ва феъли to deposit – барои ниғаҳдорӣ гузоштан, ба бонк гузоштан) низ вомехӯранд. Калимасозии баръакс низ вучуд дорад, ки дар он калима як чӯзӣ ба суффикс монандро гум мекунад (auditor → audit).

7) Як истилоҳро метавон ба истилоҳоти мухталифи як забон ворид кард, ки омонимияи байниилмӣ истилоҳ аст. Масалан, имконпазирии маъноҳои зерини калимаи reduction: а) дар соҳаи иқтисод – тахфиф, инчунин коҳиши ҳама гуна нишондиҳандаҳо, б) дар истилоҳоти низомию ҳарбӣ – пастравӣ дар вазифа; в) дар соҳаи аксбардорӣ – кам шудани зичии негатив; г) дар информатика – табдили маълумот; ғ) дар тиб – камшавии дислокатсия, рафъи ҷойивазкунӣ ҳангоми шикастан мебошад.

Хулосаи боби якум

Низоми таҳсилот дар замони муосир сифати таълимро дар ҷомеаи бисёрфарҳангӣ, рушди технологияҳои инноватсионӣ, ҷаҳонишавии фазои таҳсилот, бархурди тамаддунҳо дар тайёр кардани мутахассисони кордону босалоҳият ва дорои маҳорату малакаҳои баланди касбӣ муайян менамояд. Дар баробари гирифтани донишҳои мукаммали таҳассусӣ омӯхтани забонҳо ва забондонӣ низ яке аз талаботҳои афзалиятнок, дар мавридҳои зиёд ҳатто донишҷӯи забонҳои хориҷӣ ҳатмӣ қабул гардидааст.

Дар донишҷӯён рушд додани салоҳиятҳои муоширати хориҷии касбӣ, салоҳиятҳои иттилоотӣ ва махсуси касбӣ дар якҷоягӣ бо донишу малакаҳои, ки ҳангоми омӯзиши фанҳои таҳассусӣ аз худ карда мешаванд, сатҳи баланди салоҳияти касбии мутахассиси ояндаро таъмин мекунанд. Барои расидан ба мақсади асосии таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ зарур аст, ки чараёни таълим, раванди дарси забони хориҷӣ (англисӣ) илман асоснок, дар заминаи як қатор принципҳо ва методҳои муосири таълим гузаронида шавад.

Бо назардошти махсусиятҳои муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ, алалхусус, дар ихтисосҳои иқтисодӣ, ки ғоизии зиёди донишҷӯён сатҳи миёна ва сусти дониши забони англисиро доро ҳастанд, ҳаҷми соатҳои ками ҷудошуда, шумораи ками маводҳои таълимӣ-методии муаллифони дохили кишвар, таваҷҷуҳи асосӣ ба рушди ҳамҷонибаи донишҷӯ (донишҳои забонӣ, кишваршиносӣ, ҷомеашиносӣ, фарҳангшиносӣ, муоширати хориҷии касбӣ ва ғ.) равона мегардад. Ин чараён дар заминаи ба роҳ мондани таълими босуръат (интенсивӣ) дар марҳилаи ибтидоӣ, таълими ҳамгиро истифодаи маводҳои мултимедӣ ва воситаҳои техникӣ, таълими ба касбият нигаронидашуда ва истифодаи дигар роҳи усулҳои муосир ба даст хоҳад омад.

Таҳқиқоти олимони тоҷик (И.Х. Каримова, Т.В. Гусейнова, П. Ҷамшедов, Х.Г. Сайфуллоев, С. Шербоев, У.Р. Юлдошев, Г.М. Ҳочиматова ва дигарон) ва муҳаққиқони хориҷӣ (Н.В. Баграмова, Б.В. Беляев, В.А. Бухбиндер, В.Н. Вагнер, Н.И. Гез, Ю.В. Гнаткевич, П.Б. Бурвич, П. Национ, Р. Оксфорд, Е.И.

Пассов, И.В. Раҳманов, С. Торнбери С.Ф. Шатилов ва дигарон) дар самти омӯзишу таҳқиқи истилоҳоти касбии хориҷӣ ва таълими онҳо, мавқеи истилоҳоти касбии хориҷӣ дар таълими забони англисӣ ва таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ, ки дар боби якуми диссертатсияи мазкур матраҳ гардидааст, метавонад замина ва асоси илмии масъалаи таълими истилоҳоти иқтисодиро ҳангоми меъёрҳо забони англисӣ таъмин намояд.

Масъалаи пойдоиш ва рушди илми истилоҳшиносӣ, шарҳу тавзеҳи истилоҳоти соҳаҳои гуногун, бахусус, соҳаи иқтисод, таснифоти амиқи истилоҳоти иқтисодӣ, муайян намудани мавқеи истилоҳоти касбӣ дар чараёни таълими забони хориҷӣ назарияи илман асоснокро барои таҳқиқи минбаъда замина гузошт.

Мутахассисони ояндаро зарур аст, ки адабиёти аслии тахассусиро мутолиа намоянд, маводҳои аудиоӣ ва видеоиро гӯш кунанд, дар чорабиниҳои сатҳи байналмилалӣ ширкат варзида, муоширати бевоситаи касбӣ дошта бошанд, бо ҳуҷҷатҳои самти фаъолият корбарӣ намоянд ва дигар корҳои ба зиммашон бударо иҷро намоянд. Яъне, мутахассис ҳамеша нутқи хаттӣ ва шифоҳии касбиро анҷом медиҳад, ки бидуни захираи бойи луғавӣ ва донишҷӯёни истилоҳоти касбӣ наметавон фаъолияти нутқро анҷом дод.

Истилоҳоти касбӣ дар таълими забони хориҷӣ мавқеи хосаро касб менамояд ва аз мадди назар дур гузоштани онҳо сифати дониши забонии донишҷӯёноро коста гардонида, натиҷаи самаранок ба бор намеорад. Назарияи ҷойгоҳи истилоҳоти касбӣ, алалхусус, истилоҳоти иқтисодӣ аз нигоҳи муҳаққиқони зиёд дар қисмати зерини диссертатсия дарҷ гардидааст.

БОБИ II. ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯХОИ ИННОВАТСИОНӢ ЧИҲАТИ ОМУӢЗИШИ ИСТИЛОҲОТИ ИҚТИСОДӢ ДАР РАВАНДИ ОМУӢЗИШИ ЗАБОНИ ХОРИЧӢ

2.1. Технологияҳои инноватсионӣ чиҳати истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар чараёни таълими забони англисӣ

Проблемаи технологияҳои инноватсионӣ ба қатори яке аз баҳсноктарин проблемаҳо дар методикаи муносири таълими забони хориҷӣ тааллуқ дорад. Дар асарҳои илмӣ муносибатҳои гуногун ба фаҳмиши технологияи инноватсионии педагогӣ марбут ба раванди таълим баррасӣ мегарданд. Мувофиқи таҳқиқот, технологияҳои инноватсионии педагогӣ метавонанд бо се чанба муаррифӣ карда шаванд: илмӣ, тартиботӣ-таъсирӣ ва тартиботӣ-таъсирӣ. Тибқи таснифе, ки Г.В. Селевко пешниҳод кардааст, дар рафти таълими таҷрибавӣ технологияҳои инноватсионии педагогӣ бо истифодаи шаклҳо ва методҳои фаъолонаи таълим интихоб ва тафтиш карда шуданд, ки ба онҳо мутааллиқанд: методи ҳали вазифаҳои ҳолатӣ (кейс-метод), методи бозигӣ, методи таълими байнифарҳангӣ, методи семинарии телекоммуникатсионӣ ва ғайра.

Саҳми бузурги В.П.Беспалко дар коркарди назария ва амалияи технологияи инноватсионии педагогӣ, асарҳои ӯ роҷеъ ба назарияи низомҳои педагогӣ ва маҳз технологияи инноватсионии педагогиро таъкид кардан мебоянд. Дар даҳсолаи охир як қатор матлаби муаллифони гуногун оид ба технологияи инноватсионии педагогӣ ба таъб расиданд (Т.В.Гускова, Е.И.Дмитриева, Е.С.Полат, Н.Е.Шуркова, И.С.Якиманская ва дигарон). Технологияи инноватсионии педагогӣ ҳамчун фанни таълимӣ имрӯз дар бисёр муассисаҳои таҳсилоти олии омӯхта мешавад.

Ба ақидаи мо, яке аз аломатҳои вижаи технологияи инноватсионии педагогӣ, ки онро аз методҳои анъанавӣ ва дигар методҳо тафовут медиҳанд, мақсадҳои ташхисӣ ва натиҷаҳои раванди таълиму тарбия мебошанд. Ғайр аз ин, боз чунин аломатҳо вучуд доранд: пешгӯишавандагии натиҷаҳои кор, пайдарҳамии дақиқи амалиёт. Пайдарҳамӣ метавонад силсилаи, яъне тибқи

давра такроршаванда бошад. Аломати дигар, ки кафолати бадастовариин натиҷаҳои дараҷаи додашуда (ё сифат) аст, таҷдидшавиин ин натиҷаҳо мебошад. Хусусиятҳои номбаршуда аломати муҳимтарини ҳамгиرويшаванда - идорашавандагии раванди таълиму тарбия ҳастанд.

Яке аз технологияҳои инноватсионӣ, ки мо дар машғулиятҳои забони англисӣ чихати омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ истифода намудем, технологияи интерактивӣ мебошад. Интерактивият ҳамкориин дар таъмини барномавӣ бунёднихода мебошад, ки ба пешниҳоди иттилоот, навигатсия оид ба мундариҷа ва ҷойгиркунии ягон маълумот, бо фарогирии истифодаи иқтибосҳо, пуркунии шаклҳо, ҷустуҷӯи маълумотҳо аз рӯи вожаҳои калидӣ ва дигар шаклҳои гуфтугӯ бо истифодабаранда нигаронида шудааст. Технологияи интерактивӣ таъминоти барномавиест, ки дар речаи гуфтугӯ бо истифодабаранда кор мекунад ва барои идоракунии раванди таълим мусоидат менамояд. Технологияҳои интерактивӣ кори муаллимонро эҷодӣ ва шавқовар мекунад, самарабахшии таълими донишҷӯёнро меафзоянд ва маҳсулнокии меҳнатро баланд мебардоранд.

Дар факултаи технологияи информатсионӣ ва коммуникатсионии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон ва Донишгоҳи сайёҳӣ ва соҳибкориин Тоҷикистон дар соҳаи такмилдиҳиин омодагии забони донишҷӯён ва маҳоратҳои *технологияи компютери* бисёр корҳо ба анҷом расонда шудаанд. Дар донишгоҳҳои номбаршуда марказҳои маҳсусонидашуда (мачмӯи синфҳо) барои омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ ташкил карда шудааст. Ҳар марказ бо воситаҳои техникӣ ва адабиёти таълимӣ-методӣ, аз ҷумла маводи ҷопии хоричӣ (аз ИМА ва Британияи Кабир) мучахҳаз гардонида шудааст, ки ин имкон медиҳад забонҳои хоричӣ дар шиносии истилоҳоти иқтисодӣ ба дараҷаи мутобиқи сертификатҳои байналмилалӣ омӯхта шаванд.

Ҳамчун яке аз технологияҳои инноватсионӣ ҳоло методи лоиҳаҳо амал мекунад. Ба методи лоиҳаҳо И.Л. Бим, В.И. Горовая, И.А. Зимняя, Н.К. Крупская, Н.Н. Оголтсова, Е.С. Полат ва дигарон тавачҷуҳи зиёд зоҳир

намудаанд. Тибқи қавоиди олимони номбаршуда, фаъолияти лоихавӣ ҳамчун қисмати муҳими низоми таҳсилоти маҳсулноқ амал мекунад ва тарзи ғайристандартӣ, ғайрианъанавии ташкили равандҳои таҳсилот ба василаи тарзҳои фаъоли амалиёт, мисли нақшакашӣ, пешбинӣ, таҳлил, синтез мебошад, ки онҳо ба татбиқ гардонидани равияи тамоюли шахсиятӣ равона карда шудаанд.

Раванди машғулиятҳои забони хориҷӣ (англисӣ) дар ихтисосҳои ғайризабонӣ чараёни мураккаби омӯзиши мебошанд, ки барои натиҷаи самарабахш ба даст овардан аксар вақт дониш, маҳорату малака ва қобилияти касбии омӯзгор кифоя нест. Омилҳои дигаре низ вучуд доранд, ки барои расидан ба ҳадафҳои гузошташудаи дарс ва умуман, азхудкунии фанни таълимӣ мебояд ба инобат гирифт.

Интихоби маводҳои таълимӣ, тарзи дуруст истифода кардани онҳо, барои донишҷӯ дастрас будан ва ба осонӣ аз худ кардани мавод масъалаҳое мебошанд, ки набояд аз мадди назар дур монад. Яке аз хусусиятҳои таъсири забони хориҷӣ (англисӣ) дар ихтисосҳои ғайризабонӣ маҳз дар ҳамин зоҳир мегардад. Дар доираи соати (кредити) муайяншудаи академӣ ҳарчи бештар аз худ кардани маводи таълимӣ, омода намудани донишҷӯён ба муоширати касбӣ бо забони хориҷӣ (англисӣ) ва дар зехни онҳо рушд додани салоҳиятҳои забонӣ метавонад аз интихоб ва тарзи дурусти истифодаи маводи таълимӣ вобастагии зиёд дошта бошад.

Дар зербоби мазкур масъалаи интихоби маводҳои таълимӣ, роҳу усулҳои истифодаи самараноки онҳо ҳангоми таълими забони англисӣ мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор мегирад. Таваччуҳ ба истилоҳоти таҳассусӣ дар ихтисосҳои ғайризабонии муассисаҳои таҳсилоти олиии касбӣ ҳангоми таълими забони англисӣ масъалаҳое мебошад, ки бояд зери таваччуҳи амиқ қарор дода шавад. Чунки дар муассисаҳои зикршуда забон на танҳо таҳассус, балки воситаи муошират таълим дода мешавад, пас набояд фаромӯш сохт, ки ин муошират ҳангоми фаъолияти касбӣ бештар муоширати касбӣ ва дар атрофи истилоҳоти таҳассус сурат хоҳад гирифт. Пас, ба муҳассилин

омӯзонидани истилоҳоти ихтисоси онҳо дар рафти дарсҳои забони англисӣ мантиқан татбиқи амалии мақсадҳои гузошташуда мебошад. Таҳқиқоти мо ки ба самти омӯзиши роҳҳои меъёрҳои истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми таълими забони англисиро дар бар мегирад, дар ин қисмат принципҳои интиҳоби истилоҳоти иқтисодӣ бо забони англисӣ ҳамчун маводи таълимӣ матраҳ хоҳад гашт.

Ҳангоми интиҳоб кардан ва истифодаи маводҳои таълимию нутқӣ, хусусан, истилоҳоти иқтисодӣ дар рафти машғулиятҳои забони англисӣ зарур шуморида шуд, ки на танҳо аз таҷрибаи амалӣ маҳорат ва истеъдоди педагогии омӯзгорон ва сатҳи донишазхудкунии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ истифода гардад, балки дар ин самт бояд омӯзишу таълим ва таҳқиқи махсусе низ мавриди омӯзиш қарор дода шавад, то ин ки баррасии доираи васеи масъалаҳои назариявӣ ва амалиро дар бар гирад. Ба амсоли шиносӣ бо адабиёти илмӣ, методӣ ва таълимӣ, дар байни донишҷӯён гузаронидани пурсишномаҳо, банақшагирӣ ва ташкили корҳои таҷрибавӣ ва озмоишӣ, таҳлили маводҳои таълимӣ, таълимӣ-методӣ, истифодаи китобҳои дарсӣ, фарҳангҳо, луғатномаҳо, адабиёти марбут ба ихтисосҳои иқтисодӣ ҳатмӣ шуморида мешавад.

Барои муайян намудани хусусиятҳои интиҳоб ва истифодаи маводҳои таълимӣ ва нутқӣ алалхусус, истилоҳоти иқтисодӣ барои дарсҳои забони англисӣ дар заминаи меъёрҳои забони англисӣ барои мақсадҳои махсус (*English for special purposes / ESP*) зарур шуморида шуд, ки на танҳо аз таҷрибаи амалӣ, маҳорати педагогии омӯзгорон ва рафти донишазхудкунии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ мавриди омӯзиш қарор дода шавад, балки дар ин самт омӯзишу таҳлил ва таҳқиқи махсусе низ гузаронидан лозим аст, ки баррасии доираи васеи масъалаҳои назариявӣ ва амалиро дар бар мегирифт (шиносӣ бо адабиёти дахлдори илмӣ, методӣ ва таълимӣ, гузаронидани пурсишномаҳо, ба нақша гирифтани ва ташкили корҳои таҷрибавӣ ва озмоишӣ, таҳлили маводҳои таълимӣ, таълимӣ-методӣ, китобҳои

дарсӣ, фарҳангҳо, луғатномаҳо, адабиёти марбут ба ихтисосҳои иқтисодӣ ва ғ.) [7; 65; 121; 144].

Китобҳои дарсӣ ва васоити муосири таълимӣ аз забони англисӣ барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дорои маводи таълимӣ ва нутқӣ мебошанд, ки барои дарку фаҳмиш ва азхудкунии онҳо барои амалӣ намудани муоширати касбӣ зарур ба назар мерасанд [127; 181; 98].

Интихоби маводи таълимӣ бо назардошти як қатор муқаррарот, ки муваффақияти таълимро таъмин мекунанд: принципҳои умумидидактикӣ ва махсуси методӣ, махсусиятҳои марбут ба ихтисоси донишҷӯён, шароити мусоид барои истифодаи амалии забони англисӣ ва ташкили фазои забонӣ амалӣ карда мешавад.

Илова бар ин, интихоб ва истифодаи маводи таълимӣ бояд аз ҷониби омӯзгори забони хориҷӣ (англисӣ) таъин ба фанҳои тахассуси донишҷӯён (дар шароити таҳқиқоти мо, доираи фанҳои иқтисодӣ) анҷом дода шавад. Ҳангоми интихоби маводи таълимӣ ва нутқӣ омӯзгори забони хориҷиро мебарояд бевосита бо омӯзгорони фанҳои тахассусӣ (самти иқтисод), ки дарсҳои назариявӣ ва машғулиятҳои амалӣ мебаранд, дар робитаи зич бошад ва ё худ донишҳои заминавӣ (умумӣ) аз иқтисод дошта бошад. Дар ин маврид, метавон таълими ҳамгирои забони хориҷиро бо фанҳои тахассусӣ таъмин намуд.

Интихоби маводи таълимӣ барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар асоси меъёрҳои зерин сурат мегирад: а) муайян ва мушаххасии ҳаҷми маводҳои забонӣ; б) таваҷҷуҳ ва таъин ба ихтисос; в) аҳамияти коммуникативии маводҳо; г) ҳамгирозии чараёни таълим (таълими ҳамгирои забон); ғ) ба инобат гирифтани донишҳои заминавии забонии донишҷӯён.

Барои боз ҳам равшантар кардани масъалаи мавриди назар шарҳи гуфтаҳои боло ба мақсад мувофиқ хоҳад буд.

Технологияи мушаххас намудани ҳаҷми маводҳои забонӣ. Маводҳои забонии тамоми марҳилаи омӯзиши забони англисӣ дар ибтидо на танҳо барои омӯзгор, балки барои донишҷӯён низ муайян ва мушаххас бошад. Маводҳои забонӣ бояд тавре интихоб карда шаванд, ки мафҳуми “омӯзиш дар бораи

забон”-ро касб накарда, балки “омӯзиши забон ҳамчун воситаи муошират”-ро таъмин созанд. Зеро ин мафҳуми “омӯзиш дар бораи забон” меъёрҳо пурраи сохтори забони англисӣ ва аз назар дур мондани мақсади асосӣ, омӯзиши забон ҳамчун воситаи муошират ва хусусиятҳои алоҳидаи меъёрҳо забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабониро фаҳмидан мумкин аст.

Ҳаҷми маводҳои забонӣ бояд мушаххас, дастрас ва бо дарназардошти ҳаҷми вақти (кредити) муайяншуда интихоб карда шаванд. Маводҳои интихобшудаи забонӣ мебояд рушди чор навъи фаъолияти муоширатиро (хондан, гуфтор, навиштан ва тафҳум) таъмин сохта, донишҷӯёнро ҳамчун мутахассиси оянда дорои салоҳиятҳои забонӣ гардонад.

Технологияи таваҷҷуҳ ва таъҷаб ба ихтисоси омӯхташаванда. Яке аз хусусиятҳои махсуси меъёрҳо забони хориҷӣ дар ихтисосҳои ғайризабонии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ таваҷҷуҳ додан ба ихтисоси донишҷӯён ва бо таъҷаб кардан ба ихтисос ба роҳ мондани омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) ба ҳисоб меравад. Маҳз ба инобат гирифтани ҳамин махсусият мебояд маводҳои таълимиро барои фанни забони англисӣ интихоб ва пурсамар истифода намуд.

Аҳамияти коммуникативии маводҳоро метавон чунин шарҳ дод, ки дар баробари китоби дарсӣ, маводҳои таълимӣ-методӣ ва маводҳои иловагии таълимӣ (матнҳо, маводҳои аудиоӣ, видеоӣ, презентатсияҳо (рӯнамоӣ) ва ғ.) бояд дорои хусусиятҳои водорсозӣ ба муоширатро дошта бошанд. Агар маводҳои таълимӣ дорои чунин хусусият бошанд, пас барои омӯзгор низ ташкили фазои забонӣ, ҷалби донишҷӯён ба муоширати фаъол бо забони англисӣ ва рушди салоҳияти забонӣ ба осонӣ ба даст ояд.

Аҳамияти коммуникативиро ҳадафи ниҳонии таълими забонҳои хориҷӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ – ташаккули салоҳияти муоширатии ба касбият нигаронидашуда муайян кардан мумкин аст. Доштани салоҳияти муоширатии касбӣ бо забони хориҷӣ ба иқтисодчиён имкон медиҳад, ки дар доираи ҳамкориҳои байналмилалӣ фаъолияти касбӣ анҷом диҳанд.

Фаъолияти касбии иқтисодчиён на танҳо муоширати шифохӣ, балки истифодаи васеи нутқи хаттӣ низ ба назар мерасад. Дар ин маврид, интиҳоби маводҳои забонӣ бояд ба рушди чор рӯкни фаъолияти муоширатӣ (хондан, навиштан гуфтор ва тафохум) равона гардида бошад. Ҳама шаклҳои нутқ дар иқтисодчиёни оянда рушд дода шуда, барои дар оянда роҳ наодан ба ғалатҳои дурушти грамматикӣ имлоӣ, лексикӣ фонетикӣ маҳз дар ҳамин марҳила мебояд, чораҷӯӣ карда шавад.

Моҳияти омӯзиши коммуникативӣ ба ҳолатҳои воқеии муоширатӣ ва воҳидҳои мувофиқи луғавию грамматикӣ асос ёфтааст, ки муоширатро дар ин ҳолатҳо таъмин менамоянд [139, с.148-149].

Муқаррароти стратегии хоси омӯзиши коммуникативӣ, ҳолатро дар бораи самти коммуникативии таълими ҳама намудҳои фаъолияти нутқ ва воситаҳои забонӣ, ҳавасмандгардонии фаъолияти тафаккури нутқи донишҷӯён, фардиқунонии таълим, ташкили функционалии воситаҳои нутқ, ташкили вазъияти раванди таълим, дар бораи пурмазмун будани маводи таълимиро муайян месозад [101, с.10].

Технологияи ҳамгирозии чараёни таълим (таълими ҳамгирои забон). Мафҳуми ҳамгиро шарҳи хеле гуногун дошта, на танҳо дар соҳаи маориф ва илм, балки дар дигар соҳаҳо низ ба назар мерасад. Калимаи «ҳамгиро» (аз калимаи латинии integer – том, пурра гирифта шудааст) дар луғатномаи методикаи таълим он ҳамчун таълиме, ки ҷудо намудани донишҷӯро доир ба фанҳои ҷудогона инкор мекунад ва ба дарки комили олами атроф алоқаманд аст, маънидод карда мешавад [4, с. 80]. Яъне, дар рафти дарсҳои забони англисӣ истифодаи васеъ ва самараноки маводҳои алоҳидаи (порчаҳои матнӣ, аудиоӣ, видеоӣ ва ғ.) фанҳои тахассусии донишҷӯён ҳарчи бештар ба азхудкунии истилоҳоти тахассусӣ бо забони англисӣ оварда мерасонад. Омӯзгор метавонад дар истифодаи матну маводҳои фанҳои тахассусии донишҷӯён маҳдуд нагашта, маводу маълумотҳоро аз дигар илмҳо (масалан, математика, информатика, фарҳанг, инноватсия дар самти илм ва ғ.) низ дар рафти дарсҳои забони англисӣ истифода намояд. Ин метавонад ба

васеъ гаштани сатҳи чаҳонбинии донишчӯён, инчунин, доираи дарку фаҳмиши касбу кори ояндаи онҳо ва берун аз он низ мусоидат намояд.

Бо дарназардошти таълими ҳамгиро така ба салоҳияти касбии иқтисодчиёни оянда ва дараҷаи муайяни азхудкунии онҳо ба дигар забонҳои хориҷиро пешбинӣ мекунад. Забони хориҷӣ воситаи таъмини дастрасии донишчӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ ба манбаъҳои иттилооти забони хориҷӣ оид ба самтҳои таҳсилоти асосӣ ва иловагии онҳо мебошад.

Бо инобат гирифтани донишҳои заминавии забонии донишчӯён яке аз принципҳои мебошад, ки бояд ҳангоми интиҳоби маводи таълимӣ ба инобат гирифта шавад. Сабаб дар он аст, ки сарфи назар кардани меъёри мазкур метавонад ба кулли марҳилаҳои равандаи таълим таъсири манфии худро расонад. Маҳз дар заминаи донишҳои заминавии забонӣ маводҳо барои марҳилаи ибтидоӣ интиҳоб гардида, баъдан бо принципи “аз осон ба мушкил” давра ба давра онҳо мураккаб ва мушкил гардонида мешаванд. Меъёри “*Бо инобат гирифтани донишҳои заминавии забонӣ*” нодуруст муайян гардида, маводҳои нисбатан осон интиҳоб гарданд ва ё баръакс, ибтидоӣ омӯзиш бо маводҳои мураккабу нофаҳмо оғоз гардад, идомаи чараёни омӯзиш вайрон мегардад. Барои муайян намудани донишҳои заминавии забонӣ метавон аз роҳи усулҳои гуногун ба монанди қабули тестҳои махсуси санҷишӣ, гирифтани диктант, ташкили корҳои гуногуни санҷишии хаттӣ ва шифоҳӣ истифода намуд.

Мувофиқи концепсияи таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ, ки Р.Г. Пиотровский пешниҳод кардааст, *шакли калима* ҳамчун воҳиди интиҳоб ва истифодаи маводи таълимӣ ва нутқӣ қабул шудааст [38, с. 5].

Ба ақидаи Г.А. Китайгородская воҳидҳои интиҳоб ва истифодаи маводи таълимӣ ва нутқӣ *ҳолатҳои нутқӣ* мебошанд, ки ҷузъҳои ҳавасмандкунӣ, экстралингвистикӣ ва лингвистии амали фаволиятро инъикос менамоянд [73, с. 82].

Чараёни азхудкунии забони хориҷӣ дар ихтисосҳои иқтисодиро мо роҳи азхудкунии дониши соҳаи касбӣ то ифодаи ин донишҳо ба забони хориҷӣ мешуморем. Яъне, ба донишҷӯёни ихтисоси мазкур забони хориҷӣ на ба таври умум таълим дода шавад, балки меъёрҳо забон дар заминаи таҳассуси онҳо бояд сурат гирад. Матнҳо, машқҳои таълимӣ, супоришҳо ва дигар нави маводҳои таълимӣ ба ихтисоси донишҷӯён мувофиқ карда шуда, дорои маълумоти муосири аз ҷиҳати касбӣ муҳим ва фарогири вазъи нави забон ва услубҳои он бошад.

Дар айни замон ҳангоми омӯзиши забони англисӣ масъалаи кор бо матнҳо нисбат ба солҳои пешин муносибати махсусро талаб менамояд. Дар баробари хондану тарҷума кардан ва нақли матн, гӯш кардани сабти он, тамошои порчаҳои видеоӣ бо истифода аз матни хондашуда, шаклҳои гуногуни кор бо луғат ва азхудкунии қоидаҳои грамматикаи матни истифодашаванда ва дигар намуди корхоро дар бар мегирад. Гарчанде, ки аксарияти намудҳои кор, ки дар боло зикрашон рафт, пештар низ истифода карда мешуданд, аммо бо пешрафти технологияҳои муосир, корҳои мавҷуда дар шаклҳои наву муосир ба роҳ монда мешаванд. Дар баробари ин, аз худ намудани миқдори кофии воҳидҳои лексикӣ, аз ҷумла, истилоҳот ва дар нутқ истифода бурда тавонистани онҳо шартӣ зарурии азхудкунии нутқи касбӣ ба ҳисоб меравад.

Профессор Ҳочиматова Г.М. дуруст қайд мекунад, ки «Татбиқи принципи коммуникативӣ, равишҳои функционалӣ ва системавӣ дар интиҳоб ва пешниҳоди маводи забони таълимӣ интиҳоби бодикқат ва гуруҳбандии воҳидҳои истилоҳотро бо назардошти хусусиятҳои фаъолияти онҳо дар матнҳои ихтисос пешбинӣ мекунад. Мушкили таълими забони ихтисос пайвастагии доимии ҷузъҳои забонӣ, истилоҳотӣ ва нутқии фаъолияти таълимиро талаб мекунад.» [162, с.134].

Корҳои вобаста ба ташаккули малака ва маҳорати истифодаи истилоҳоти касбӣ дар марҳилае оғоз меёбад, ки донишҷӯён аллакай малака ва маҳоратҳои муайяни истифодаи лексикаи умумӣ доранд.

Азбаски, луғати ақаллияи истилоҳоти таълимӣ аз миқдори муайяни воҳидҳо иборат мебошад ва чараёни таълим муҳлатҳои муайяни маҳдуд дорад, омӯзиши луғати истилоҳот бояд аз рӯйи тартиби муайяни пайдарпай ворид намудани истилоҳот ташкил ва тартиб дода шавад. Ин пайдарпай бояд аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуда, дастрасӣ ва имконпазирии омӯзишро таъмин намояд ва барои коҳиш додан ё пешгирии мушкilotи азхудкунии истилоҳот мусоидат намояд.

Ақаллияи луғавӣ ҳамчун лексикаи асосӣ муайян гардида, бояд ба донишҷӯён имкон диҳад, ки андешаи худро баён кунанд ва андешаи дигаронро дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ дарк карда тавонанд.

Дар хусуси принципҳои интиҳоби лексика ва ақаллияи луғавӣ ҳангоми таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар ихтисосҳои ғайризабонӣ таҳқиқотҳои илмӣ олимони хориҷӣ ва ватанӣ анҷом ёфтаанд. Назарияи алоҳидаи муҳаққиқон дар ин самт низ баён гардидааст.

Ба ақидаи С.Ф. Шатилов принципҳои асосии интиҳоб ва минбаъд истифода шудани лексикаи хориҷӣ метавонад инҳо бошад: семантикӣ, мувофиқ, номаҳдудии услубӣ, серистеъмоли, истисноии серистеъмоли, арзишҳои калимасозӣ, истисноии калимаҳои байналмилалӣ, типологияи луғавӣ [172, с.123-124].

Н.Г. Вишнякова чунин қайд мекунад: «Ҳадафи асосии интиҳоби ақаллияи истилоҳот аз он иборат аст, ки заминаи мустаҳками истилоҳоте, ки бояд фаҳмиши ҳадди аксари истилоҳот ҳангоми мутолиаи адабиёти аслии илмӣ-техникӣ аз рӯйи ихтисос ва гузаронидани суҳбатҳо дар мавзӯи махсусро мусоидат намояд.» [27, с.82].

Чуноне ки В.В. Дубчинский ибраз медорад: «Луғати ақаллияи таълимиро метавон воситаи таълимӣ донист, ки дар он воҳидҳои забонӣ дар чунин шакл дода ва тавсиф карда шудаанд, ки барои семантизатсияи онҳо хидмат кунанд, ба кам кардан ва пешгирии душвориҳои лексикии хоси навҳои мушаххаси фаъолияти нутқ нигаронида шуда, дар таркиби он воҳидҳои луғавӣ ҷой дода шуда, дар шакли воҳидҳои махсус ташкилшудаи таълими лексика ва умуман,

забон пешниҳод карда мешавад. Луғати таълимӣ мафҳуми методологӣ мебошад, ки бидуни истисно ба ҳама луғатҳо дахл дорад.» [53, с. 114-115]

Аз ишораҳои боло метавон хулоса кард, ки интиҳоби лексика, истилоҳот ва луғати ақаллия ҳангоми пиёда намудани таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ на танҳо барои донишҷӯён, балки барои омӯзгорони фаннӣ низ манфиати зиёдро доро мебошад. Сабаб дар он аст, ки дар сурати дуруст ихтиҳоб гардидаи маҷмӯи лексикӣ, мурағаб гардидани ақаллияи луғавӣ иборат аз лексикаи умумӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ яке аз принципҳои методӣ, принципи ба касбият нигаронидашудаи таълим татбиқи худро меёбад. Илова бар ин, мақсади таълими забони хориҷӣ (англисӣ), ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ ҳамчун воситаи муошират ва ба касбият нигаронидашуда муайян гардидааст, амалӣ мегардад.

Таҳлили таҳқиқотҳо дар самти масъалаи мазкур, махсусан баррасии муайян намудани талаботҳо вобаста ба таҳрезӣ ва мурағаб сохтани маҷмӯи луғатҳо, лексикаи махсус, истилоҳоти таҳассус муаллифону муҳаққиқон фикру ақидаҳои гуногун доранд. Яке дар таҳияи ақаллияи лексикӣ принципи серистеъмолиро асос мешуморад, дигаре ин талабот ва принципро рад месозад.

А.Д. Азимова чор талаботи интиҳоби ақаллияи лексикиро пешниҳод месозад: а) зарурати амалӣ; б) серистеъмоли; в) принципи мавзӯӣ; г) имкониятҳои калимасозӣ [5, с.13].

Олимони дигари рус И.В. Костетский дар асоси таҳлили талаботҳои интиҳоби муҳокимашаванда, ҳамчун асоси меёр принципи серистеъмолиро ба миён мегузорад [80].

Н.Г. Вишнякова ба принципҳои дар боло зикршудаи интиҳоби луғат: маҳдудияти услубӣ, арзиши маъноӣ, серистеъмоли, арзиши калимасозӣ илова намудани принципи намунавиро пешниҳод мекунад, ки тибқи он ба ақаллияи луғат бояд истилоҳоте дохил карда шавад, ки моделҳои асосии калимасозиро нишон медиҳанд ва намунаҳои аз нуқтаи назари тарҷумаи калимаҳо ифода мекунанд [27, с.83].

Дар асоси таҳлили натиҷаи таҳқиқотҳои илмии муҳаққиқони дохилию хориҷӣ метавон ба хулосае омад, ки ҳангоми таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ принципҳои зерини интихоб ва истифодаи истилоҳоти иқтисодиро муайян намуд:

1. Принципи серистеъмоӣ
2. Принципи семантикӣ
3. Принципи истисноӣ муродифот (синонимҳо)
4. Принципи истисноӣ калимаҳои байналмилалӣ
5. Принципи арзишҳои калимасозӣ

Принципи серистеъмоӣ. Мувофиқи принципи мазкур ба луғати ақаллияи ихтисосҳои иқтисодӣ на танҳо вожаҳои маъмултарини гуфтугӯи адабӣ ва ибораҳои нутқӣ, балки истилоҳоти иқтисодие, ки марбут ба ихтисоси донишҷӯён мебошанд, дохил карда мешаванд. Ин принцип дар асоси хусусият ва нишондиҳандаҳои оморӣ амалӣ карда шавад. Он имкон медиҳад, ки хусусиятҳои микдории луғатро муайян шуда, калимаю ибораҳо ва истилоҳоти иқтисодие, ки бештар дар як маводҳои таълимӣ, матнҳо ва ҳуҷҷатҳои соҳаи иқтисод вомехӯранд, интихоб карда шаванд.

Принципи семантикӣ дар он зоҳир мегардад, ки калимаю истилоҳоти интихобшуда бояд мафҳумҳои муҳимтаринро дар мавзӯи нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ), ки донишҷӯ ҳангоми омӯзиши забони хориҷӣ дучор меояд, ифода карда тавонад. Мувофиқи ин принцип на ҳамаи истилоҳот ва мафҳумҳо ба луғати ақаллия дохил карда мешаванд, балки танҳо истилоҳоти заруриеро, ки ба иборати дигар баён кардан мумкин нест, дохил кардан лозим аст.

Принципи истисноӣ муродифот (синонимҳо). Ин мафҳум чунин маъно дорад, ки ба луғат аз силсилаи синонимҳо танҳо як калимаи маъмултарин ворид карда мешавад.

Принципи истисноӣ калимаҳои байналмилалӣ. Воҳидҳое, ки пурра байналмилалӣ ё аз забони модарӣ мебошанд, истисно карда мешаванд.

Принципи арзишҳои калимасозӣ аз он иборат аст, ки ба луғати ақаллияи калимаю вожаҳо ва истилоҳоти бо ёрии аффиксҳо сохташуда ворид карда шаванд.

Истилоҳоти иқтисодӣ дар забони англисӣ барои донишҷӯёни ғайрифилологӣ душворҳои зиёдеро ба бор меоранд. Ин мушкилот дар мураккабии сохтори калимаҳои истилоҳӣ, тағйирпазирӣ дар вақти истифода, сермаъноӣ ва монанди инҳо зоҳир мегардад. Барои интихоб ва истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми таълими забони англисӣ ба инобат гирифтани як қатор принципҳо пешниҳод гардид. Илова бар ин, роҳҳои дигаре низ вучуд доранд, ки дар азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ ва ғанӣ гардонидани захираи луғавии донишҷӯён аз луғатҳои гуногунчанба муосидат хоҳанд кард.

Истилоҳоти иқтисодӣ иборат аз калимаҳои байналмилалӣ. Қобили қайд аст, ки бо пешрафт ва рушди иқтисод вожаҳо ва ибораҳои нави марбут ба соҳаи иқтисод, ки бештари онҳо хусусияти байналмилалиро касб мекунанд, пайдо мешаванд. Мисол, economics – иқтисод (илм) (экономика), economy – иқтисодиёт (иқтисодиёти мамлакат, ҷаҳон ва ғ.), banking – кори бонкӣ, хизматрасонии бонкӣ, deposit – депозит, суратҳисоби депозитӣ.

Дублетҳои этимологӣ. Дар баъзе мавридҳо истилоҳоти иқтибосшуда дублетҳои этимологӣ мебошанд. Дублетҳои этимологӣ калимаҳое мебошанд, ки аз ҷиҳати этимологӣ ба як ҷоя бармегарданд, вале дар забон маъно, талаффуз ва имлои гуногун доранд. Пайдоиши дублетҳои этимологӣ далели он аст, ки як вожа дар забон дар давраҳои гуногун ё аз сарчашмаҳои гуногун пайдо шуда метавонад. Масалан, калимаи “канал”-и лотинии *canalis* ба забони англисӣ тавассути ғуиши марказии Фаронса дар шакли *channel*, ки яке аз маънои он “манбаъ”, (даромад, иттилоот ва ғ.) мебошад.

Истифодаи васеи калимасозӣ. Калимаю истилоҳоти иқтисодии нав аксар вақт бо истифода аз префиксҳо (*sure - ensure, insure*) ва суффиксҳо (*competes competitor, competitive, competitiveness*) сохта мешаванд. Таркиби калима (*book-keeper, cost-price*), табдилёбӣ (конверсия) (исми *deposit* – амонат

(дар бонк), ва феъли to deposit – барои ниғаҳдорӣ гузоштан ба бонк) ба ҳамагон маълум мебошанд.

Ихтисорот дар самти иқтисод. Дар матнҳои иқтисодӣ аксар вақт ихтисорот ба чашм мерасанд. Ихтисороти соҳаи иқтисод метавонанд ифодакунандаи як мафҳум ва ё созмону ширкатҳои давлатӣ ва ё ғайридавлатӣ бошанд. Мисол, ARR (accounting rate of return - меъёри ҳисобшудаи даромад), CMV (current market value – арзиши бозории ҷорӣ); International Finance Corporation (IFC) (Корпоратсияи байналмилалии молиявӣ), International Monetary Fund (IMF) (Ҳазинаи байналмилалии асър), World Bank (WB) (Бонки ҷаҳонӣ) ва ғ.

Ҳамин тавр принципҳои дар боло зикргардидаи интиҳоби луғати ақаллия, истилоҳоти иқтисодӣ ва варианти пешниҳодшудаи истифодаи онҳо барои мақсадҳои таълим имкон медиҳанд, ки раванди таълими истилоҳоти тамоюли иқтисодӣ ба донишҷӯён муваффақ ва муассиртар гардад. Дар баробари ин, ин принципҳои интиҳоби лексикаи таълимӣ ва истилоҳот бояд бо стратегияҳои кор бо истилоҳот дар раванди мутолиаи матнҳои ихтисосӣ, гуфтор, навиштан ва тафохум якҷоя карда шаванд.

2.2. Принципҳо ва меъёрҳои истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар ҷараёни таълими забони англисӣ

Ҷомеаи муосир, бозори меҳнат, касбу корҳои нави амалкунанда, ки доништани забонҳои хориҷиро талаб мекунад, хусусиятҳо ва талаботи худро барои фаъолияти касбӣ пеш мегузоранд. Ҳамаи ин, аз мутахассисони оянда дониши васеъ оид ба ҷанбаҳои гуногуни тахассуси худ ва азхудкунии миқдори зиёди истилоҳотро аз рӯи ихтисос талаб мекунад.

Дар замони пешрафти илму техника ва муносибатҳои байналмилалии молиявӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ дипломатӣ мутахассис бояд бо матнҳо кор карда, тавассути хати телефону интернет тамос гирифта тавонад, тарҷумаи хатти шифоҳиро анҷом диҳад. Инчунин, дар соҳаҳои дигари истеҳсолот низ малакаю маҳорати қору фаъолият кардан дошта бошад. Ин ҳама дар доираи

салоҳиятҳои забонӣ амалӣ гашта, ба шахс имкон медиҳад, ки фаъолияти касбию кории худро дар сатҳи сифатан олӣ ва муосир ба роҳ монад.

Таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба донишҷӯёни ихтисосҳои гуногуни ғайризабонӣ (таърих, ҳуқуқ, математика, информатика, муҳандисӣ, меъморӣ, иқтисодӣ ва ғ.) дар асоси таълими ба касбият нигаронидашуда ба мушоҳида мерасад. Ин шакли таълим бошад, дар баробари омӯзонидани сохтори забони хориҷӣ, инчунин, ба таълими истилоҳоти хориҷии тахассуси донишҷӯён равона гардидааст. Илова бар ин, барои мутахассисони оянда будан, мустақилона тарҷума кардани матнҳои мураккаб, шинос шудан бо мушкилоти таҳлилу баррасии маълумотҳои техникӣ (ғайрилингвистӣ) бо забони хориҷӣ, тарҷумаи дурусти матну дастурамалҳое, ки дорои истилоҳоти соҳавӣ мебошанд, истифодаи беғалати калимаю ибораҳои серистеъмоли соҳа ва амсоли инҳо хеле муҳим мебошад. Барои ба роҳ мондани чунин корҳо ва ба натиҷаҳои назаррас ноил шудан, зарур аст, ки дар чараёни таълими забони хориҷӣ (англисӣ) принципҳои таълим (умумидидактикӣ ва методӣ) татбиқи амалии худро ёбанд. Корҳои таълимӣ, ки дар заминаи принципҳои умумидидактикӣ ва методӣ сурат мегиранд, дуруст ба роҳ монда шуда, интихоби истифодаи маводҳои таълимӣ ва таълимӣ-методӣ илман асоснок карда шаванд.

Дар зербоби мазкур принципҳои таълимие, ки ҳангоми меъёрҳои истилоҳоти касбии донишҷӯён дар рафти омӯзиши забони англисӣ бояд истифода шаванд, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Аз шумораи умумии принципҳои умумидидактикӣ ва методӣ мебошад афзалият ба ҳамон принципҳое равона гардад, ки ба рушди салоҳияти забонии донишҷӯён, азхудкунии ҳамачонибаи забони англисӣ, муоширати касбӣ бо забони англисӣ, рушди чор рӯкни фаъолияти муоширатӣ метавонанд муосидат намоянд. Дар баробари дуруст ба роҳ мондани рафти машғулият ва риояи вақти чудошуда барои ҳар як дарс ва дар умум барои омӯзиши курси забони англисӣ, роҳҳои шавқмандсозии донишҷӯён, истифодаи методҳои муосири

таълим, татбиқи амалии принципҳои таълим низ метавонанд нақши калидӣ бозанд.

Шарҳи мафҳуми “принсип” дар адабиёти методӣ, фарҳангу луғатномаҳои соҳавӣ, аз рӯйи тавсифи олимони соҳа гуногун оварда шудааст. Мафҳуми “принсип” (аз калимаи лотинӣ *principium*, юнонии *αρχή*) ҳамчун *оғоз*, *аввал* ва *асосӣ* тафсир гардидааст.

Дар луғати забони русӣ зери таҳрири А.П. Евгенева “принсип” ду шарҳ дорад: 1. Мавқеи асосӣ, ибтидоии баъзе назария, таълимот, илм ва ғ.; 2. Эътиқод ба чизе, нуқтаи назар ба чизе, меъёр ё қоидаи рафтор. [141].

Дар луғати тафсирии забони муосири русӣ зери таҳрири Д.Н. Ушаков (1935-1940) низ тафсири он дар ду нуқта дарҷ гардидааст: 1. Ибтидои асосӣ, ки чизе бар он сохта шудааст. (як навъ системаи илмӣ, назария, сиёсат, дастгоҳ ва ғ.); 2. Эътиқод, нуқтаи назар, қоидаи рафтор [158, с.532].

Принсипҳои таълим муқаррароти бунёдие мебошанд, ки талаботи умумии ташкили раванди таълимро дар бар мегиранд. Принсипҳо дар асоси таҳлили илмии қараёни таълим мураттаб гардида, бо қонуниятҳои он бо мақсад ва вазифаҳои таълим ба имкониятҳои низоми мавҷудаи маориф алоқаманд мебошанд.

Аз нигоҳи дидактикӣ омӯзиши истилоҳоти ихтисоси донишҷӯёнро тавре ба роҳ мондан лозим аст, ки дар тамоми намудҳои фаъолияти нутқи забони хориҷӣ мавриди истифодаи васеъ қарор гиранд. Муваффақият дар таълими забони хориҷӣ ҳамон вақт натиҷа медиҳад, ки агар принципҳои умумидидактикӣ ва методӣ тавре татбиқ гарданд, ки барои мақсади асосии таълими забони хориҷӣ, рушди малакаю маҳорати муоширати касбӣ бо забони хориҷӣ ва салоҳиятҳои забонӣ, мусоидати мусбӣ намоянд.

Курси забони англисӣ барои мақсадҳои махсус (*language for special purposes / LSP*) омӯзиши забонро бо назардошти ихтисосҳои муайян равона месозад. Тавре ки Т.В. Гретская қайд мекунад, методологияи таълими истилоҳот дар аксари таҳқиқотҳо ва нишондодҳои диссертатсияҳои илмӣ маҳз дар шароити таълими хониши адабиёт аз рӯйи ихтисос ва баъзан дар шароити

таълими лексикаи фаъоли ихтисосҳои гуногун баррасӣ карда мешаванд [39, с.3].

Воҳиди марказии муоширати касбӣ изҳороти аз ҷиҳати истилоҳот ғанӣ – амали нуткест, ки барои ноил шудан ба натиҷаҳои муайян нигаронида шудааст. Аз нуқтаи назари прагматикаи лингвистӣ дар гуфтор амали нутқи гуянда, ки ба шунаванда нигаронида шудааст, ҳисобидан дуруст аст. Аз ин рӯ, омӯзиши истилоҳот дар шароити муосир бояд дар заминаи омӯзиши муоширати касбӣ сурат гирад.

Чуноне ки Г.М. Ҳочиматова иброз медорад: «Барои самарабахш будани таълими лексикаи истилоҳоти русӣ ба донишҷӯёни гуруҳҳои миллӣ қонуниятҳои муайяни объективии мавҷудаи ҷараёни азхудкунӣ, қоидаҳои ин ҷараёнро ба назар гирифта, дар асоси онҳо системаи методии кор барпо кардан зарур аст» [162, с.136]. Ақидаи мо низ бар ин сурат аст, ки ба роҳ мондан ва риояи як қатор қоидаҳои махсус, амалӣ намудани корҳои таълимӣ-методӣ, интиҳобу истифодаи принципҳои таълим ва низоми муайяни методии ҷараёни таълим самаранокии азхудкунии истилоҳоти касбӣ бо забони англисӣ вобастагии зиёд дорад.

Таълими лексика ва истилоҳоти касбӣ ҳам аз таълим дар заминаи мутолиаи адабиёт аз рӯи ихтисос (тахасусӣ, касбӣ) ва ҳам таълими лексикаи фаъоли ихтисоси донишҷӯён вобаста аст. Дар шароити раванди муосири таълим методологияи таълими истилоҳот, қабл аз ҳама, бояд дар заминаи таълими тамоми ҷанбаҳои забонӣ (фонетика, грамматика, лексика) ва баъд тамоми намудҳои фаъолияти нутқ (гуфтор, хондан, навиштан ва тафоҳум) ба роҳ монда шавад. Ба ғайр аз ин, масъалаҳои методологияи раванди таълими истилоҳоти касбӣ (интиҳоб ва истифодаи принципҳо ва методҳои таълим, ҷамъоварии маводҳои таълимӣ, истифодаи машқҳои мақсадноки таълимӣ) ҳангоми меъёрҳо забони англисӣ бо назардошти шавқу завқ, эҳтиёҷ, қобилияти дарку фаҳмиш ва дигар хусусиятҳои инфиродии донишҷӯён амалӣ карда мешаванд.

Вобаста ба принципҳои таълими забони хориҷӣ ва таркиби луғавӣ, таълими истилоҳот аз ҷониби Китайгородская, М.И. Ляховицкого, Е.И. Пассова, С.Ф. Шатилова, Н.Ф. Бориско, С.Ю. Николаевой, П.Б. Гурвитса, И.Л. Бим, Р.П. Милруда, В.Л. Скалкина, Н.К. Скляренко, С.Л. Суворовой, J. Comfort, D. Cotton, H.G. Widdowson, L. Jones, N. Brieger, ва дигарон асарҳои зиёди илмӣ таълиф ва ба нашр расидаанд.

Масъалаҳои асосии таълими ҷанбаҳои алоҳидаи забони хориҷӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисод дар умум ва дар алоҳидагӣ, аз ҷумла, луғатҳои соҳавӣ аз ҷиҳати назариявӣ асоснок карда шуда, аз ҷониби олимону муҳаққиқон, ба монанди О. Тарнопольский, Н.Д. Галскова, Е.П. Петрашук, Ю.В. Гнаткевич, В.С. Коростилев, Е.В. Мирошниченко, Н.С. Саенко, Н.С. Форкун, В.Д. Боршоветская, R. Carter, M. McCarthy, R. Ellis, I. Nation, N. Schmitt ва дигар муҳаққиқони барҷаста дар амал татбиқ гардидааст.

Таълими забонҳои хориҷӣ вобаста ба шароит, мақсаду вазифаҳо ва мундариҷаи ҷараёни таълим истифодаи принципҳои алоҳида ва махсусро талаб мекунад. Дар ин замина, нуқтаи назари А.Н. Шукин бомаврид аст, ки принципҳои дидактикӣ, лингвометодӣ ва махсусан методиро ҷудо карда, муфассал таҳлил намуда, қайд мекунад, ки «системаи принципҳо имкон медиҳад, ки принципҳои нав ба раванди таълим ворид шуда, принципҳои мавҷуда аз нав дида баромада шаванд» [178, с.149].

Ба ақидаи олимони хориҷӣ Ларсен-Фриман ва С. Маккей, омилҳои лингвистӣ, дидактикӣ ва психологӣ дар таълими забони хориҷӣ хеле муҳим арзёбӣ мешаванд [185; 187]. Ба ақидаи онҳо маҳз аз ин се омил муваффақият ва натиҷаҳои назарраси омӯзиш ва азхудкунии забони хориҷӣ вобастагии зиёд дорад.

Доктори илмҳои педагогӣ, профессори кафедраи лингводидактикаи Донишгоҳи давлатии лингвистии Москва (ДДЛМ) И.П. Павлова принципҳои умумидидактикиро ба панҷ гуруҳ ҷудо менамояд, ки чунин аст:

- таълими рушддиханда, огоҳии донишчӯён аз ҳадафҳои таълим ва роҳҳои ноил шудан ба онҳо ва баланд бардоштани мустақилияти донишчӯён;
- аёният, дараҷабандии мушкилот ва низомнокӣ;
- бартарии ҳавасмандии дохилӣ ва аҳамияти махсуси аксарияти вазифаҳои таълимӣ;
- фаъолияти маърифатӣ ва коммуникативии донишчӯён ва самти касбии таълим;
- ба инобат гирифтани хусусиятҳои синнусолӣ ва фардии донишчӯён, инчунин, хусусиятҳои психологӣ шахсият [117, с.54].

Дар инъикоси асоси принципҳои таълим мо ба таҳлилу таҳқиқи назариявии олимони соҳа ба монанди Е.И. Пассов, А.Н. Шукин, Л.В. Шерба ва дигарон такя намуда, ба хулосае омадем, ки дар таълими лексикаи истилоҳоти иқтисодӣ бо забони англисӣ принципҳои зерини умумидидактикиро мебоҷад истифода намуд:

- 1) Принципи илмият;
- 2) Принципи алоқаи назария ва амалия;
- 3) Принципи бошуурона (шуурнокӣ);
- 4) Принципи фаъолнокӣ;
- 5) Принципи аёният;
- 6) Принципи дастрасӣ;
- 7) Принципи мустақамкунии дониш, малака ва маҳорат. [122; 123; 169; 177; 178].

Дигар принципҳои умумидидактикии таълимро низ дар ин замина метавон ворид сохт, аммо таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳангоми таълими забони хоричӣ (англисӣ) барои мақсадҳои махсус (language for special purposes / LSP) афзалияти бештар ба принципҳои овардашуда дода мешаванд. Маҳдудияти вақт, маводҳои ками таълимию таълимӣ-методӣ, шавқмандии сусти аксарияти донишчӯён ва дигар омилҳо водор месозанд, ки дар таълими

истилоҳоти иқтисодии забони англисӣ таваҷҷуҳи бештар ба татбиқи принципҳои дар боло овардашуда назар андозем.

Дар бораи ҳар як принцип маълумот овардан ҳадафи дар ин радиф ҷой кардан ва то кадом андоза афзалият доштани онҳо дар таълими истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми меъёрҳо забони англисӣ масъалаи таҳқиқро боз ҳам равшантар месозад.

Принципи илмият – таҳрезии илман асоснокшудаи тамоми ҷараёни таълими забони англисӣ ва омӯзонидани истилоҳоти иқтисодӣ, оғоз шуда аз интиҳоби маводҳои таълимӣ, таълимӣ-методӣ, баргузори дарсҳо, пешниҳоди машқу супоришҳо, пешниҳод ва санҷиши корҳои мустақилонаи донишҷӯён то ба гузаронидани санҷишҳои фосилавӣ ва имтиҳоноти ниҳой амалӣ мегарданд. Аз оғоз то анҷом, ҳар як ҳолат бояд илман асоснок гардида, баъдан дар амал татбиқ карда шавад.

Дар принципи илмият таълими лексикаи махсуси истилоҳотиро дар асоси қолабҳои диалектикӣ (ягонагӣ ва муборизаи зиддиятҳо, гузариш аз тағйироти микдорӣ ба муносибатҳои сифатӣ, сабабу натиҷа), дастовардҳои лингводидактика, педагогика, забоншиносӣ, психология, истифодаи чунин методҳои дарки илмӣ ба монанди мушоҳида, озмоиш, андозагирии педагогӣ пешниҳод мешавад.

Дар сурати дуруст татбиқ гаштани принципи мазкур ҳуди донишҷӯён низ ҳангоми омӯзиши калимаю вожаҳои нав ва истилоҳоти тахассуси худ, сарчашмаҳои пайдоиши калима, ҳолатҳои дурусти истифодаи он, тағйирпазирии грамматикӣ ё ҳолатҳои серистеъмол шудани онҳоро ҷустуҷӯ намуда, аз паҳлуҳои гуногуни сохтори забони омӯхташаванда бархурдор мегарданд. Мисол, калимаи **charge** дар умум беш аз 8 варианти тарҷумаро дошта, ҳамчун ибора дар истифода бо дигар калимаҳо ба 90 адад мерасад [184].

Ду мафҳуми калимаи **charge**, ки дар луғати кӯтоҳи англисӣ-русӣ оварда шудааст, ҳамчун *исм* а) харочот, б) сабт ҳамчун қарз; қарз ва ҳамчун *феъл* а) сабт кардан ҳамчун қарз; б) дебит кардани суратҳисоб баргардон мешавад. Дар дигар маврид, яъне дар ҳолатҳои, ки сухан дар бораи соҳаи иқтисод намеравад,

калимаи **charge** метавонад чунин тарҷума шавад: 1. нерӯ, нерӯ гирифтани; 2. бор кардан, ворид кардан; ва ғ. [184].

Принсипи алокаи назария ва амалия. Дар таълими забони хориҷӣ (англисӣ) нисбат ба назария ҷанбаи амалии омӯзиши он бештар ба назар мерасад. Бо вуҷуди ин, қисмати назариявии дарсҳо бояд бештар ба амалия алоқаманд карда шаванд. Принсипи мазкур тақозо менамояд, ки омӯзиши назариявии сохтори забон, аз ҷумла, қоидаҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ мебошад дар истифодаи доимии амалӣ қарор гиранд.

Таълими истилоҳот бидуни таълимоти назариявӣ, фаҳмонидани нозуқиҳои истифодаи дурусту бонавҷеи онҳо ҳангоми истифода дар нутқи ҳатӣ ва шифоҳӣ номумкин аст. Чунки амалия бе назария вуҷуд дошта наметавонад ва дар сурати истифодаи ҳамешагии амалии истилоҳоти иқтисодӣ дар муошират бо забони англисӣ ба ҳатоғҳои мантиқию имлоӣ, лекиқию грамматикӣ роҳ додан аз эҳтимол дур нест.

Тарафи дигари масъала ин аст, ки омӯзиши доимии назария ва истифодаи ками амалии маводҳои омӯхташуда метавонанд ба натиҷаи таълими забони англисӣ ва азҳудкунии истилоҳоти таҳассусии донишҷӯён таъсири манфӣи хешро расонанд. Афзалияти ба эътибор гирифтани принсипи мазкурро мо дар он мебинем, ки тибқи натиҷаи мушоҳидаю таҳлилҳо таносуби алокаи назария ва амалия дар ҷараёни таълим дар аксар маврид нодуруст ва тамоман риоя карда намешавад. Монеаҳои забонӣ, тарсу ҳароси ба ҳатоғӣ роҳ додан ҳангоми муошират бо забони англисӣ, муоширати сусти шифоҳӣ, мавриди истифодаи васеъ қарор нагирифтани забони англисӣ дар нутқи шифоҳӣ баъд аз ба анҷом расидани омӯзиши курси забони англисӣ маҳз аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ҷараёни таълим принсипи алокаи назария ва амалия умуман, ба эътибор гирифта нашудааст.

Принсипи бошуурона (шуурнокӣ) аз ҷониби як қатор олимони машҳур (Л.В. Шерба, А.Н. Леонтев, Г.Е. Ведел ва дигарон) шарҳ дода шуда, муҳимияти он дар омӯзиши забонҳои хориҷӣ ҷой дода шудааст. Ба ақидаи олимони шуур дар муқоисаи бошууронаи забонҳои хориҷӣ ва модарӣ барои

воридшавии шадидтар ба сохтори онҳо зоҳир мешавад. Л.В. Шерба бар ин ақида аст, ки “мутобиқи ин принцип иштироки бошууронои донишҷӯ дар муошират ва таълими забони хориҷӣ пешбинӣ шудааст. Шуур инчунин, дар муносибати мусбат ба маводи омӯхташуда, дар ангезаи дохилӣ ифода меёбад” [177, с.234].

Принципи мазкур ҳангоми таълими забони хориҷӣ (англисӣ) барои мақсадҳои махсус (language for special purposes / LSP), алаҳхусус ҳангоми таълими истилоҳоти таҳассус дар заминаи ду мафҳум амалӣ карда мешавад:

а) ҳавасмандии устувори маърифатӣ барои азхудкунии луғат / истилоҳот ва васеъ намудани захираи луғавӣ бояд ташаккул дода шавад;

б) таъмини азхудкунии бошууронои кор бо луғатҳои нав (калимасозӣ ва флексия, усулҳои тахминкунии дохилиматнӣ ва забонӣ) ва истифодаи васеи онҳо дар нутқи хаттӣ шифоҳӣ муҳим арзёбӣ шавад.

Донишҷӯ бояд (бошууроно) дарк намояд, ки мақсад аз омӯзиши забони хориҷӣ (англисӣ) дар чист? Дар фаъолияти касбӣ оянда барои ӯ чи гуна имконияту афзалиятҳоро пеш меорад? Барои татбиқи принципи мазкур зарур аст, ки донишҷӯ ба мақсад ва моҳияти омӯзиши фанни мазкур сарфаҳм рафта тавонад ва барои омӯзиши он шавқманд бошад. Танҳо дар сурати бошууроно, бо дарку фаҳмиши амиқ донишҷӯ метавонад забони англисӣ, истилоҳоти таҳассуси худро бо ҳамин забон ба таври бояду шояд аз худ намуда, аз он дар фаъолияти минбаъдаи касбии худ самаранок истифода барад.

Принципи фаъолмандӣ истифодаи амалии маводи омӯхташуда тавассути амалисозии фаъолияти нутқи тайёр ва нотайёр бо истифода аз воситаю усулҳои зарурии забон, аз ҷумла, истилоҳоти махсуси зарурӣ татбиқ мегардад [62, с.17; ; 94, с.204; 148, с.75].

Татбиқи принципи мазкур аз омӯзгори фан тақозо менамояд, ки бо истифода аз роҳу усулҳои гуногун фаъолнокии донишҷӯёнро дар рафти дарс таъмин намуда тавонад.

Чуноне ки Шакирова А.А. дар мақолаи худ қайд менамояд “Ин принсип аз нуктаи назари психологияи муосир, ки фаъолият хусусияти асосии маърифат аст, дастгирӣ меёбад.” [169].

Истифодаи гуногуни методҳо аз қабилӣ бозӣ, интерактивӣ, лоихавӣ, методҳои фаъоли таълим ва амсоли инҳо истифодаи амалии забони англисӣ дар нутқи хаттию шифоҳии донишҷӯён таъмин гардида, ҳамзамон, дигар принсипи таълим, принсипи алоқаи назария ва амалия низ татбиқи худро пайдо намояд. Дар ин ҳолат, фаъолнокии донишҷӯён дар рафти дарс монеаҳои забонӣ ва тарсу хароси донишҷӯёнро дур сохта, ба онҳо имкон медиҳад, ки минбаъд, берун аз дарс низ бо забони англисӣ аз истилоҳоти истифодаи умум ва истилоҳоти тахассусии худ самаранок ва васеъ истифода намоянд.

Принсипи аёният. Мақсади асосии принсипи аёният дар таълими забони англисӣ аз он иборат аст, ки ба донишҷӯён дарку фаҳмиши дақиқи лексикаи махсуси истилоҳотӣ, марҳилаҳои истифодаи мақсадноки онҳо дар нутқи хаттию шифоҳӣ ва дигар хусусиятҳои истифодаи истилоҳотро таъмин намояд.

Қобили қайд аст, ки забон дар ду шакл амал мекунад: дар нутқи шифоҳӣ ва хаттӣ. Аз ҳамин лиҳоз ҳангоми истифодаи воситаҳои аёни ҳолатҳои истифода шудани онҳоро бояд ба назари эътибор гирифт.

Илова бар ин, аёният ба забонӣ ва ғайризабонӣ (босиравӣ ва сомей: ашё, расмҳо, диаграммаҳо ва ғ.; овози оҳангҳои алоҳида, овози кӯдакон, садою оҳанги мусиқӣ, садои шамол ва ғ.) чудо карда мешаванд.

И.П. Павлова қайд мекунад, ки «Дар марҳилаи шиносӣ барои аниқ ва сарфакорона нишон додани семантикаи калимаҳо, шаклҳои калимаҳо ва маънои ибораҳо аёнияти забонӣ ва ғайризабонӣ истифода мешавад. Чунин воситаҳоро дар марҳилаи омӯзиши пеш аз нутқ ҳамчун такягоҳ ҳангоми иҷрои машқҳо истифода бурдан мумкин аст» [117, с. 56].

Дар шароити имрӯза бидуни татбиқи принсипи аёният наметавон дарси забони англисиро, ки ба талаботи замони муосир ҷавобгӯ бошад, тасаввур кард. Истифодаи воситаҳои аёнии анъанавӣ аз қабилӣ расму суратҳо,

чадвалҳо, предметҳои гуногун ва воситаю маводҳои муосири аёнӣ аз ҷумлаи таҷҳизоти иттилоотӣ, презентатсия, маводҳои аудиоию видеоӣ бояд дар омезиш мавриди истифодаи васеъ қарор гиранд. Дар ҳоле ки технологияҳои инноватсионӣ бо суръати хеле баланд рушд карда истодаанд ва тавачҷуҳи донишҷӯёнро ба худ ҷалб менамоянд, мебояд аз онҳо самаракон истифода бурд ва бо ин васила принсипи аёнияти таълимиро татбиқ намуд.

Яке аз марҳилаҳои муҳими омӯзиши забони англисӣ ва азхудкунии истилоҳоти таҳассуси донишҷӯён (аз ҷумла таҳассусҳои иқтисодӣ) ғанигардонии фонди луғавӣ ба шумор меравад. Барои вусъат бахшидан ба ин марҳила ва ноил шудан ба натиҷаҳои назаррас, бояд ба принсипи аёният дар ин самт афзалияти бештар дод.

Аз худ кардани истилоҳоти иқтисодӣ истифодаи васеи аёнияти забонӣ ва ғайризабонӣ, босиравӣ ва сомей, аудиовизуалӣ ва дигар навъҳои онро талаб менамояд. Маҳз татбиқи принсипи аёният метавонад дар ғанигардонии фонди луғавии донишҷӯён сарфаи вақт ва сифати олиро таъмин намояд.

Принсипи дастрасии таълим тавассути баҳисобгирии ҳаҷми маводи таълимӣ ва миқдори истилоҳоте, ки тавассути истифода дар нутқи тайёр ва нотайёр омӯхта мешаванд, таъмин карда шавад.

Ба ақидаи муҳаққиқони тоҷик М.А. Очилова ва С. Ҳоҷиев «Принсипи дастрасӣ ва илмият дар интиҳоб ва тақсим кардани маводҳои забонӣ аз рӯйи солҳои таҳсил ифода меёбанд.» [116, с.137]. Гуфтаҳои болоро ба асоснок карда, метавон қайд намуд, ки барои ҳар як давра ва марҳилаи муайян, қисматҳои гуногуни маводҳои таълимии омӯзишӣ ва зинаҳои таҳсилот низ бояд ба принсипи дастрасӣ таъмин намуд.

Омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ ва аҳамияти принсипи дастрасӣ дар ин раванд дар он зоҳир мегардад, ки чараёни азхудкунии истилоҳот бояд зерин назорати ҷиддӣ қарор дода шавад. Мураққабӣ (дар талаффуз ё навишт), серистеъмоли баръакс камистеъмоли, тағйирпазирӣ дар ҳолатҳои гуногун ва дигар ҳолатҳои истилоҳот метавонад дар азхудкунии онҳо нақши муҳим дошта бошад. Дар рафти дарс ва берун аз он (ба таври мустақилона) ба роҳ

мондани омӯзиши истилоҳоти таҳассусӣ аз омӯзгор маҳорату малакаи касбиро талаб менамояд. Яке аз маҳорати омӯзгор татбиқи дурусти принсипи дастрасӣ ба ҳисоб меравад.

Илова бар ин, дастрасии омӯзиш бо як қатор омилҳои дигар муайян карда мешавад, ки яке аз онҳо ба инобат гирифтани хусусиятҳои синнусолӣ ва инфиродии муҳассилин ба шумор меравад. Синну соли донишҷӯён, ки бештар аз 18 то 25-соларо дар бар мегирад ва доираи тафаккури онро бештар ба азхудкунии фанҳои таҳассусӣ банд мебошад, пешниҳод ва омӯзонидани забони англисӣ, истилоҳоти таҳассус бо забони англисӣ, калимаю ибораҳои серистеъмоли доираи таҳассуси донишҷӯён бояд ба методикаи махсуси таълимӣ амал намояд. Принсипи дастрасӣ тавре ба роҳ монда шавад ва татбиқи худро ёбад, ки донишҷӯён аз мушкилот ва мураккабии омӯзиши забони англисӣ ва истилоҳоти таҳассусашон бо забони англисӣ ба дилгирию дилшикастагӣ ва хунукназарӣ гирифтور нашаванд.

Принсипи мустаҳкамкунии дониш, малака ва маҳоратро таъминкунандаи рушди чор рӯкни фаъолияти муошират (хондан, навиштан, гуфтор ва тафохум), инчунин, татбиқи мақсади асосӣ, ташаккули салоҳияти забонӣ, муоширати касбӣ бо забони англисӣ ҳисобидан дуруст аст.

Принсипи мазкур на танҳо тавассути амалӣ кардани микдори муайяни иҷроии силсиламашқҳои таълимӣ дар самти омӯзиши сохтори забони англисӣ (фонетика, лексика, грамматика), балки, дар заминаи рушди нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ, нутқи монологӣ ва муколамавӣ, такрори бошууронаи маводҳои таълимии омӯхташуда, ки барои самаранок ва натиҷабахш омӯзонидани истилоҳоти таҳассусӣ (иқтисодӣ) мусоидат намояд ва татбиқи амалии худро меёбад. Инчунин, фароҳам овардани заминаи эмотсионалие, ки ба афзоиши фаъолияти маърифатӣ ва ҷалб намудани донишҷӯён ба фаъолияти пурсамари нутқӣ ба мустаҳкамкунии дониш, малакаю маҳорат ва рушди салоҳияти муоширати касбӣ бо забони англисӣ мусоидат хоҳад кард.

Дар хотир нигоҳ доштани истилоҳот қабл аз ҳама, тавассути азхудкунии онҳо дар асоси такрори бошуурона, иҷроии машқҳои гуногун, ҳангоми

амалисозии муоширати мустақим ба даст меояд. Ҳифзу нигоҳдорӣ ва такрори истилоҳоти махсус бо иштироки каналҳои алоқаи шунавоӣ, визуалӣ ва гуфторӣ-моторӣ сурат мегирад. Дар баробари ин, тавачҷуҳи ихтиёрии донишҷӯён бо шавқи онҳо ба ин мавзӯ ва тавачҷуҳ дар таносуби баръакси такрор ба амал меояд: маълумот ҳар қадар қолиб бошад, барои ҳифзи он ҳамон қадар такрор камтар лозим мешавад.

Принсипҳои махсуси методӣ

Дар баробари принсипҳои умумидидактикӣ, ки дар самти азхудкунии истилоҳоти таҳассус зарурати татбиқ гаштанро доранд, набояд муҳимияти принсипҳои махсуси методӣ ва афзалияти онҳоро фаромӯш намуд.

Таълими забони хориҷӣ татбиқи принсипҳои умумиметодӣ ва махсуси методии таълимро, ки ба чараёни омӯзиш ва азхудкунии ҷанбаҳои гуногуни забон мусоидат мекунанд, талаб менамояд. Дар методикаи таълими забони хориҷӣ оид ба принсипҳои методӣ фикру ақида ва таснифоти ягона вучуд надорад. Илова бар ин, ба принсипҳои методӣ на танҳо принсипҳои умумиметодӣ ва махсуси методии таълим, балки принсипҳои лингвометодӣ низ илова карда мешавад. Принсипҳои лингвометодӣ дар баъзе маврид дар алоҳидагӣ ва дар ҷойи дигар дар дохили принсипҳои махсуси методӣ оварда мешаванд. Вобаста ба принсипҳои методӣ дар ҷандин адабиёти илмию методӣ фикру ақидаҳои гуногун ҷой доранд [33, с.86; 72, с.22; 140, с.84].

Р.К. Миньяр-Белоручев бар он ақида аст, ки принсипҳои умумиметодӣ «принсипҳои доимамалкунандае мебошанд, ки аз ҳадафу шароити омӯзиш ва хусусиятҳои маводи забонӣ вобастагӣ надорад. Ин принсипҳо ифодаи бевоситаи қонунҳои забонӣ ё психологӣ, инчунин, шаклҳои ташкили таълими забонҳои хориҷӣ мебошанд.» [105].

Ҳадафи амалии таълими забонҳои хориҷӣ дар ҳама муассисаҳои таҳлиси олии касбӣ азхудкунии фаъолияти нутқи забони хориҷӣ ҳисобида мешавад. Ба ибораи дигар, ҳадафи амалии таълим тавассути муошират ифода шавад, ки дар доираи он як қатор муаллифон (И.А. Зимняя, И.Л. Бим, Г.А. Китайгородская, А. Миролубов, С. Неъматов, М.С. Ходжиматова, Ф.

Шарифзода ва дигарон) таълими муошират ва азхудкунии системаи малакаю маҳоратҳои нутқиро мефаҳманд, ки имкони иштирок ҳам дар муоширати шифоҳӣ ва ҳам хаттиро таъмин мекунад. Дар заминаи ҳадафи зикршуда, бо назардошти раванди таҳқиқоти мо, таълими истилоҳоти таҳассусӣ (иктисодӣ) аз забони англисӣ аз пешниҳодоти гуногун ва зиёди принсипҳои методӣ мебояд принсипҳои махсуси методии таълимро интихоб намуд. Нишондод ва таҳлилу таҳқиқи адабиёти илмӣ ва методӣ принсипҳои зерини махсуси методиро дар чараёни таълими истилоҳоти таҳассусии хориҷӣ чунин шарҳ дода мешаванд:

1. Принсипи коммуникативӣ (самти коммуникативӣ);
2. Принсипи ба инобат гирифтани рад кардани забони модарӣ;
3. Принсипи таълими (комплексӣ) якҷояи ҳамаи намудҳои фаъолияти нутқ;
4. Принсипи босуръати (интенсивии) таълим дар марҳилаи ибтидоӣ;
5. Принсипи ба касбият нигаронидашудаи таълим.

Татбиқи принсипҳои махсуси методии таълими забони англисӣ на танҳо ба натиҷаи азхудкунии забон дар умум, балки ба омӯзиши ҷанбаҳои алоҳидаи он, алаҳусус азҳукунии истилоҳоти таҳассус (иктисодӣ), калимаю ибораҳои нав ва ғанигардонии захираи луғавии донишҷӯён мусоидат хоҳад кард. Ба таври мушаххас гӯем, дар алоҳидагӣ ҳар як принсип баррасӣ карда мешавад.

Принсипи коммуникативӣ (самти коммуникативӣ) дар заминаи мақсади асосии таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ татбиқ хоҳад гашт. Забони хориҷӣ бояд ҳамчун воситаи муошират ва воситаи омӯхтани илмҳои ғайр таълим дода шавад. Кӯшиш бояд кард, ки баъди ба охир расидани курси забони англисӣ ва хатми муассисаи олий донишҷӯён салоҳияти истифода кардани забони англисиро дар фаъолияти касбии худ дошта бошанд. Барпо сохтан ва тавонистани муоширати озоду беғалат бо забони англисӣ дар фаъолияти касбӣ бояд ҳанӯз дар вақти омӯзиши забон заминагузорӣ карда шавад. Салоҳияти мазкур бошад танҳо дар натиҷаи иҷро ва анҷом додани як қатор талаботҳо ба даст меояд.

Олими рус Е.И. Пассов дар монографияи худ, ки ба методикаи коммуникативии таълими забони хориҷӣ бахшида шудааст, роҳҳои татбиқи принсипи коммуникативиро хеле хуб арзёбӣ намудааст [122, с.85].

Принсипи коммуникативиро метавон бо роҳҳои зерин амалӣ намуд: кор мо матнҳо, басаҳнагузори порчаҳои муколама ва ё нақшофарии матни монологӣ. Масалан, ба донишҷӯён оғози муколама пешниҳод мегардад ва онҳо бояд идомаи онро фикр карда, давом дода, дар назди тахтаи синф нақшофарӣ кунанд.

Идомаи муколламаҳоро фикр карда пешниҳод намоед.

– Let’s schedule a meeting and discuss the contract in detail.

– I’m free tomorrow after 12:00.

– I will arrive by this time and take with me all the documents.

*** *** ***

– At the exhibition in Moscow we must present our new car.

– But we have not finished its development yet.

– So, we must accelerate. This is a very significant exhibition and we can not be there with outdated models of cars.

– Good. I will talk with the engineers and we will make a concept car for the exhibition.

– Now this is a good conversation. Your excuses “do not have time, we can not” – I do not accept. We have to show ourselves with the best of luck.

*** *** ***

– Our sales last month fell sharply.

– This is a seasonal phenomenon. In September, statistics will again go up.

– We still have to hold out until September, we can not work for several months at a loss.

– Then talk to investors, explain the situation.

– Now the crisis, it’s hard for them, I’m afraid, investors will get rid of non-core assets and stop financing us [183].

Намуди дигари машқу супоришқое, ки донишчӯёнро фаъол сохта, ба муошират намудан водор месозад ва якбора чанд принсипро (принсипи фаъолнокӣ, алоқаи назария бо амалия, аёнӣят, коммуникативӣ, ба касбият нигаронидани таълим) татбиқ менамояд, истифодаи васеи маводҳои аудиовизуалӣ ба шумор меравад. Гӯш кардани сабти овозии муқолама, монолог, тамошои порчаи видеоӣ ва муқокимаи фаъоли саҳнаҳои он метавонанд фазои мусоид ва солими психологӣ ва забониро ба вуҷуд оварда, ҳар як нафарро ба муошират кардан водор созад.

Ба муоширати фаъол ҷалб гаштани донишчӯён, истифодаи васеи истилоҳоти тахассуси онҳо дар ин равандонҳоро ҳамчун мутахассисони оянда дорои салоҳияти забонӣ омода менамояд.

Принсипи ба инобат гирифтани ё рад кардани забони модарӣ ҳангоми омӯзиши ҷанбаҳои гуногуни сохтори забони англисӣ, аз ҷумла, истилоҳот ва лексикаи касбии донишчӯён метавонад ба кор равад. Дар заминаи принсипи мазкур бо дигар принсип, таъя намудан ба забони модарӣ амал менамояд. *Принсипи таъя ба забони модарӣ* пешниҳод менамояд, ки донишчӯ дар дарс ҳамеша бояд шаклҳои ду забонро муқоиса кунад, шабоҳат ва фарқияти онҳоро таҳлил кунад, то сохтори забонҳоро муфассал дарк кунад. Аммо, ин барои дарки назариявӣ нигаронида шудааст, на барои азхудкунии амалӣ.

Принсипи ба инобат гирифтани забони модарӣ ба азхудкунии амалии забони хориҷӣ нигаронида шудааст. Дар ин роҳ ҷунин ташкили маводи нутқ хизмат мекунад, ки ба пешгирии таъсири (интерференсия) забони модарӣ мусоидат мекунад; амалӣ гардондани принсип ба ташкили дурусти ҷараёни азхудкунии шаклҳои забони хориҷӣ (воҳидҳои луғавӣ) мусоидат мекунад. Ин ҷиҳат барои омӯзгор, ки пешгирӣ намудани хатогиҳоро таъмин намуда, онро пешакӣ пешбинӣ менамояд, аҳамияти махсус дорад. Ҳамин тавр, принсипи ба инобат гирифтани забони модарӣ, гӯё аз муҳассилин пинҳон мемонад.

Рад кардани забони модарӣ дар ҷараёни таълими забони англисӣ ба он хотир талаб карда мешавад, ки тамоми раванди дарс бояд бо забони хориҷӣ (англисӣ) сурат гирад. Ҷиҳати дигари ин талабот, пешгирии таъсири

(интерференсия) забони модарӣ ба азхудкунии забони хориҷӣ (англисӣ) ба ҳисоб меравад. Ҳангоми омӯзиши фонетика, қоидаҳои грамматикӣ, тарзи калимасозӣ чумласозӣ баъзан вақт донишҷӯён ба донишҳои заминавии забони модарӣ худ таъҷиб намуда, дар рафти машғулият, муошират ва истифодаи забони англисӣ васеъ истифода мегардад. Дар вақти пешниҳоди порчаи матн дар доираи таҳассуси донишҷӯён (мисол, ихтисоси иқтисод) онҳо метавонанд ба як қатор ҳатоғиҳо роҳ диҳанд. Мисол.

Порчаи матнро хонед. тарҷума ва нақл кунед.

Price is a very important weapon that can be used to persuade consumers to buy. Price is one of many factors that determine the demand for a product.

How firms set the price of their goods and services is a complicated issue. A number of factors will affect the price a firm sets for its product, including such things as the cost of producing the product, the rival firms' prices, the type of product and the desired market share of the company. [1. с.80]

Дар сурати таъсири (интерференсия) забони модарӣ ба забони хориҷии (англисии) донишҷӯён ҳангоми хондани порчаи матн онҳо метавонанд ба ҳатоғиҳои зерин роҳ диҳанд:

- талаффузи ҳарфу калимаҳои англисиро бо талаффузи забони модарӣ омехта созанд. Мисол, овозҳои [r], [w], [d], [t]; калимаҳои *services, number, product, producing, market* бо вучуди хусусияти серистеъмоли аз ҷониби донишҷӯён ғалат талаффуз карда мешавад;
- тарҷумаи таҳтуллафзии матни мазкур аз ҷониби донишҷӯён ба назар мерасад;
- ҳангоми нақл кардани матн донишҷӯён на ҳама калимаю ибораҳо ва истилоҳоти онро исфиода мекунанд.

Чиноне, ки дар боло қайд гардид, татбиқи принципи мазкур асосан ба зимаи омӯзгорӣ фан мебошад. Аз ҳамин сабаб, назорати рафти амалӣ гардани ин принцип мебошад бо масъулияти махсус эҳсос карда шавад.

Ҳангоми кор бо матн, иҷрои машқу супоришҳо ва аз ёд кардани калимаю ибораҳо, омӯхтани тарзи дурусти истифодаи истилоҳот ба рафти татбиқи принципи мазкур диққати махсуси омӯзгорро талаб мекунад. Дар кадом ҳолат хусусиятҳои алоҳидаи забони модарии донишҷӯёнро бояд ба инобат гирифт, ба забони модарии онҳо таъя намуд ва ё баръакс, рад кардани таъя ба забони модарӣ ба боло рафтан ё паст фуromaдани натиҷаи азхудкунии забони англисӣ таъсир хоҳад расонд.

Принципи таълими (комплексӣ) якҷояи ҳамаи намудҳои фаъолияти нутқ. Бо вуҷуди он ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар омӯзиши забони хоричӣ (англисӣ) афзалият ба нутқи шифоҳӣ дода мешавад, набояд фаромӯш сохт, ки нутқи хаттӣ низ дар ин раванд мавқеи муайяни худро дорад. Бояд кореро ба анҷом расонд, ки таълими кулли фаъолиятҳои нутқ (хондан, навиштан, гуфтор ва тафоҳум) якҷоя (ба таври комплексӣ) сурат гирад. Аммо рушди якҷояи чор намуди фаъолияти нутқро ҳанӯз наметавон комплексӣ номид. Муҳим он аст, ки таъсири мутақобилаи онҳо ба ҳамдигар бо нақши пешбарандаи ҳар як намуд ба таври навбатӣ дар сегментҳои гуногуни раванди таълим таъмин карда шаванд. Дар раванди таълим, дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ ин намудҳои фаъолияти нутқро аз ҳамдигар ҷудо кардан ғайриимкон аст.

Ҳангоми таълими истилоҳоти иқтисодӣ бо забони англисӣ татбиқи принципи мазкур махсусан зарур ба назар мерасад, зеро мутахассиси оянда бояд аз истилоҳоти самти фаъолияти касбии хеш ҳам дар нутқи шифоҳӣ ва ҳам дар нутқи хаттӣ бо забони англисӣ ба хатогиҳои ҷиддӣ роҳ надихад. Шартномаю созишнома ва дигар санадҳои соҳаи иқтисод, ки аз рӯйи сохтор, мазмуну мундариҷа ва моҳият аз ҳамдигар фарқ мекунанд, аз ҷониби мутахассис бояд хеле хуб дарк карда шавад. Агар ҳуҷҷатҳои зикршуда бо забони англисӣ бошад, дарку фаҳмиши мазмуну мундариҷаи онҳо аз мутахассис масъулияти дучандро талаб мекунад. Хондани муҳтавои ҳуҷҷат, сарфаҳм рафтан ба мазмуни он ва билохира ба он ҷавоби хаттӣ ё шифоҳӣ

гардонидан ва ё ичрои фармудаи хуччатро амалӣ сохтан бо забони англисӣ салоҳияти хуби забондониро талаб менамояд.

Принсипи босуръат (интенсивӣ) дар марҳилаи ибтидоии таълими забони хоричӣ ба зудӣ аз худ намудани баъзе маводҳои фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ, баъдан ба фаъолияти нутқ дохил намудани онро таъмин менамояд. Аз ин рӯ, ташаккули малакаҳои нутқӣ миқдори зиёди омӯзиш ва такрори маводҳои забонию нутқиро талаб мекунад. Дар марҳилаи ибтидоии азхудкунии забон дар доираи вақти ҷудошуда ҳаҷми нисбатан зиёди маводи таълимӣ ва миқдори зиёди қолабҳои нутқӣ таъмин карда мешавад.

Принсипи таълими забони хоричӣ дар асоси намунаҳои нутқ ба интихоби дақиқи онҳо асос ёфтааст. Намунаҳои нутқ ба донишҷӯён имкон медиҳанд, ки маводҳои маъмултарини фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикиро дар шакли дуруст истифода баранд. Азхудкунии босуръати ин мавод дар асоси шакли нутқ ба хонандагон имкон медиҳад, ки дар нутқи шифоҳӣ ва хониш амалҳои коммуникативиро ба анҷом расонанд.

Дар сурати дуруст ва тибқи талаботҳои мавҷуда амал намудани принсипи мазкур имконият фароҳам меояд, ки дар марҳилаи минбаъда, тавачҷуҳ ба самти дигари забон равона гардад. Яъне, баъд аз он ки заминаи забонии онҳо каме мустаҳкам гардид, сипас, омӯзиши истилоҳоти таҳассус, кор бо онҳо дар заминаи матну машқҳо равона мегардад. Зарурати ба инобат гирифтани ва мавриди татбиқ қарор додани ин принсип дар он зоҳир мегардад, ки вақт сарфа карда шуда, тавачҷуҳи бештар ба мақсади асосии таълими забони хоричӣ, ҳамчун воситаи муошират ва омӯзиши илмҳои муосир омӯзонидани он нигаронида мешавад.

Принсипи ба касбият нигаронидашудаи таълим. Принсипи ба касбият нигаронидашуда (ба инобат гирифтани ихтисос) ба назар гирифтани ихтисоси оянда ва манфиатҳои касбии донишҷӯёнро дар дарсҳои забонмӯзӣ ва дигар фанҳои барномаи таълимӣ пешбинӣ мекунад. Дар рафти машғулият бо донишҷӯёни филолог ин принсип дар педагогикунонӣ ва филологикунонии таълим ифода меёбад, дар интихоби мавод барои дарсҳо – мавзӯҳо ва

ҳолатҳои муошират, матнҳо барои хониш, супоришҳои ба ихтисос нигаронидашуда, дар ҳамоҳангсозии фанҳои гуногун аз нуқтаи назари фаъолияти ояндаи касбии донишҷӯён амалӣ мегардад. Ба мақсад мувофиқ аст, ки тамоюли касбии курси забони хориҷӣ ҳарчи барвақт гузаронида шавад, ки шавқу рағбатро ба омӯзиши забон бедор месозад.

Принсипи мазкур бо ёрии чунин корҳо амалӣ карда мешавад:

- барномаи таълимӣ, ки номгӯи фанҳои умумии илмиро бо назардошти профили таълим (гуманитарӣ, филологӣ, табиатшиносӣ, техникӣ, биотиббӣ, иқтисодӣ);
- барномаҳое, ки ба забони ихтисос нигаронида шудаанд, ҳамчун маҷмӯи воситаҳое, ки бо ёрии онҳо эҳтиёҷоти коммуникатсионии донишҷӯён дар соҳаи интихобшудаи муошират амалӣ карда мешаванд. Аммо дар марҳилаи ибтидоии таълим на дар бораи забони ихтисос, балки забони илм ҳамчун як навъ забони адабии умумӣ;
- маҷмӯи воситаҳои таълим, ки бо ёрии онҳо ташаккули салоҳияти коммуникатсионӣ дар соҳаи интихобшудаи муошират сурат мегирад;
- ҳамоҳангсозии мундариҷаи курсҳои махсусгардонидашуда ва дарсҳои омӯзиши забонҳо;
- системаҳои кори беруназсинфӣ бо назардошти шавқу ҳавас ва ихтисоси ояндаи муҳассилин.

Кори таълимӣ-методӣ оид ба азхудкунии истилоҳот бояд яке аз ҷузъҳои муҳими вазифаҳои раванди таълим дониста шавад. Мақсади асосии он азхудкунии луғати истилоҳоти зерсистемаи забони хориҷӣ буда, на танҳо барои дуруст дарк намудани матни илмӣ, балки инчунин имкон медиҳад, ки калимаҳо, ибораҳо ва истилоҳот ҳангоми сохтани баёниҳои худ дар як соҳаи муайян фаъолона истифода карда шаванд.

Дар айни замон, ташкили раванди муосири таълим ба равиши шахсият-фаъолият асос ёфтааст. Дар маркази таълим шахсияти донишҷӯ – шахсияти забонӣ қарор дорад, ки ба манфиати рушди онҳо раванди таълим амалӣ карда

мешавад. Шахси забоншинос дар худ маҷмӯи бисёрҷонибаи қобилиятҳои зеҳнӣ, забонӣ, маҳорат, омодагӣ ба амалӣ намудани фаъолияти нутқии дараҷаҳои мураккаби гуногунро ҷамъоварӣ мекунад [71, с.29].

Ин нуктаи назар дар натиҷаи таҳқиқотҳои олимони соҳа бомаврид дарҷ гардидааст. Аз ҷумла, И.А. Зимняя қайд мекунад, ки омӯзгор дар асоси шавқу ҳаваси хонанда, сатҳи дониш ва маҳорати ӯ мақсади таълимии дарсро муайян намуда, барои ташаққули шахсияти хонанда тамоми раванди таълимро шакл медиҳад, роҳбарӣ ва ислоҳ менамояд [63, с.85].

А.Д. Ишков низ дар монографияи худ таҳти унвони “Фаъолияти таълимии донишҷӯ: омилҳои психологӣ муваффақият” вобаста ба омилҳои психологӣ, ки ба таҳсили донишҷӯён таъсир мерасонанд, маълумоти дақиқ медиҳад. Ваҷҳ (мотиватсия), шавқу рағбат, услуби фаъолияти донишҷӯён ва дигар хусусиятҳои психологӣ, ки метавонанд дар донишазхудкунии донишҷӯён таъсир мерасонанд, ба таври мушаххас дар монография дарҷ гардидааст [69, с.35]. Мавсуф вобаста ба ваҷҳ (мотиватсия) чунин менигард: “Талабот ва ангежа якҷоя воҳиди сохтори соҳаи ҳавасмандиро ташкил медиҳанд, ки унсурҳои он ҳам дар дохили субъект (талабот) ва ҳам берун аз субъект (мотив) амал мекунанд” [69, с. 40].

2.3. Маҷмуи машқҳо ҳангоми таълими истилоҳоти иқтисодӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ

Зербоби мазкур ба таҳқиқу баррасии вазифаи дигари амалии ин таҳқиқот – масъалаи технологияи таснифоти маҷмӯи машқҳо, интиҳоб ва истифодаи онҳо ҳангоми таълими истилоҳоти иқтисодӣ бахшида шудааст.

Дар ин қисмат, таснифи мафҳуми «машқ», намудҳои он, интиҳоб ва роҳҳои истифодаи машқҳо дар таълими истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми меъёрҳои забони англисӣ, афзалияту бартарияти як навъи машқ нисбат ба дигар навъи он, мушкилот ва нарасоии омӯзонидани истилоҳоти иқтисодӣ бо забони англисӣ дар заминаи машқҳои махсус интиҳобшуда ва дигар масъалаҳои атрофи ҳамин қисмат баррасӣ хоҳад шуд.

Методистони ватанӣ ва хориҷӣ иҷрои машқоро бо роҳҳои гуногун баррасӣ ва тасниф менамоянд. И.Л. Бим дар машқ воҳиди минималии ташкили фаъолияти таълими муҳассилинро барои азхудкунии унсурҳои системаи забонҳои хориҷӣ мебинад [20, с.34]. С.Ф. Шатилов зери мафҳуми машқ «як ё якчанд маротиба иҷро кардани як шахс ё як қатор амалиёт ё амалҳои дорои хусусияти нутқӣ (ё забонӣ), ки махсус дар шароити таълим ташкил карда шудааст» мебинад [172, с.59].

М.С. Илин арзишу афзалияти машқоро хеле баланд арзёбӣ мекунад: «Маҳаки марказии раванди таълим машқое мебошанд, ки барои ташаккули забон ҳамчун як фаъолият иҷро карда мешаванд, на ҳамчун захираи ғайрифаволи маълумот дар бораи забон.» [68, с.102]

Доир ба муҳимиятҳои дигари машқо А.Н. Шукин сухан гуфта, онҳоро чунин шарҳ медиҳад: «амалҳои мақсаднок, ба ҳам алоқаманд, ки бо тартиби афзоиши мушкilotи забонӣ ва амалиётӣ, бо назардошти пайдарпайии ташаккули малака ва маҳорати нутқ ва хусусияти амалҳои воқеан мавҷуд буда амалӣ карда мешаванд.» [178, с.352].

Машқ қисми ҷудонашавандаи раванди таълим ба ҳисоб рафта, асоси азхудкунии намудҳои гуногуни фаъолияти нутқро дар машғулиятҳои забони хориҷӣ ташкил медиҳад. Онҳо вобаста ба шароити таҳсил ва равияи муассисаи таълимӣ бо назардошти талаботи гуногун таҳия карда мешаванд.

Интиҳоб ва истифодаи машқо дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ, бахусус дар вақти таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ ба чанд омил ва ҷабҳаҳо тавачҷуҳ намудан зарур аст. Сараввал, бояд дар хотир дошт, ки забони англисӣ ба ихтисосҳои зикршуда мебояд, ҳамчун воситаҳои муошират ва аз худ кардани илмҳои дигар, алалхусус, васеъ намудани донишҳои таҳассусӣ таълим дода мешавад. Дувум, соҳаи иқтисод хеле васеъ мебошад, аз ҳамин сабаб, дар баробари интиҳоби истилоҳоти умумии соҳаи иқтисод, ба таҳассуси донишҷӯён низ тавачҷуҳ зоҳир карда, интиҳоб ва истифодаи лексикаи нав ва матнҳои таълимӣ хусусияти умумӣ надошта, баръакс, фарогири махсуси таҳассус бошад. Сеюм,

раванди таълихро мебояд тавре ба роҳ монд, ки маҷмӯи машқҳо на мураккабу дилгиркунанда ва нофаҳмо, балки водоркунандаи донишҷӯён ба омӯзиши мустақилона бошанд. Ба таври шавқовар пешниҳод шудани машқҳо маҳз аз омӯзгори фан вобастагӣ дошта, аз ӯ маҳорату малакаи касби ро талаб мекунад.

Муҳаққиқи ҷавони тоҷик Д. Ҷумаева қайд менамояд, ки «Дар вақти сохтани маҷмӯи машқҳо ҷанбаҳои забонӣ, психологӣ ва методиро ба ҳам пайвастан лозим аст» [49, с.125]. Аз гуфтаҳои мавсуф бармеояд, ки ҳангоми коркарди маҷмӯи машқҳо ба инобат гирифтани як қатор омилҳои педагогӣ психологӣ зарурат пеш меояд. Дар сурати меъёрҳои забони англисӣ бо мақсадҳои махсус (ESP), аз ҷумла, ҳангоми таълими он дар ихтисосҳои ғайризабонӣ бар замми талаботҳои умумии интиҳоби машқҳо, боз дигар меъёру талаботҳои низ вучуд доранд, ки набояд аз мадди назар дур гузошт.

Таснифоти машқҳо аз нигоҳи Лapidус Б.А. чунин мебошад: а) пурра машқҳои таълимӣ; б) машқҳои одии омехта; в) машқҳои омехта [86, с.73]. Лapidус Б.А. машқҳои омехтаро пешниҳод карда, бар ин назар аст, ки «барои баёни андешаи худ ба забони хориҷӣ муҳассилин, аввалан, дорои захираи муайяни воҳидҳои лексикӣ, шакли сохти грамматикӣ ва малакаи истифодаи ин маводҳои забониро дар нутқ дошта бошанд, дуҷум бояд асосан, ба тарафи семантикии нутқ тавачҷуҳ зоҳир намуда тавонанд, ин унсурҳои сохти забонро барои ифодаи фикр омехта намоянд.» [87, с. 62].

Ташкили раванди таълим, матнҳо ва системаи машқҳоро дар бар мегирад, ки ба ташаккули малақаҳои нутқ нигаронида шудаанд. Мафҳуми системаи машқҳоро ҳамчун «маҷмӯи намудҳо ва навъҳои зарурии машқҳое, ки бо чунин пайдарҳамиеро иҷро мешаванд, ки қоидаҳои ташаккули малақаю маҳоратро дар намудҳои гуногуни фаъолияти нутқ зерини таъсири мутақобилаи мураккаби онҳо ба назар гирифта шуда, миқдоре, ки сатҳи баландтарини донишҷӯи забони русиро таъмин мекунад» фаҳмида мешавад [171, с.52].

Дар илми методикаи таълим таснифоти гуногуни системаҳо ва намудҳои машқҳо мавҷуд ҳастанд. Ин дар асоси меъёрҳои гуногун, талаботи мурағабшуда барои машқҳо анҷом дода мешавад. Робитаи байни машқҳое, ки

ба ташаккули малакаю маҳоратҳои гуногун дар нутқи шифоӣ ва хаттӣ равона шудаанд, доимо таъкид карда мешавад. Яъне, машқхоро тавре мебояд сохт, ки ташаккули якҷояи чор рукни фаъолияти муоширатӣ таъмин гардида бошад. Илова бар ин, азхудкунӣ ва истифодаи истилоҳоти таҳассусиро дар ҳама гуна фаъолияти нутқ маҳз машқҳо таъмин карда метавонанд. Чунки дар баробари зарурати азхудкунии истилоҳот, ҳолатҳои истифода шудани онҳо низ хеле зарур ба назар расанд.

Мақсади таҳқиқоти мо дар ин қисмати қор на танҳо тавсифи системаҳо ва намудҳои машқҳои мавҷуда мебошад, балки пешниҳод кардани маҷмӯи машқҳои аст, ки бо як системаи муайян дар рафти таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ мавриди истифодаи васеъ ва дақиқ қарор хоҳанд гирифт. Барои истифодаи умум ва шароитҳои гуногун машқҳои таълимӣ пешниҳод шудаанд ва онҳоро метавон дар баъзе мавридҳо ҳангоми таълими забони англисӣ истифода бурд, аммо барои таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ дар шароит ва ҳоси таҳсилоти кишвари мо ба интиҳоб, таҳрезӣ ва мурағаб сохтани маҷмӯи машқҳои махсус мебояд назари тоза намуд.

Муҳаққиқон на танҳо шарҳи машқхоро пешниҳод кардаанд, балки дар бораи маҷмӯъ ва системаи машқҳо назарияҳои гуногунро манзур гардониданд.

Молчанова Ю.А. дар ин хусус қайд мекунад: «Зери маҷмӯи (аз лотинии complexus пайвастагӣ, якҷоякунӣ) машқҳо ҷамъи машқҳои метавон дар назар дошт, ки бо назардошти хусусиятҳои психологӣ донишҷӯён амалӣ намудани оқилона ва мунтазами онҳо сатҳи зарурии ташаккули маҳорату малакаҳо ва салоҳиятхоро таъмин менамояд.» [106, с.132].

Походзей Г.В. низ дар ин хусус ақидаи хешро мепиндорад: «Маҷмӯи машқҳо – ҷамъи машқҳои аст, ки ба автоматикунӣ амалҳои бештар ё камтари мушаххас ё иҷрои кам ё бештари вазифаҳои мушаххас дар раванди азхудкунии мавод нигаронида шудаанд» [129, с.130].

Дар бораи системаи машқҳо сухан карда, тартиботи зерини мафҳумҳоро чун кардан зарур аст: *система, зерсистема, маҷмӯъ (комплекс), силсила, давра (сикл), гуруҳи машқҳо*.

*Системаи машқҳои таълими забони хоричӣ чор зерсистемаро дар бар мегирад ва аз рӯйи шумораи намудҳои фаъолияти нутқ (малакаҳои коммуникатсионии гуфтор, гӯш кардан (тафоҳум), хондан, навиштан). Ҳар як зерсистема метавонад аз маҷмӯи (комплекси) машқҳои таълими малакаҳои хусусӣ иборат бошад, масалан, маҷмӯи машқҳои таълими нутқи муколамавӣ (диалогӣ) ва машқҳои таълими нутқи монологӣ. Ҳар як маҷмӯи машқҳо аз як силсила машқҳои таълими нутқ ва малакаҳои техникӣ иборат аст (масалан, силсилаи якуми машқҳо барои таълими малакаҳои фонетикӣ, силсилаи дуум барои таълими малакаҳои лексикӣ, силсилаи сеюм бошад, барои таълими малакаҳои грамматикӣ). Машқҳои номбаршуда дар алоқамандӣ ва якҷоя иҷро карда мешаванд. Ҳар як силсила, дар навбати худ, як қатор *давралҳои (сиклҳои) машқҳоро* дар бар мегирад: давра барои таълими малакаҳои артикулятсия ва интонатсияи ритмикӣ; давраҳои машқҳо оид ба омӯзиши ҷиҳати синтаксисии нутқ, таълими маҳорати морфологии нутқи шифоҳӣ ва ғ.. Давраро ба гуруҳҳои хурдтари машқҳо барои таълими ҳодисаҳои мушаххаси забон тақсим кардан мумкин аст, масалан, гуруҳи машқҳо барои инкишоф додани маҳорати интонатсияи саволҳои умумӣ, саволҳои махсус, саволҳои интиҳобӣ ва ғайра [140, с.117].*

Маҷмӯи машқҳо дар азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ метавонанд чунин ҳолатҳоро таъмин намоянд: а) азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ бо роҳҳои сода, шавқовар ва сарфаи вақт; б) ғанигардонии захираи луғавии донишҷӯён бо лексикаи маъмулӣ ва истилоҳоти тахассусӣ; в) таъмини алоқамандӣ ва пайдарпайии рушди фаъолияти нутқӣ; г) омӯзиши маводҳои забонӣ, маърифатӣ ва тахассусӣ; ғ) истифодаи амалии маводҳои омӯхташуда; д) назорати марҳилавӣ ва ниҳонии натиҷаи омӯзиш. Чунин амали мутақобилаи машқҳо маҷмӯи амалҳои мақсаднокро барои ноил шудан ба ҳадафҳои

мушаххас, аз ҷумла, таълими истилоҳоти иқтисодӣ ва рушди салоҳияти забонӣ таъмин менамоянд.

Ҳангоми таҳияи маҷмӯи машқҳо як қатор омилҳои дигарро низ ба назар гирифтани зарур аст, ки ба муваффақияти омӯзиши зухуроти забонӣ таъсир мерасонанд. Аз ҷумла:

1) мақсад (мақсадгузорӣ), вазифаи нутқӣ – шартӣ ё воқеӣ;

2) амалҳои нутқии донишҷӯ;

3) шакл ва мундариҷаи забонӣ;

4) мавқеи муайян дар силсилаи машқҳои ба ҳам алоқаманд (аз рӯйи принсипи болоравии мушкилӣ бо назардошти пайдарҳамии ташаккули малака ва маҳорати нутқ);

5) вақти муайяни барои машқ ҷудошуда;

6) маҳсули (натичаи) машқ;

7) мавод (вербалӣ ва ғайривербалӣ: матн, расмҳо, диаграммаҳо, харитаҳо);

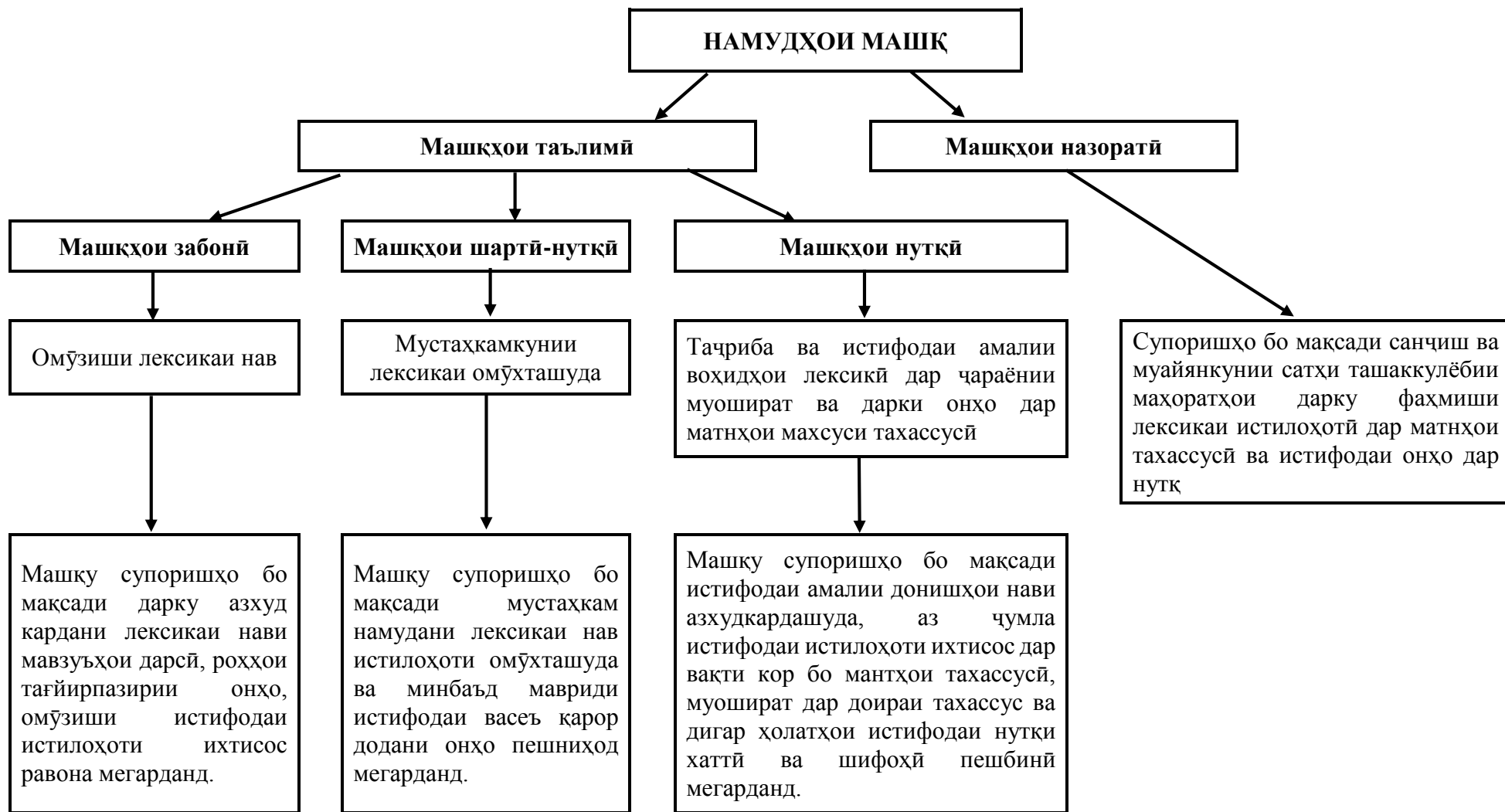
8) усули иҷрои машқ (шифоҳӣ, хаттӣ);

9) шаклҳои ташкилии иҷро (инфироӣ, ҷуфтӣ, гуруҳӣ) [108, с.61].

Дар марҳилаи муосири инкишофи илми методика таснифоти машқҳо, аз ҷумла, машқҳои забонӣ (тайёрӣ, пеш аз нутқӣ, машқӣ), шартӣ-нутқӣ (шартӣ-коммуникативӣ) ва нутқӣ (коммуникативӣ, комилан коммуникативӣ) муқаррар гардидааст. Он таснифоти қаблан мавҷудбударо иваз кард, ки аз машқҳои забонӣ (ғайринутқӣ, ғайримуоширатӣ, пеш аз нутқӣ) ва нутқӣ (коммуникативӣ) иборат буд.

Барои боз ҳам равшантар сохтани гуфтаҳои боло зарур донистем, ки дар ҷадвали зерин сохтори системаи машқҳо, ки дар заминаи он метавон омӯзиши лексикаи нав ва истилоҳоти иқтисодиро ба роҳ монд, нишон диҳем.

Системаи машқҳо барои азхудкунии лексикаи нав ва истилоҳоти иқтисодӣ

Машқҳои забонӣ барои ҳама намудҳои машқҳои таълимие (ғайр аз коммуникативӣ) мебошанд, ки барои автоматикунонии ҳодисаҳои забонӣ (фонетикӣ, грамматикӣ, лексикӣ) берун аз фаъолияти нутқ пешбинӣ шудаанд. Дар ин машқҳо раванди муошират ба азхудкунии сохторҳои грамматикӣ, воҳидҳои луғавӣ ва ҳодисаҳои овозӣ муқаррар карда мешавад.

Машқҳои шартӣ-нутқӣ машқҳои вазъиятӣ, шартӣ-коммуникатсионие мебошанд, ки барои омӯзиши маводи забонӣ дар муоширати таълимие, ки ба муоширати табиӣ шабоҳат доранд, имкон медиҳанд. Онҳо бо мавҷудияти вазифаи шартии нутқ хос мебошанд.

Машқҳои нутқӣ – машқҳое мебошанд, ки дар ҳама намудҳои фаъолияти нутқи забони хориҷӣ мавҷуданд ва донишҷӯёнро барои истифодаи бештари маводи забонии омӯхташаванда ҳамчун воситаи муошират водор мекунанд.

Машқҳо вобаста ба шароити таҳсил, равияи муассисаи таълимӣ ва бо назардошти талаботҳо гуногун ва рангоранг таҳия карда мешаванд. Дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбии ғайризабонӣ, ихтисосҳои иқтисодӣ риояи талаботҳои зерин зарур мебошад: а) хусусияти забони таҳсили донишҷӯёнро мебояд ба назар гирифт; б) сатҳи дониши истилоҳоти ихтисос бо забони модарӣ ва забони таҳсил (агар он дигар забон бошад); в) интихоби дуруст ва бомавриди машқҳои таълимӣ ва назоратӣ; г) ҳавасмандгардонии фаъолияти таълимӣ ва маърифатии донишҷӯён; ғ) таъмини шароити мусоид барои амалисозии машқҳои дорои хусусияти эҷодкорӣ; д) фароҳам овардани ҳолатҳои воқеии муошират ва фазои забонӣ; е) таъмини робитаи назария ва амалия на танҳо дар рафти машғулиятҳо, балки берун аз он; ё) назорати марҳилавӣ ва ниҳонии истифодаи дурусти истилоҳоти иқтисодӣ.

Машқҳо барои омӯзиши лексикаи нав. Ҳангоми таълими истилоҳот ва истифодаи онҳо дар рафти иҷрои машқҳо қабл аз ҳама мебояд ба истилоҳи чудошуда таваччуҳи зиёд зоҳир намуд. Яъне, омӯзиши истилоҳ дар алоҳидагӣ ба донишҷӯ имкон медиҳад, ки дар раванди мутолиаи матнҳои ба касбият нигаронидашуда, иҷрои машқҳои таълимию назоратӣ, истилоҳотро аз мавзӯҳои омӯхташуда ба осонӣ шиносад. Ба донишҷӯ ҳангоми мутолиаи

матнҳои таҳассусӣ (ба касбият нигаронидашуда) ғанӣ гардонидани захираи луғавӣ омӯзонидан ғайриимкон аст, агар ӯ дорои захираи заминавии луғавӣ аз рӯйи ихтисос надошта бошад. Бояд ба назар дошт, ки дар оғози омӯзиши курси забони англисӣ, дар баробари таълими лексикаи маъмулӣ, воҳидҳои лексикӣ заминавӣ ва истилоҳоти таҳассусӣ соҳаи иқтисод дар алоҳидагӣ таълим дода мешаванд. Ин амал барои он зарур аст, ки донишҷӯ тарзи талаффуз ва шакли графикаи калимаро дар алоҳидагӣ омӯхта, дар хотир низ нигоҳ медорад. Минбаъд донишҷӯён метавонанд истилоҳотро дар ҳолатҳои гуногун мавриди истифода қарор диҳанд.

Қабл аз оғози кор оид ба истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ дар ҷумла, дар нутқи ҳаттию шифоҳӣ ва муоширати касбӣ, ба донишҷӯ машқҳои пешниҳод карда мешаванд, ки ба омӯзиши қори босалоҳият бо луғатҳои гуногун, адабиёти зарурӣ пешниҳод шудаанд.

Омӯзгорро зарур аст, ки намудҳои фарҳангҳо ва луғатҳоро (дузабона, сезабона, бисёрзабона, тафсири, истилоҳотӣ, чопӣ, электронӣ, фосилавӣ ва ғ.) нишон дода, тарзи дуруст истифода бурдани онҳоро низ ба донишҷӯён фаҳмонад. Яъне: а) ихтисороти луғатро фаҳмад; б) донанд, ки вожаҳои дорои аффиксҳои калимасоз ва грамматикӣ на дар ҳамаи луғатҳо дида мешаванд; в) дуруст интихоб кардани муродифҳо / антонимҳои калимаҳо. Баъди омӯзиши намудҳои фарҳанг, луғат ва тарзи истифодаи онҳо, метавон ба донишҷӯён машқу супоришҳои, ки бо фарҳанг ва луғат вобастагӣ доранд, пешниҳод намуд. Мисол:

1. Дар фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ тарҷумаи калимаи profit-ро ёбед ва ҳама намудҳои тарҷумаи онро нишон диҳед.
2. Дар фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ муродифҳо ва антонимҳои калимаи profit-ро ёбед.
3. Аз фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ калимаи monetary-ро, ки бо дигар калимаҳо ҳамчун ибора истифода шудаанд, пайдо кунед.
4. Аз фарҳанги тафсирии забони англисӣ калимаи monetary-ро ёбед ва шарҳи онро бо суҳанони худ, бо забони англисӣ баён кунед.

5. Аз фарҳанги тафсирии забони англисӣ калимаи income-ро ёбед ва аз ҳамсабақатон хоҳиш кунед, ки шарҳи онро онро бо суҳанони худ, бо забони англисӣ баён кунед.
6. Дар фарҳанги англисӣ-русии истилоҳоти иқтисодӣ ибораҳои феълиро бо калимаи bank пайдо кунед.
7. Аз фарҳанги англисӣ-тоҷикӣ 10 истилоҳоти иқтисодиро ёбед, транскрипсияи он калимаҳоро дар тахтаи синф нависед ва аз ҳамсабақон хоҳиш кунед, ки тарзи навишти дурусти истилоҳотро пайдо кунед.

Иҷрои чунин машқҳо ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки ҳангоми иҷрои корҳои мустақилона, худомӯзии забони англисӣ, тарҷумаи матнҳои таҳассусӣ аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс ва умуман, тарзи кор бо фарҳангу луғатномаҳо бо мушкилиҳо рӯй ба рӯй нашавад. Илова бар ин, маҳорати истифодаи дурусти фарҳангҳо на танҳо ҳангоми истифодаи забони англисӣ, балки кор бо фарҳангҳои тафсирии дигар забонҳо, фарҳангҳои истилоҳотӣ, соҳавӣ ва амсоли инҳо барои тақмили ихтисос, маҳорату малакаи касбӣ ва худомӯзӣ барои ҳар як мутахассис аҳамияти бағоят зиёд дорад.

Баъд аз кор бо луғат донишҷӯ ба машқҳои мегузарад, ки барои шиносӣ бо воҳидҳои заминавии (асосии) истилоҳот ва азхудкунии онҳо омода шудааст.

Ба донишҷӯ калимаҳои самти ихтисос, истилоҳоти соҳаи иқтисод пешниҳод карда мешаванд, ки минбаъд бо онҳо корҳои гуногун амалӣ мегарданд. Омӯзгор бо ёрии расмҳо, карточкаҳо, чадвалҳои гуногун доираи маърифатии донишҷӯёнро ҳавасманд мекунад, ба таҷрибаи шахсӣ, ба дониши заминавии онҳо таъяс мекунад. Инкишоф ва мустаҳкамкунии калимаҳои омӯхташуда бо ёрии супоришҳо чунин амалӣ гардонида мешавад:

1. Аз ҷумлаҳои пешниҳодшуда калима ва ибораҳои соҳаи бонкдориро ҷудо кунед.
2. Аз антонимҳои / муродифҳои аз рӯйи дохилиматнӣ мувофиқ калимаҳоро интихоб намуда, ҷойҳои холии ҷумлаҳоро пур кунед.

3. Дар чадвал калимаҳои сутунҳо мувофиқи мавқеашон дар ҷумла ва сохти грамматикӣ дуруст ҷо ба ҷо гузоред.
4. Аз рӯйхати пешниҳодшуда калимаҳоро интихоб кунед, хонед ва баъдан бо истифода аз онҳо ҷумла созед.
5. Аффиксҳои калимасозро номбар кунед ва бо истифодаи онҳо калимаҳои нав созед.
6. Ба ҷои калимаи ибораҳои тоҷикӣ дар ҷумлаҳои забони англисӣ аз вариантҳои пешниҳодшуда калимаи ибораҳои мувофиқ ба забони англисиро ворид кунед.
7. Барои пурра сохтани мазмуни ҷумлаҳо аз рӯйхат номи муассиса ва ташкилотҳои соҳаи иқтисод ва савдори интихоб кунед.
8. Бо ҳар як ҳарфи алифбои забони англисӣ ҳарчи бештар истилоҳоти иқтисодиро нависед ва номбар кунед.
9. Бо истифода аз калимаи ибораҳои дар поён овардашуда дар бораи ҳаёти деҳот ва шаҳр матни хурде таҳия кунед.
10. Бо истифода аз калимаи ибораҳои дар поён овардашуда дар бораи иншоотҳои соҳаи иқтисод ва савдо дар деҳот, ноҳия ва шаҳри калон матни / муколамаи хурде созед.
11. Аз калимаҳои поён истифода карда, нақшаи чорабиниҳои соҳаи иқтисоди кишвар / сатҳи байналмилалиро дар соли ҷорӣ тасвир намоед.
12. Аз калимаҳои поён истифода карда, дар бораи низоми бонкии кишвар / яке аз давлатҳои пешрафта маълумот диҳед.
13. Дар асоси расмҳои пешниҳодшуда, муайян кунед, ки кадом чоранибиҳо гузаронида шуда истодаанд.
14. Тарҷумаи иқтибос аз суханони одамони маъруфро бо забони тоҷикӣ / англисӣ пешниҳод кунед ва муайян кунед, ки онҳо ба кӣ марбут мебошанд.
15. Дар мавзӯҳои зикршуда гузориш тайёр кунед.
16. Дар ҷумлаҳои зерин калимаҳои мувофиқро ворид кунед.
17. Калимаҳо ва маънои онҳоро мувофиқ гузоред.

18. Калимаҳо / ибораҳои зеринро бо тарҷумаашон мувофиқ гузоред.
19. Калимаҳои зеринро ба соҳаҳо ҷудо кунед ва фаҳмонед.
20. Маънои калимаро аз рӯи унсурҳои калимасоз муайян кунед.
21. Муколамаро, ки дар он танҳо суҳбати як нафар пурра ҷой дода шуда, ба ҷойи нафари дигар маҷмӯи калимаҳои нобаробар оварда шудаанд, мазмунан пурра ва мукамал намоед.
22. Сарлавҳаҳо бо расмҳои овардашуда мувофиқ гузоред.

Қобили қайд аст, ки барои истифода ва аз худ кунонидани истилоҳот дар алоҳидагӣ ва дар истифода бо дигар калимаю ибораҳо метавон аз машқҳои намунавии дар боло овардашуда истифода кард. Инчунин, вобаста ба сатҳи дониши забони англисии донишҷӯён мебоҷад машқҳоеро интихоб намуд, ки фаъолияти омӯзишӣ, маърифатӣ, ҳавасмандии онҳо таъсири мусбат расонида тавонад.

Баъд аз он ки донишҷӯён ақаллияти асосии лексикӣ ва истилоҳотро аз худ намуданд, омӯзгорро зарур аст, ки онҳо ба марҳилаи дигари таълим, кор бо матнҳои таҳассусӣ ва маводҳои таълимии самти таҳассус ҷалб созад. Дар ин марҳила, ба донишҷӯён машқҳои пешниҳод карда мешавад, ки ба гирифтани маълумоти касбӣ аз матн, ғанӣ гардонидани захираи луғавӣ ва истилоҳоти таҳассус нигаронида шудаанд. С.Сеймур ва Л.Уолш ба омӯзгорони забонҳои хориҷӣ тавсия медиҳанд, ки тибқи нақшаи зерин дарсҳо оид ба таълими маҳорати хониш ба роҳ монанд. Масалан: а) дар синфхона барои донишҷӯён фазаи мусоид фароҳам оварда шавад; б) такрор кардани маводи гузашташуда; в) муайян намудани мақсад ва вазифаҳои дарс; г) тартиб додани талаботҳои мушаххас ба донишҷӯён ва тавзеҳи талаботҳо ба онҳо; ғ) бо мисолҳо нишон додани истифодаи стратегияҳои хониш; д) иҷрои супоришҳо аз ҷониби донишҷӯён ва назорати сифати иҷрои онҳо аз ҷониби омӯзгор; е) иҷрои мустақилонаи супоришҳо аз ҷониби донишҷӯён, татбиқи стратегияҳои омӯхташуда ва воҳидҳои луғавии истилоҳот; ё) арзёбии фаъолияти донишҷӯён [189, с.49-52].

Машқҳо барои мустаҳкам кардани лексикаи омӯхташуда. Тибқи чадвали системаи машқҳо (чадвали 2.) марҳилаи дуҷуми таълими лексика, машқҳои рафъ кардани монеаҳои забонию нутқии барои азхудкунӣ ва коркарди маълумоти наву муҳиме, ки ба таҳассус алоқаманданд, амалӣ мегардад. Ба ибораи дигар, дар ин марҳила ба донишҷӯён машқҳои зиёде барои сохтани дискурси хаттӣ шифоҳӣ ба касбият нигаронидашуда, яъне кор бо матнҳо, пешниҳоди тарҷума, шарҳ додани матнҳо, сохтани муколамаю монологҳо ва иҷро кардани онҳо пешниҳод карда мешавад. Дар зер супоришҳои ҳастанд, ки ба донишҷӯ бо мақсади мустаҳкам намудани лексика ва истилоҳоти омӯхташуда, истифодаи онҳо дар нутқи хаттӣ ва шифоҳӣ, ташаккули малакаҳои тарҷума ва муоширати касбӣ бо забони англисӣ пешниҳод карда мешаванд.

1. Аз 4 аннотатсияи овардашуда вобаста ба матнро хонед. Яке аз онҳоро, ки ба матн бештар мувофиқат мекунад, интихоб кунед. Интихоби худро шарҳ диҳед.
2. Аз рӯйи қиёс бо мақола барои нашри пешбинишуда дар маҷаллаи махсус мавод омода кунед.
3. Аз рӯйи намуна паёми хаттӣ тартиб диҳед: резюме, дархост, мактуби ҷавобӣ.
4. Аз ҷумлаҳои / матни овардашуда ҳама истилоҳотеро, ки ба фикри шумо ба соҳаи бонқдорӣ / тиҷорат / муҳосибот дахл доранд, нависед.
5. Аз якчанд рӯзномаҳои ба забони англисӣ оид ба мавзӯи пешниҳодшуда мақолаҳоро интихоб кунед. Порчаҳоеро, ки барои шумо муҳиманд, тарҷума кунед.
6. Аннотатсияи матнро ба забони тоҷикӣ / англисӣ тарҷума кунед.
7. Ба ибораҳои ҷудокардашудаи зерини англисӣ диққат дода, онҳоро мувофиқи меъёрҳои забони тоҷикӣ тарҷума кунед.
8. Ба ҷумла истилоҳоти мувофиқ ворид кунед ва онҳоро ба забони англисӣ тарҷума кунед.

9. Бо истилоҳоти пешниҳодшуда ибораҳои нав сохта, бо онҳо ҷумла тартиб диҳед.
10. Дар ҷумлаҳо тарҷумаи ҷузъиро бо истифода аз калимаҳои нав иваз кунед.
11. Ибораҳои истилоҳотиро мувофиқ бо тарҷумаашон гузоред.
12. Ин фикрҳоро бо роҳҳои дигар ба забони англисӣ баён кунед.
13. Калимаю ибораҳоро бе луғат тарҷума кунед / шарҳ диҳед, баъдан тарҷумаро / шарҳро бо истифода аз луғат тафтиш кунед.
14. Матни аслӣ (бо забони англисӣ) ва тарҷумаро мутолиа ва таҳлил намуда, ба мазмуну мундариҷаи тарҷума тавачҷуҳ намоед. Ҷумла ва порчаҳое, ки ба шумо маъқул нест, тарҷумаи худро пешниҳод кунед.
15. Матни кутоҳро хонед, маънои калимаҳои ношиносро аз дохили матн тахмин кунед. Мазмуни ояндаи матнро пешгӯӣ кунед.
16. Муодили истилоҳоти зеринро бо забони англисӣ / тоҷикӣ муайян кунед.
17. Танҳо ҷумлаҳоеро тарҷума кунед, ки истилоҳҳои соҳаи иқтисод дар онҳо истифода шуда бошад.
18. Тарҷумаи дурусти изҳоротро интихоб кунед ва онро шарҳ диҳед.
19. Тарҷумаи дурусти ҳар як истилоҳро аз муодили пешниҳодшуда интихоб кунед.
20. Тарҷумаи пурраи хаттии матни соҳаи иқтисодро анҷом диҳед, тағйиротҳои истифодашударо номбар кунед.
21. Хулосаи мухтасар ё аннотатсияи матнро ба забони англисӣ нависед.
22. Хусусиятҳои тарҷумаи таркибҳои грамматикӣ (ҷумлаҳо дар шакли мафъул, истифодаи герундия, ибораҳо бо сифати феълӣ, феълҳои модалӣ, ҳоли шартӣ) ҷумлаҳоро ба назар гирифта, онҳоро тарҷума кунед.
23. Ҷумлаҳоро хонед ва онҳоро бидуни истифодаи фарҳанг / луғат тарҷума кунед.

Маводи дар боло овардашуда маҷмӯи имконпазири вазифаҳоро оид ба амалӣ намудани нутки хаттию шифоҳӣ, намудҳои гуногуни тарҷума, муоширати касбӣ, кор бо маводҳо ва ҳуҷҷатҳои самти фаъолияти касбӣ (иқтисодӣ) муайян намояд. Омӯзгор вобаста ба эҳтиёҷ ва шавқу рағбати донишҷӯён аниқ мекунад, ки дар кадом ҳолат, вобаста ба мақсаду вазифаҳои дарс, мавзӯи дарсӣ ва дигар ҳолатҳо кадом машқу супоришҳо ва вазифаҳоро интихоб ва истифода намуд.

Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки баъзе донишҷӯён аз системаи забонҳои модарӣ ва англисӣ дониши кофӣ доранд ва дар иҷрои машқу супоришҳо ба мушкилиҳо дучор мешаванд. Ба ин гуна донишҷӯён интихоб ва пешниҳод намудани супоришҳои инфиродӣ ба мақсад мувофиқ хоҳад буд [106, с.142].

Яке аз масъалаҳои ниҳоят муҳим дар таълими лексикаи нав, махсусан, истилоҳоти иқтисодӣ муддати дароз нигоҳ доштани онҳо дар хотираи шогирдон ба ҳисоб меравад. Чунки таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки яке аз омилҳои асосии истифода нашудани забони англисӣ аз ҷониби мутахассисон баъди анҷоми курс ва хатми муассисаи олий, хотираи суғурӯ дар нигоҳдории лексикаи нав ва захираи ками луғавӣ маҳсуб меёбад. Дар ин самт, машқу супоришҳои махсусро мебоянд интихоб ва истифода намуд, то ки ба мушкилоти мазкур таъсири мусбат расонида шавад.

Дар хотир нигоҳ доштани истилоҳот аз лаҳзаи пешниҳод ва омӯзиши онҳо оғоз гардида, ин чараён бо он хос мебошад, ки пайванди ассотсиативии муваққатии байни тасвир ва калима метавонад ноустувор шавад. Дар сурати такрори дубора, себора ва бисёркарата калимаи нав метавонад дар хотира устувор боқӣ монад, дар акси ҳол зуд фаромӯш шудани он аз эҳтимол дур нест. Калимаи қаблан омӯхташуда – истилоҳ бояд дар заминаҳои нав, дар ҳолатҳои нав, дар доираи дигари муносибатҳои субъектӣ-мантиқӣ барои такрори чандинкарата ворид карда шавад. Дар ин маврид А.Ф. Колесников ақидаи хубе иброз доштааст, ки мебоянд ба назар гирифт: «а) калимаи тағйирёфта на дар шакл ягона, балки дар тамоми шаклҳои маъмул такрор шавад; б) вожаҳои ғайримавзӯӣ ва маъмулӣ дар самтҳои гуногуни нутқ такрор шуда, ҳангоми

истифода дар мавзӯҳои гуногун ба қадри имкон ба эҷоди маҳорати бошууронаи интиқол мусоидат намоянд; в) вожаҳои мавзӯӣ ва устувори вазъиятӣ дар таркиби мавзӯ ё вазъияти муайян актуалӣ гарданд, вале ба имконнопазирии интиқоли онҳо ба дигар самтҳои нутқ, агар тибқи меъёрҳои забонӣ имконнопазир бошад, диққат дода шавад» [76, с.49]

Ҳочиматова Г.М. қайд мекунад: «Азбаски дарки воҳиди истилоҳӣ хангоми кор бо матн объективона ба такрори он хизмат мекунад, такрорро метавон яке аз усулҳои пунарзиши аз ёд ҳисоб кард. Техникаи дигар навбатӣ омӯзиши такрорист, ки бо истифода аз машқҳои махсус анҷом дода мешавад.» [162, с.141]

Барои устувор дар хотир нигоҳ доштани лексикаи нав ё истилоҳот на танҳо шумораи такрорҳо, балки қалб аз ҳама тақсимоти онҳо дар вақт муҳим мебошад. Тамоюли умумӣ аз он иборат аст, ки такрорҳо бояд дар аввал бештар бошанд ва баъд, вақте ки ассотсиатсияҳои психологӣ мустаҳкам мешаванд, онҳоро метавон камтар намуд. Дар ин маврид, хангоми такрори луғат хусусияти маводи таълимӣ ва фосолаҳои вақтро ба назар гирифтани зарур аст. Барои такрор кардани вожаҳои истилоҳотӣ дар муассисаи таҳсилоти олии бо истифода аз методи регрессия, бояд матни ду ҳафта пеш истифодашударо интиҳоб кард, зеро дар ин ҳолат фаромӯш шудани истилоҳот тақрибан мушоҳида намешавад, дар ҳоле ки фосолаи шаш ҳафта боиси фаромӯш шудани сеяки истилоҳот хоҳад гашт [145, с.15].

Бояд гуфт, ки дар адабиёти методӣ вобаста ба такрори лексика тавачҷуҳи муҳаққиқон дур мондааст, дар ҳоле ки ҳалли масъалаҳои мазкур анҷоми корҳои зиёдеро талаб мекунад. Такрорро дар як ҳамбастагии чудонашаванда бо ворид намудани лексикаи нав ва муттаҳидсозии онҳо дар рафти машғулиятҳо, ҳамчун ҷузъи системаи ягонаи кор оид ба воҳиди лексикӣ баррасӣ кардан мумкин аст. Аз ин хотир, дар системаи машқҳои таҳияшуда барои азхудкунии лексикаи нав ва истилоҳот бояд пайванди махсусе пешбинӣ карда шавад, ки барои устувор нигоҳ доштани калимаю истилоҳоти омӯхташуда дар хотира мусоидат намояд.

Машқҳо барои ташаккули нутқи хатгӣ ва шифохӣ. Машқҳои гуруҳи сеюм (тибқи чадвали 2.) аз марҳилаи якум ва дуум гузаштан ба марҳилаи сеюм, стратегияҳои бартараф намудани монеаҳои нутқӣ ва гузаштан ба муоширати касбӣ бо забони англисӣ равона карда мешавад. Дар ин марҳила, донишчӯён бояд аллакай дорои захираи хуби луғавӣ бошанд, дар доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳассуси худ бо шикастани монеаҳои психологӣ (тарсу ҳароси роҳ додан ба хатогӣ) муоширати озод намоянд. Илова бар ин, аз уҳдаи хондан ва дарк кардани матнҳо аз китобҳои соҳавӣ, рӯзномаю маҷаллаҳои самти таҳассус, тарҷума кардани онҳо, кор бо ҳуҷҷатҳо ва амсоли инҳо баромада тавонанд.

Таҷрибаҳои фаъолият дар таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ нишон медиҳад, ки аз сабаби тарзи талаффузи сусти бо забони англисӣ, сусти будани ангезаю шавқмандӣ, захираи ками луғавӣ, дар сатҳи зарурӣ надонистани сохтори забони англисӣ, донишчӯён аз иҷрои машку супоришҳои дар тамоми намуди фаъолияти нутқ (навишт, гуфтор, хондан ва тафохум) худдорӣ менамояд. Монеаҳои психологӣ онҳоро намегузорад, ки фаъолият нишон диҳанд. Барои бартараф сохтани ин монеаҳо мебояд як қатор корҳоро ба анҷом расонид.

Яке аз роҳҳои бартараф сохтани монеаҳои психологӣ, ин истифодаи васеъ ва бомавриди воситаҳои инноватсионии таълим ба шумор меравад. Ба роҳ мондани тамошои филмҳои таълимӣ, маводҳои видеой, гуш кардани маводҳои аудиой, иҷрои машку супоришҳо дар заминаи маводҳои видеой ва аудиой метавонанд дар бартараф сохтани мушкилоти зикршуда кӯмак намоянд. Илова бар ин, пешниҳоди маводҳои таълимӣ дар шакли рӯнамо (презентатсия) метавонад назари донишчӯёнро ба омӯзиши забони англисӣ дигаргун созад. Ҳамчунин, имрӯзҳо интернетро метавон сарчашмаи васеи маводҳои таълимӣ дар намудҳои гуногун номбар кард. Сомонаҳои зиёде мавҷуданд, ки маводҳои гуногуни таълимиро барои истифодаи пешниҳод менамоянд.

Пиеда намудани чунин корҳо барои донишчӯён метавонанд аз чанд ҷиҳат кӯмак расонанд. Яке аз намудҳои он кор бо маводи аудиой ва манти чопии он

мебошад, ки ба рушди тафохуми донишҷӯён метавонад таъсири мусбат расонад. Дар заминаи маводи аудиоӣ ва матни чопии он метавон як қатор машқу супоришҳоро ба донишҷӯён пешниҳод намуд. Масалан, аввал маводи аудиоӣ бидуни пешниҳоди матни чопӣ барои гӯш қардан як-ду маротиба садо дода мешавад (намуна):

MARKET STRUCTURE

A market can be defined as any form of contact between **buyers** and **sellers** for the purpose of buying and selling goods and services. Markets always have two sides: the **demand** side, composed of buyers, and the **supply** side, made up of sellers. Markets can be **local, national** or **even international**.

A market typically has four elements:

1. Buyers - people wishing to acquire goods and services.
2. Sellers - people wishing to sell goods and services.
3. The goods and services, which are going to be exchanged.
4. A means of payment - that includes **cash, cheque, credit, standing order** and **hire purchase**. The demand for a product is the amount of a good that people are willing to buy over a given time period at a particular price. For most goods and services, the amount that consumers wish to buy (the quantity demanded) will increase as **price** falls.

The desired demand is the information showing the amount of the product that consumers are willing to buy at different prices - not what they actually do buy. The demand for a product is not only influenced by price. An individual may be influenced by factors such as personal tastes, the size of **income, advertising**, the cost and **availability** of credit.

The **total market demand** will be affected by the size and age distribution of the population and government policy.

The quantity of goods and services that producers offer at each price is called supply. While demand is concerned with the buying side of the market, supply is concerned with the firm's or producer's side of the market. Unlike demand, the quantity supplied of a good will increase as price rises. The supply of a product is

not only influenced by price. Supply will be affected by anything that helps or hinders production or alters the costs of production.

Consumers have a wide variety of choice in how they spend their income, and there is a large quantity and many different types of goods and services that the consumer can buy. One difficulty that confronts a firm is to decide what to produce. Satisfying the wants and needs of consumers and anticipating these wants can make the difference between success and failure in business. Some things, such as food, are essential. Food is an example of a single-use consumer good. Most people, having satisfied their needs, can attempt to satisfy their wants by the purchase of items such as cars, TVs, microwave ovens and compact disc players. They are sometimes called consumer durable products. Alternatively, they may purchase services such as dry-cleaning, haircuts, trips to the cinema and meals out.

Today, a successful company is one, which tries to discover what the consumer wants or could be persuaded to buy and then makes that product and sells it at a profit. Such firms are said to be market-oriented. In a market-oriented firm one of the functions of marketing department is to find out consumer requirements. This is in complete contrast to a product-oriented firm, which first produces a product and then tries to sell it in the hope that the consumer will buy it [1, с.43-44].

Пас аз гуш кардани сабти аудиоӣ аз донишҷӯён хоҳиш карда мешавад, ки ҳар яке он чи фаҳмиданд бигӯянд. Баъд аз ин, омӯзгор матнро бо суръати ором ҷумла ба ҷумла мехонад ва донишҷӯён онро дар дафтар менависанд. Пас аз ин кор, донишҷӯён ҷумлаҳои навиштаашонро ба забони тоҷикӣ тарҷума мекунанд. Сипас, омӯзгор матни аслиро тақсим мекунад, то донишҷӯён онро бо ҷумлаи навиштаашон муқоиса намоянд.

Барои анҷоми ин кор вақти зиёдро талаб намекунад, агар он бо як тартиби муайян ва ба инобат гирифтани вақти чудошуда амалӣ карда шавад. Дар доираи маводи шунидашуда ва матни чопӣ дигар корхоро низ анҷом додан мумкин аст. Аз ҷумла, донишҷӯён метавонанд калимаю ибораҳои нав ва истилоҳоти иқтисодиро якҷо, дар алоҳидагӣ, дар дохили ҷумла талаффуз кунанд. Дар сурате донишҷӯён эҳсос кунанд, ки маҳфуми онро фаҳмида

истодаанд, супоришхоро ичро карда метавонанд ва ба мазмуну мундариҷаи матн сарфаҳм мераванд, эҳсоси тарсу ҳарос аз онҳо дур мешавад. Ин эҳсос онҳоро водор месозад, ки барои иҷрои корҳои минбаъда, аз ҷумла, ба муоширати шифохӣ, иҷрои корҳои хаттӣ, тарҷума, иҷрои машқу супоришҳои мустақилона ташаббуси хуб нишон диҳанд.

Барои боз ҳам фаъол истифода кардани воҳидҳои лексикӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ дар нутқи шифохӣ ва ташаккул додани малакаю маҳоратҳои нутқи хаттӣ, водор сохтани донишҷӯён ба муоширати касбӣ бо забони англисӣ чунин машқу супоришхоро пешниҳод кардан мумкин аст:

1. Дар чадвали зер калимаю ибораҳои соҳаи иқтисод дар сутунҳо чудо намоед: самти бонкдорӣ, тичорати хоричӣ, саноати сабук, ташкилотҳои ватанӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ.
2. Бо истифода аз феълҳои дар чадвал овардашуда ҷумла созед. Ба тарзи дурусти истифодаи замони феълҳо / феълҳои модалӣ аҳамият диҳед.
3. Бо калимаю ибораҳо ҷумлаҳои тасдиқӣ, инкорӣ ва саволӣ созед.
4. Калимаҳо / ибораҳои зеринро аз рӯи мураккабиашон дар сутунчаҳо ҷо ба ҷо кунед.
5. Матнро бо истифода аз воҳидҳои луғавӣ ва истилоҳоти иқтисодӣ васеътар намоед.
6. Суханони овардашударо хонед, дар заминаи онҳо ҳолатҳои суҳбат тартиб диҳед.
7. Ҳар як калима ва ибораи барои шумо навро аз дохили матн навишта гиред. Бо калимаю ибораҳои нав дар мавзӯҳои мухталиф матни худро тартиб диҳед.
8. Ҷумлаҳоро бо расм мувофиқат намуда, онҳоро бо овози баланд хонед. Аз он ҷумлаҳо муколамаҳои худ ва монологҳо созед.
9. Дар мавзӯ ва мулоҳизаҳои гуногун муколама созед ва онро аз ёд ва баён кунед.
10. Изҳороти забони хоричиро бо дархост ё бидуни дархост идома диҳед.

11. Сатрхоеро, ки дар муколамаҳо истифода мебаред, ба забони модариатон фикр кунед ва нависед. Кӯшиш кунед, ки онҳоро ба забони англисӣ тарҷума кунед.
12. Муколама ва монологро бо истифода аз истилоҳоти иқтисодӣ идома диҳед.
13. Дар асоси монолог муколама созед ва аз намунаҳои нутқӣ истифода намоед.
14. Ҷумларо гӯш кунед. Аз рӯйхати калимаҳое, ки шумо дар даст доред, калимаҳоеро, ки шунидаед, номбар кунед.
15. Ҷумларо гӯш кунед, маънои калимаи навро аз дохили матн муайян кунед.
16. Порчаеро аз матн гӯш карда, аз рӯйи мазмуни он мавзӯ ва масъалаи мавриди назарро номбар кунед.
17. Матнро гӯш кунед ва ба саволҳои пешниҳодшуда ҷавоб диҳед.
18. Порчаеро аз матн гӯш кунед ва истилоҳотеро номбар кунед, ки ба расмҳо / рӯнамоӣ / ҷадвалҳо овардашуда мувофиқанд.
19. Ба расм нигаред, ибтидои ҳикояро гӯш кунед ва онро идома диҳед.
20. Оғози муколамаро гӯш кунед, бо истифода аз калимаҳои нави омӯхташуда изҳороти охириро васеъ ва пурра кунед.
21. Сурудҳо, рақамҳо, санаҳои худатонро бо истифода аз истилоҳоти иқтисодӣ нависед. Агар ба шумо чизе фаҳмонидан лозим бошад, онро бо риояи қоидаҳои муошират бо забони англисӣ пурсед.
22. Муколамаро гӯш кунед. Муколамаи худро аз рӯйи қиёс бо он ки шунидед, созед.
23. Муколамаро гӯш кунед ва мазмуни онро ба забони модариатон мухтасар баён кунед.

Супоришҳои пешниҳодшуда ба ташаккули салоҳияти муоширати касбӣ равона карда шудаанд. Ташаккули салоҳияти забонӣ ва муоширати касбӣ бо забони англисӣ бештар ба омӯзгор вобастагии зиёд дорад. Машқҳоро вобаста ба зарурати ташаккули ин ё он маҳорат ё қобилият, рафъ сохтани камбудии

мавҷудаи дониши донишҷӯён гуруҳбандӣ мекунад. Иҷрои ҳама машқҳо бо тавзеҳоти возеҳ, дастурҳо, намунаҳо, таҳлили чараёни кори иҷрошуда, супоришҳои иловагии гуруҳӣ ва инфиродӣ, саволҳои пешбарандае, ки ба донишҷӯ имкони татбиқи стратегияҳои муайянро барои бомуваффақият иҷро кардани супориш нишон медиҳанд, мусоидат карда метавонад. Донишҷӯро бояд ҳамчун мутахассиси оянда, аз ҷиҳати равонӣ тавре омода намуд, ки иттилооти аз ҷиҳати касбӣ муҳимро аз ҳама гуна манбаъ (матни хаттӣ ё шифоҳии касбӣ) қабул ва коркард карда тавонад.

Машқҳои назоратӣ. Дар баробари истифодаи васеи машқҳои навъи гуногун, ки бо мақсади азхудкунии сохтори забон (қоидаҳои истифодаи дурусти забон) ва рушди ҳама намудҳои фаъолияти нутқ истифода мешаванд, назорат ва натиҷагирӣ аз чараёни раванди таълим низ марҳилаи хеле муҳим ба шумор мераванд. Маҳз дар асоси назорат ва натиҷагирӣ метавон муайян намуд, ки заҳмати омӯзгор маҳсул дода истодааст ё не. Дар заминаи таҳлилу натиҷагирӣ метавон траекторияи раванди омӯзишро муайян намуд.

Назорат ҳамчун таносуби натиҷаҳои бадастомада бо ҳадафҳои пешбинишудаи таълим вазифаҳои зеринро иҷро мекунад: назорат; таълим (таълимӣ); ташхис; пешгӯӣ; инкишофёбанда; тарбия кардан; ислоҳ кардан. Дар таҷрибаи педагогӣ ва таълими забонҳои хориҷӣ намудҳои зерини назорат истифода карда мешаванд: а) ҷорӣ; б) мавзӯӣ; в) давра ба давра; г) ниҳой; д) назорати тарафайн. Талаботи асосии интиҳоби шаклҳои назорат аз он иборат аст, ки онҳо ба он намудҳои фаъолияти нутқ, ки санчида мешаванд, мувофиқ бошанд. Дар адабиёти методӣ шаклҳои зерини назорат маълуманд: а) инфиродӣ, фронталӣ ва омехта; б) хаттӣ ва шифоҳӣ; в) якзабона ва дузабона; г) муайянкунанда, таълимӣ, ҳавасмандкунанда; д) бо истифода ва бидуни истифодаи воситаҳои техникаи таълим [12; 57].

Ба андешаи мо, санчиши анъанавии дониш, малака ва маҳорати донишҷӯён ҳангоми таълими забони англисӣ, махсусан дар рафти таълими истилоҳоти тахассусӣ аз забони англисӣ метавонад танҳо дар бораи дурустӣ ё нодурустии натиҷаи ниҳоии азхудкунии истилоҳот маълумот диҳад, вале на

дар бораи истифода шудани онҳо аз ҷониби донишҷӯён дар ҳамаи ҷузъҳои таркибии фаъолияти нутқ. Дар ин маврид, барои такмили он омӯзгор ва донишҷӯро зарур аст, ки тамоми раванди фаъолияти таълим, омӯзиши истилоҳотро аз аввал то анҷоми онро пайгирӣ ва таҳлил намоянд.

Салоҳияти забонӣ ва муоширати касбӣ бо забони хориҷӣ қобилияти фавран пайдо намудани воситаҳои зарурии забонро аз хотираи дарозмуддат, дуруст истифода бурдани онҳоро дар намудҳои гуногуни фаъолияти нутқ дар назар дорад, ки на танҳо нигоҳ доштани меъёрҳои лексикӣ ва грамматикӣ, дониши заминавиро талаб мекунад, балки омодагии бошуурона, ба таври кофӣ ва мувофиқи вазъияти нави нутқ ва ҳадафҳои муошират низ дар ин ҷо зарур ба назар мерасад.

Объекти назорат дар ин маврид стратегияҳои омӯзишӣ мебошад, ки донишҷӯён дар раванди дарки семантикии нутқи хориҷӣ тавассути гӯш кардан ва ё истифодаи онҳо дар нутқ барои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ истифода мебаранд.

Пас аз омӯзишу мустаҳкамкунӣ ва иҷрои машқҳои таълимӣ, ба донишҷӯён машқу супоришҳои назоратӣ пешниҳод карда мешавад. Ба машқҳои назоратӣ метавонанд чунин навъҳои зерин ворид гарданд: а) пурсишҳои шифоҳӣ; б) супоришҳои тестии хаттӣ; в) диктант-тарҷумаи луғатҳо; г) тарҷумаи хаттии ҷумлаҳо / матнҳои хурд аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ ва ё баръакс; д) машқҳои эҷодӣ.

Мақсади машқҳои назоратӣ аз он иборат аст: а) то кадом андоза донишҷӯён дар хотираи худ калимаю ибораҳои нав ва истилоҳоти тахассусиро нигоҳ медоранд?; б) тахминкунии забонӣ / дохилиматнии донишҷӯён инкишоф ёфтааст; в) малакаи дуруст истифода бурдани калимаҳо ва таркиби онҳо ташаккул ёфтааст; г) малакаи тафаккури интиқодӣ, таҳлил ва синтези матни хондашуда ташаккул ёфтааст [106, с.145].

Машқҳои назоратӣ низ метавонанд саволномаҳои тестии дорои ҷавобҳои интиқодӣ ва озод сохташуда бошанд (тестҳои якҷавоба, интиқодӣ, бисёрҷавоба, инчунин, тестҳо оид ба пур кардан, иваз кардан, ҷавоб додан ба

савол, тафсирҳои дохилизабонӣ ва байнизабонӣ, ислоҳҳо). Дар ин чода машқҳои назоратиро дар асоси матнҳои таълимӣ низ метавон пешниҳод сохт. Матнҳои интихобшуда бояд аслий (бо забони асл) бошанд, ки «дараҷаи мувофиқати супориш ба вазъияти воқеии ҳаётӣ» фаҳмида мешавад [149, с. 10]. Вазифаҳои ин машқҳо бояд тавре тартиб дода шаванд, ки «иштироки муҳассилинро дар вазъияти ҳақиқии ҳаётӣ» нишон дода тавонанд [150, с.19].

Интихоб ва истифодаи маҷмӯи машқҳо ба раванди азхудкунии забони англисӣ, ҷанбаҳои гуногуни он таъсири зиёд мерасонад, аз ҳамин сабаб, ба ин самт низ мебояд таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуд. Дар баробари он ки дар китобҳои дарсии забони англисӣ, ки вобаста ба равияҳои гуногун, аз ҷумла, соҳаи иқтисод таҳия шудаанд, дорои намудҳои гуногуни машқҳо мебошанд. Китобҳое, ки аз ташхису экспертиза гузаштаанд ва барои ҷоп тавсия шудаанд, аз лиҳози педагогӣ, психологӣ ва методӣ ба талаботҳо ҷавобгӯ мебошанд. Ин суҳанҳо асосан, ба китобҳои дарсии забони англисӣ барои ихтисосҳои иқтисод, ки аз ҷониби муаллифон ва мурағибони хориҷӣ (Россия, Амрико, Аврупо) рӯйи ҷоп омадаанд, дахл доранд. Ҳангоми таҳияи ин қисмати кори илмӣ аз ҷониби мо ҷандин дастурҳои таълимӣ вобаста ба масъалаи таҳқиқ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд ва ҳулосаи мо дар ин масъала дарҷ гардид. Мутаассифона, дастурҳои таълимӣ забони англисӣ барои соҳаи иқтисод, ки аз ҷониби омӯзгорон рӯйи ҷоп омадаанд, моро қаноатманд карда наметавонад. Аз нигоҳи мо на ҳамаи он ба талабот ва меъёрҳои имрӯза ҷавобгӯ буданд.

Гарчанде, ки дар аксарият муассисаҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат дар ихтисосҳои иқтисодӣ забони англисӣ аз рӯйи китобҳои дарсии муаллифони хориҷа (асосан, муаллифони рус) таълим дода мешаванд, истифодаи машқу супоришҳои иловагӣ, хоси шароит ва муҳити кишвар мувофиқи мақсад хоҳад буд. Истифодаи шахру ноҳияҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, номҳои тоҷикона, марказҳои маданият фарҳангӣ, илмӣ, ташкилоту идораҳо, корхонаҳои саноатӣ ва дигар объектҳое, ки дар ҷумҳурии мо вучуд доранд, ҳангоми таҳияи матнҳо, машқу супоришҳо, корҳои инфиродӣ гуруҳӣ, корҳои озмоишӣ, лоиҳаҳои таълимӣ, ки ҳангоми таълими

забони англисӣ мавриди истифода қарор мегиранд, ба зеҳни донишҷӯён метавонанд таассуроти дигаре чой кунанд.

Дар рафти таҳқиқоти илмӣ маҷмӯи машқҳои таълимию назоратӣ таҳия гардид, ки баъд аз ташкили омӯзиши муайянкунӣ, гузаронидани пурсишнома миёни донишҷӯёну омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дар вақти гузаронидани омӯзиши эксперименталӣ мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтанд. Маҳз дар заминаи интиҳоб, таҳия ва мураббаъ сохтани матнҳои соҳаи иқтисод, машқҳои забонӣ, шартӣ-нутқӣ ва нутқӣ аввал вазъи азхудкунии истилоҳоти хориҷии иқтисодӣ ҳангоми таълими забони англисӣ муайян карда шуда, баъдан методикаи таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод хоҳад гашт.

2.4. Самаранокии технологияҳои инноватсионӣ дар ташаккули салоҳиятмандии касбӣ чиҳати омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ дар давраи таълими таҷрибавии иқтисоддонони оянда

Натиҷаҳои таҳқиқот, методҳо, роҳу усулҳо ва воситаҳои пешниҳодшавандаи раванди таълим, инчунин, эътимоднокии донишҷӯ тавассути ташкилу баргузориҳои озмоиши таҷрибавӣ амалӣ карда мешаванд. Озмоиш – таҳқиқи амалии ҳодисаҳо, дар шароити мусоиду муносиб ташкил намудани раванди таълим барои гуруҳҳои озмоишию назоратӣ, таҳлили баррасӣ натиҷаи он ва муайян намуданиасоснокии фарзияи таҳқиқот ба шумор меравад.

Аз нуқтаи назари методологӣ озмоиш маҳсули синтези фаъолияти назариявӣ ва амалӣ доништа мешавад. Гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ як ҷанбаи муҳими таҳқиқоти илмӣ ба шумор рафта, аз қисматҳои зерин иборат аст: объект, ҳадафи мушаххас ва методҳои гузаронидани озмоиш. Тартиби гузаронидани озмоиши илмӣ аз он иборат аст, ки шароити интиҳоби боэътимоди омилҳои таҳқиқшаванда фароҳам оварда шуда, ба қайд гирифтани тағйироти марбут ба амалишавии он таъмин гардад.

Объекти озмоиши таҷрибаии таҳқиқоти мазкур раванди таълими истилоҳоти англисии ихтисоси донишҷӯёни факултетҳои иқтисодӣ муайян шудааст. Маҷмӯи машқҳои таълимӣ барои азхудкунии ихтиёрӣ ва ғайриихтиёрӣ лексика ва истилоҳоти иқтисодӣ равона гашта, хусусиятҳои истифодаи пурмахсули истилоҳоти таҳассусӣ дар нутқи шогирдон аз забони англисӣ муайян карда мешавад.

Мақсади озмоиш тасдиқ ё рад кардани муқаррароти фарзӣ таҳқиқот дар робита ба методҳои муносири таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ арзёбӣ гардидааст.

Иҷрои **вазифаҳои зерин** метавонанд мақсади озмоиши таҷрибавиро татбиқ намуда, барои исботи фарзӣ таҳқиқ мусоидат намоянд:

1. Омӯзишу таҳлили вазъи таълими истилоҳоти иқтисодӣ бо забони англисӣ дар шароити меъёрҳо тамоми ҷанбаҳои забон (фонетика, грамматика, лексика) ва намудҳои фаъолияти нутқ (суханварӣ, хондан, тафохум ва навиштан).
2. Мушаххас ва муайян намудани мушкilotи ҷойдошта ҳангоми омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ дар рафти машғулиятҳои забони англисӣ ва берун аз он.
3. Таҳлили нақшаи гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ дар заминаи мушкilotи пайдошуда.
4. Гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ бо ҷалби гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратии ихтисосҳои иқтисодӣ.
5. Таҳлили натиҷаи озмоиш ва пешниҳоди хулосаҳо дар хусуси исботи фарзӣ таҳқиқот.

Методҳои гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ. Ҳангоми гузаронидани таҳқиқот методҳои зерин мавриди истифода қарор гирифтанд: таҳлили адабиёти зарурӣ (илмӣ, методӣ, педагогӣ, психологӣ, сарчашмаҳои гуногун), пурсишномаҳо, саволу ҷавоб, назорат, мушоҳида, муқоиса, таҳлили натиҷаҳо, муайянкунӣ ва хулосабарорӣ.

Марҳилаҳои озмоиши таҷрибавӣ. Озмоиши таҷрибавӣ дар давоми панҷ сол (2018-2022) дар се марҳила гузаронида шуд: марҳилаи аввал – **муқарраркунанда** (солҳои 2018-2019); марҳилаи дуюм – **ташаққулдиҳанда** (солҳои 2020-2021); марҳилаи сеюм – **ҷамъбасти** (солҳои 2021-2022).

Мақони гузаронидани озмоиш. Корҳои озмоиши таҷрибавӣ асосан дар Донишгоҳи технологии Тоҷикистон ва Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон сурат гирифтанд. Инчунин, ихтисосҳои иқтисодии дигар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон (Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибқори Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон) ба озмоиш ҷалб гардиданд.

Марҳилаи муқарраркунанда (2018-2019). Ин марҳила аз таҳлили васеи адабиёти илмӣ оид ба методикаи таълими забонҳои хориҷӣ, таълими истилоҳот, васоити таълими забони хориҷӣ барои мақсадҳои махсус, омӯзиши китобҳои дарсии «Забони англисӣ барои равия ва ихтисосҳои иқтисодӣ»-и муаллифони гуногун, таҳия ва мурағабсозии дастури мукаммали таълимии «Забони англисӣ барои ихтисосҳои иқтисодӣ» иборат буд. Беш аз даҳ диссертатсияи номзадӣ докторӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, фикру ақида, натиҷаҳои илмӣ ва хулосаҳои маводҳои мазкур барои корҳои минбаъдаи таҳқиқотӣ заминаи хубу устуворе гузоштанд. Гарчанде ки атрофи таълими истилоҳоти соҳавӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нафарони хеле кам корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ анҷом дода бошанд ҳам, кӯшиш бо харҷ додем, то ки бештар така ба таҳқиқоти дохилӣ намоём.

Дар корҳои марҳилаи аввал натиҷаи муайянеро дар таҳқиқи мавзуи илмӣ ва масъалаҳои мавриди назар дақиқ гардонидани, нақшаи амалҳои минбаъда тарҳрезӣ шуданд.

Қабул аз гузаштан ба қисмати амалии марҳилаи мазкур анҷоми корҳои зерин ба нақша гирифта шуд:

1. Назорат ва мушоҳидаи фаъолияти забонмӯзии донишҷӯён, истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми иҷрои машқҳо, дар дохили матнҳо ва омӯзиши мавзӯҳои машғулиятҳои забони англисӣ,

пешниҳоди омӯзиши истилоҳот ҳангоми иҷрои КМД, дарку фаҳмиши истилоҳоти иқтисодӣ аз ҷониби донишҷӯён.

2. Иштирок ва таҳлили дарсҳои забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ.

3. Гузаронидани пурсишнома, саволу ҷавоб ва суҳбат миёни омӯзгорону донишҷӯён вобаста ба ҳолати омӯзиши ихтисосҳои иқтисодӣ бо забони англисӣ.

4. Санҷиши сатҳи забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ ва муайян намудани иштирокчиёни гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ.

Дар марҳилаи муқарраркунӣ корҳои зиёди амалӣ дар як қатор факултетҳои равияи иқтисодии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба анҷом расиданд.

Барои анҷом додани корҳои амалии ин марҳила робитаи унвонҷӯ бо омӯзгорону донишҷӯёни муассисаҳои таълимии дар боло зикргардида мустақкам карда шуд. Ба таҷрибаи таълимию таҳқиқотии худ дар Донишгоҳи технологии Тоҷикистон нигоҳ накарда, шахсан ба дарсҳои омӯзгорони забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодии Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон ва Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ иштирок намуда, вазъи азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ, мушкилоту пешравиҳо, роҳу усулҳои таълими истилоҳот ва дигар паҳлуҳои ин масъаларо муайян менамуд.

Суҳбатҳои шифоҳӣ, саволу ҷавоб ва мулоҳизаронӣ бо донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии зикршуда боз ҳам вазъиятро вобаста ба масъалаи мавриди назар равшантар сохт. Рафти кор бо донишҷӯён на танҳо бо забони давлатӣ, балки бо забони англисӣ низ сурат мегирифт. Дар ин поя имконпазир шуд, ки нуқсонҳои зиёдеро дар нутқи англисии донишҷӯён ҳангоми муошират ошкор сохта, истифодаи доираи маҳдуди калимаю ибораҳои соҳавӣ ва истилоҳоти касбиро (иқтисодиро) мушоҳида намоем.

Барои маълумоти бештар пайдо кардан дар бораи вазъи кунунии таълим ва азхудкунии лексикаи касбӣ (иқтисодӣ) аз забони англисӣ дар рафти таълими фанни забони хориҷӣ (англисӣ) дар чор муассисаҳои таҳсилоти олии

касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон, Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон (ДТТ, ДДТТ, ДБССТ, ДДМИТ) миёни омӯзгорони забони англисӣ ва донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ пурсишнома гузаронида шуд. Дар пурсишномаи омӯзгорон 15 саволнома ва аз донишҷӯён бошад, 16 саволномаро дар бар мегирифт. Мазмунан пурсишномаи омӯзгорон ба пурсишномаи донишҷӯён монандӣ дошта, фақат баъзе саволҳо фарқ мекарданд.

Натиҷаи пурсишномаи дар ин марҳила гузаронидашуда маълум намуд, ки ҳолати омӯзиши истилоҳоти касбӣ (иқтисодӣ) дар рафти дарсҳои забони англисӣ дар сатҳи зарурӣ қарор надорад. Ба саволҳои, ки бо ҳамин мазмун пешниҳод шуда буданд, посухҳо ин тавр буданд: калимаю ибора, истилоҳоти (терминҳо)-и ихтисосатон, матнҳо доир ба ихтисосро бо забони англисӣ дар вақти дарси «Забони англисӣ» истифода мешаванд? – танҳо 37% донишҷӯён варианти «Албатта», 61% варианти «Баъзан вақт» ва 24% варианти «Хеле кам»-ро интихоб намуданд. Саволи мазкур истилоҳоти дар китоби дарсӣ овардашударо дар назар надошта, ҳамчун маводу маълумоти иловагии дарсӣ пешниҳод шудани истилоҳоти иқтисодӣ дар назар дошта шуда буд; Ба азхудкунии калимаю ибора ва истилоҳоти тахассусӣ (бо забони англисӣ) аз ҷониби омӯзгор талабот ва таваҷҷуҳи махсус ҳаст ё не? – 64% донишҷӯён варианти «Бале», 24% варианти «Аксар вақт» ва 12% варианти «Намедонам, не»-ро интихоб намуданд; Ҳангоми таълими калимаю ибора ва истилоҳоти тахассусӣ (бо забони англисӣ) аз ҷониби омӯзгор ягон роҳу усул ё методи махсус ба роҳ монда мешавад ё не? – 33% донишҷӯён варианти «Бале», 36% варианти «Шояд» ва 31% варианти «Намедонам, не»-ро интихоб намуданд; Ба ақидаи Шумо калимаю ибора ва истилоҳоти тахассусӣ (бо забони англисӣ) аз ҷониби омӯзгорон бояд чӣ гуна таълим дода шаванд? – 71% донишҷӯён бар он ақидаанд, ки тавассути технологияҳои нав ва методҳои муосири таълим, 22% шогирдон мехоҳанд, ки таълими истилоҳот дар асоси китобу дастурҳои муосир ба роҳ монда шаванд ва 7% онҳо фикрҳои худро омехта, номуайян ва

нодуруст пешниҳод сохтанд; Калимаю ибора ва истилоҳоти таҳассусӣ (бо забони англисӣ) аз ҷониби худи Шумо чӣ гуна азхуд карда мешаванд? – 54% ибраз доштанд, ки онҳо истилоҳоти иқтисодиро аз рӯйи китоби дарсӣ ба таври анъанавӣ (дар дафтар навишта ва аз ёд карданд) аз худ мекунанд, 13% тавассути таҷҳизоти иттилоотӣ (смартфон, планшет, компютер) ва аз сарчашмаҳои электронии интернет аз худ мекунанд, 24% луғату фарҳангҳои дузабона (Tajik-English, English-Tajik, Russian-English, English-Russian), бисёрзабона (English-Russian-Tajik ва ғ.), фарҳангҳои тафсири (Oxford English Dictionary), фарҳангҳои дузабона ва тафсирии соҳавӣ (English-Russian Dictionary for Economy, English Dictionary for Economy ва ғ.), инчунин, маводҳои иловагии таълимии соҳавӣ (English for Economists) истифода мекунанд, 9% донишҷӯён фикрҳои гуногун пешниҳод карданд.

Дар ин маврид посухҳо нишон медиҳанд, ки аксарияти шогирдон ба омӯзиши забони англисӣ чандон тавачҷуҳи хоса надоранд ва шавқманд низ нестанд. Чунончи ба чанд саволе, ки ҳамин нуктаро (шавқмандии шогирдонро) инъикос мекунад, посухҳои зерин доданд: худи Шумо барои омӯختани фанни «Забони англисӣ» ҳавасманд ҳастед? – 67% донишҷӯён варианти «Ҳа», 33% варианти «Не»-ро интихоб намуданд; Рафти дарсҳои забони англисӣ ба ақидаи Шумо шавқовар аст ё ҳамеша якранг сурат мегиранд? – 64% донишҷӯён варианти «Шавқоваранд», 17% варианти «Якранганд» ва 19% варианти «Омехта аст»-ро интихоб намуданд; Ба ақидаи Шумо омӯзиши забонҳои хориҷӣ барои касби ояндаи Шумо чи аҳамият дорад? – 57% шогирдон бар он ақидаанд, ки донишҷӯён забонҳои хориҷӣ (англисӣ) барои иқтисодии оянда зарур мебошад, 21% чунин мешуморанд, ки бидуни донишҷӯён забонҳои хориҷӣ метавонад иқтисодӣ шуд, аммо забондонӣ афзалияти иловагӣ аст, 17% донишҷӯён донишҷӯён ду ва зиёда забонҳои хориҷиро барои иқтисодии муҳиму ҳатмӣ мешуморанд, 5% фикру андешаронӣ карданд.

Ба саволҳои пешниҳодшуда ҳам омӯзгорон ва ҳам донишҷӯён ҷавобҳои барои мо қаноаткунанда пешниҳод накарданд, аз ҳамин лиҳоз, маълум шуд, ки вазъият дар самти меъёрҳои истилоҳоти иқтисодӣ чандон мусбат нест. Баъзе

омилҳои таъсиррасон бошад, ҳангоми иштирок дар мизҳои мудаввар, семинарҳо, конференсияҳои илмӣ ва нишастҳои илмӣ бо омӯзгорони забони англисӣ, инчунин, бо олимони соҳа муайян карда шуд.

Барои муайян намудани сатҳи забони англисии донишҷӯён ва интихоби ҷалб намудани онҳо барои иштирок дар марҳилаи минбаъда (дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ) бо маслиҳату машварати якҷоя бо омӯзгорони забони англисии Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон (ДТТ, ДДТТ) саволномаи санчишӣ тартиб дода шуд. Саволнома аз 15 саволу супоришҳои гуногун (8 саволномаи тестӣ, 1 порчаи матнӣ, 4 саволҳои вобаста ба матни овардашуда, 1 супориши сохтани ҳолати суҳбат бо калимаю ибораҳои пешниҳодшуда, 1 диктанти санчишӣ (иборат аз 8 ҷумла)) иборат буда, дониши забони шогирдонро аз чанд ҷиҳат муайян месозад.

Барои иштирок дар санчиш 315 нафар донишҷӯёни курсҳои якум, ки нав ба омӯзиши забони англисӣ дар мактаби олии шуруъ кардаанд, ҷалб гардиданд. Аз шумораи умумии 210 нафар донишҷӯёни ДТТ ва 105 нафар донишҷӯёни ДДТТ, ки дар ихтисосҳои иқтисодӣ таҳсил мекарданд, дар санчиш иштирок намуданд. Ташкил ва назорати рафти санчиш аз ҷониби омӯзгорони дарсдиҳанда (забони англисӣ) амалӣ гардида, дар ин ҷараён унвонҷӯ низ иштироки бевосита дошт. Мақсаду моҳияти гузаронидани санчиш, ки характери илмӣ ва таҳлилий-муайянкунӣ дошт, ба омӯзгорону донишҷӯён фаҳмонида шуд, аз ҳамин лиҳоз, кӯшиши рӯйбардор кардан, ёрӣ додан дар иҷрои саволу супоришҳо миёни донишҷӯён ба мушоҳида нарасид. Илова бар ин, саволномаҳо, ки аз 15 вариант иборат буд, имкон меод, ки дар гуруҳҳо вариантҳо такрор нашаванд.

Баъд аз ҷамъбаст ва таҳлили натиҷаҳои ба дастмада маълум гашт, ки сатҳи дониши забони англисии шогирдон дар сатҳи миёна қарор дорад, аммо дарку фаҳмиши онҳо дар самти истилоҳот паст мебошад (Ҷадвали 3).

**Натиҷаи
саниши донишҷӯён дар анҷоми марҳилаи аввали озмоиш**

№	Намуди супоришҳои саволнома	ДТТ / 210		ДДТТ / 105		Ҷоизи миёна	
		Азхуд.	Сифат	Азхуд.	Сифат	Азхуд.	Сифат
		5, 4, 3	5, 4	5, 4, 3	5, 4	5, 4, 3	5, 4
1.	8 саволномаи тестӣ	74%	14%	76%	17%	75%	15,5%
2.	Хондани порчаи матнӣ	68%	22%	66%	24%	67%	23%
3.	4 саволҳои вобаста ба матни овардашуда	64%	24%	63%	23%	63,5%	23,5%
4.	Сохтани ҳолати суҳбат	70%	27%	71%	28%	70,5%	27,5%
5.	Диктанти санҷишӣ	74%	22%	75%	20%	74,5%	21%
	Ҷоли миёна:	70%	21,8%	70,2%	22,4%	70,1%	22,1%

Аз ҷадвали боло метавон мушоҳида намуд, ки дар иҷрои тестҳо донишҷӯён нисбат ба дигар навъи супоришҳо ҳоли баландро соҳиб шуда, дар ду муассисаи таълимӣ ҷоизи миёнаи азхудкунӣ 75% ва сифат 15,5% мебошад. Нисбатан ҳоли баланд, баъд аз иҷрои тестҳо, навиштани дактанти хурд мебошад, ки ҷоизи миёнаи он аз азхудкунӣ 74,5% ва сифат 21% аст. Дар хондани порчаи матн ва ҷавоб додан ба саволҳои вобаста ба он донишҷӯён ҳолҳои пастро ба даст оварда, нишондоди ҷоизи миёнаи ин навъи супориш аз азхудкунӣ 63,5% ва сифат 23,5%-ро дар бар гирифт. Ҷоизи миёнаи умумии иҷрои ҳама намуд супоришҳо бошад, дар азхудкунӣ 70,1% ва сифат 22,1% мебошад.

Аз шумораи умумии донишҷӯёни ду муассисаи таълимӣ (ДТТ, ДДТТ) чор гуруҳи донишҷӯён, иборат аз 250 нафар, ки нишондоди забони англисиашон хеле наздик буд, барои шомил кардан дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ интихоб карда шуданд.

Марҳилаи ташаккулдиҳанда (2020-2021). Марҳилаи дуҷуми озмоиши таҷрибавӣ ба соли таҳсили 2020-2021 рост омада, ташкили гуруҳҳои

таҷрибавию назоратӣ ва гузаронидани таълими таҷрибавӣ ба нақша гирифта шуд. Аз 250 нафар донишчӯёне, ки дар марҳилаи гузашта барои иштирок дар марҳилаи навбатӣ интихоб гардиданд, 150 нафар донишчӯёни ДТТ ва 100 нафар донишчӯёни ДДТТ-ро ташкил намуд. Дар ҳар ду муассисаҳои таълимӣ донишчӯён ба гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ ба таври зайл чудо карда шуданд: ГТ-01/ДТТ, ГТ-02/ДТТ, ГТ-03/ДТТ, ГН-01/ДТТ, ГН-02/ДТТ, ГН-03/ДТТ, ГТ-01/ДДТТ, ГТ-02/ДДТТ, ГН-01/ДДТТ, ГН-02/ДДТТ. Ихтисороти овардашударо ба таври зерин метавон маънидод намуд: ГТ – гуруҳи таҷрибавӣ, ГН – гуруҳи назоратӣ, ДТТ ва ДДТТ – номи муассисаҳои таълимӣ, 01, 02, 03 – рақами тартибии гуруҳи таҷрибавӣ ё назоратӣ.

Қабл аз шуруъ шудани таълими таҷрибавӣ дар асоси таҳқиқоти назариявӣ, барномаи (силлабуси) фанни «Забони хоричӣ / Забони англисӣ» ва дигар ҳуҷҷатҳои дар самти таълими забонҳои хоричӣ муҳим, нақшаи рафти марҳилаи мазкур таҳия карда шуд.

Дар рафти марҳилаи мазкур татбиқи як қатор вазифаҳо ба нақша гирифта шуд: а) гузаронидани таълими таҷрибавӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ; б) татбиқ ва таҳқиқи самараноки маводҳои коркардшуда ва методҳои таълими пешниҳодкардаи унвончӯ дар самти омӯзиши истилоҳоти иқтисодии англисӣ; в) ташкилу баргузори санҷишҳои даврӣ ва имтиҳони ҷамъбасти; г) муайян кардани ҳолати омӯзиши забони англисӣ ва азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ баъди анҷоми таълими таҷрибавӣ.

Барои муайян намудани ҳолат ва исботи қисмати таҳқиқот, дар рафти таълими таҷрибавӣ ба инобат гирифтани факторҳои зерин тарҳрезӣ гардид:

А) Дар вақти фароҳам овардани шароит ҳангоми ташкил ва гузаронидани таълими таҷрибавӣ ҳолатҳои зерин мебоянд ба инобат гирифта шаванд: 1) Сатҳи тақрибан якхелаи дониши забони англисии донишчӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ; 2) Давомнокии якхелаи давраи таълим ва вақти якхелаи омӯзиши маводҳои таълимӣ; 3) Ҳаҷм ва мундариҷаи маводҳои таълимӣ, ҳаҷми истилоҳоти иқтисодӣ барои омӯзиш дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ як навъ интихоб карда шуд; 4) Дар як давраи муайян гузаронидани санҷишҳои

даврию имтиҳони чамъбастӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ бо супоришҳои ягона, вале вариантҳои зиёду гуногун.

Б) Методикаи таълими забони англисӣ дар рафти таълими таҷрибавӣ ба таври зайл ба роҳ монда мешавад: 1) Таълими забони англисӣ дар гуруҳҳои назоратӣ ба таври анъанавӣ сураат гирифта, дар гуруҳҳои таҷрибавӣ маводҳои коркардшудаи таълимӣ ва методҳои пешниҳодкардаи унвонҷӯ истифода карда мешаванд; 2) Таваҷҷуҳ ба таълими истилоҳоти иқтисодӣ равона шуда, муносибати махсус ва татбиқи принципҳои азхудкунии истилоҳот дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ба роҳ монда мешавад. Дар гуруҳҳои назоратӣ бошад, азхудкунии истилоҳот аз рӯйи усулҳои анъанавӣ, ба таври аз ёд кардан, омӯхтани онҳо дар дохили матн ва ҳангоми иҷрои машқҳо сураат мегирад.

Бо назардошти ҳолатҳои боло дақиқи гашт, ки таълими таҷрибавӣ шуруъ гашта, унвонҷӯ рафти ин чараёнро на танҳо назорат мекард, балки ҳуди ӯ низ дар ин чараён иштирок намуда, дар се гуруҳи таҷрибавии ДТТ таъсисёфта забони англисиро таълим меод. Барои дар сатҳи зарурӣ сураат гирифтани рафти озмоиш дар дигар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ унвонҷӯ бо омӯзгорони таълимдиҳандаи ин гуруҳҳо маслиҳату машварат меод. Вобаста ба татбиқи маҷмӯи машқҳо ва методикаи таълими истилоҳоти иқтисодӣ ба омӯзгорони гуруҳҳои таҷрибавӣ тавсияҳои методӣ пешниҳод мегардид.

Дар нақшаи дарсҳои забони англисӣ муқаррароти асосии методикаи таълими малакаҳои лексикӣ ва кор бо луғатҳои таҳасусӣ дар вақти хондани матнҳои иқтисодӣ, инчунин, малакаҳои лексикӣ истифодаи истилоҳот дар муоширати шифоҳии касбӣ ба назар гирифта шудаанд. Дар нақшаи дарс чунин ҳолатҳо дарҷ гардидаанд: а) маҷмӯи машқҳои ба самти кор бо луғатҳои нав; б) пешниҳоди истилоҳот бо назардошти мушкилоти азхудкунии онҳо; в) усулҳои шарҳи истилоҳоти нав; г) стратегияҳои кор дар намудҳои гуногуни истилоҳот.

Дар рафти дарсҳои забони англисӣ шарҳи истилоҳоти тадрисшаванда аз 25 то 30 дақиқаро дар бар мегирифт. Азхудкунию мустаҳкамсозии истилоҳоти матнҳои гуногунмазмун ва машқҳои ба ҷиҳати луғавии матн нигаронидашуда бештар мавриди истифода қарор дода мешуданд.

Машқҳои таълимии гуногунсохтор дар давоми тамоми раванди озмоиши таҷрибавӣ ба раванди дарсҳо ҳаҷман зиёд дохил карда шуданд. Онҳо на танҳо азхудкунии истилоҳ ва хусусиятҳои онҳоро таъмин менамуданд, балки ба ташаккули маҳорати донишҷӯён дар истифодаи амалии истилоҳот ҳангоми иҷрои корҳои хаттӣ ва нутқи шифохӣ мусоидат мекарданд.

Илова бар ин, кор ҳангоми меъёрҳо истилоҳот талаб мекунад, ки ба раванди таълим миқдори баробари машқҳои забонӣ, нутқӣ ва муоширатӣ ворид карда шаванд. Машқҳои забонӣ дар ин ҳолат ба аз худ кардани шакли истилоҳот, сохтор, услуб ва қоидаҳои истифодаи онҳо нигаронида шудаанд. Машқҳои мазкур ба донишҷӯён барои фаҳмидани арзиши концептуалии истилоҳоти англисӣ дар муқоиса бо муодили тоҷикии он кӯмак карда тавонад.

Машқҳои нутқӣ бошанд, ҳангоми кор бо истилоҳоти иқтисодӣ, вазифаи беамоният ва монеаҳои психологӣ истифода шудани истилоҳотро дар нутқи хаттӣ ва шифохӣ роҳандозӣ менамоянд.

Барои дар сатҳи зарурӣ қарор додани муоширати озоди донишҷӯён дар доираи мавзуоти тахассусашон, пиёда гардонидани истифодаи машқҳои муоширатӣ дар рафти дарсҳо зарур дониста шуд.

Ҳамин тариқ, дар рафти кор ва озмоиши таҷрибавӣ аз рӯйи матнҳои иқтисодии интихобшуда ба донишҷӯён маҷмӯи машқҳои гуногунсохтор пешниҳод гардид.

Иҷрои ҳар як машқу супориш дар самти рушди маҳорати лексикӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ нисбат ба нишондиҳандаҳои гуруҳҳои назоратӣ, ки аз рӯйи усули анъанавӣ таълим мегиранд, фарқкунанда ва хеле баландтар буд.

Донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ истилоҳоти иқтисодиро дар дохили матн зуд ҷудо карда метавонистанд. Онҳо истилоҳу калимаҳои калидиро бо дигар воҳидҳои луғавӣ беҳтар ва дар сатҳи зарурӣ истифода мебарданд. Дарк кардани маънои истилоҳот ҳамчун ҷузъи ибора, ҷумла ва матн дар ин гуруҳҳо беҳтару бештар ба назар расид. Дар баробари ин, дар гуруҳҳои, ки аз рӯйи усули анъанавӣ машғулиятҳо гузаронида мешуданд, дарку фаҳмиш ва истифодаи истилоҳот дар нутқ дар сатҳи хеле паст қарор дошт.

Илова бар ин, қайд кардан ба маврид аст, ки системаи пешниҳодшудаи машқҳо ба ғанигардони захираи луғавии донишҷӯён мусоидат мекунад. Аз ҷиҳати миқдори бой шудани захираи луғавии донишҷӯён ва такмили маҳорати лексикӣ кор бо истилоҳот муҳолифат намекунад.

Этимоднокии натиҷаҳо дар кулли гуруҳҳо бо методҳои омили математикӣ санҷида шуд. Натиҷаи таҳқиқот ба таври автоматӣ коркард ва дар ҷадвалу диаграммаҳо ҷамъбаст карда шуданд.

Натиҷаю нишондодҳои гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ дар марҳилаи ниҳой оварда шуда, фарқияти натиҷаҳо таҳлилу баррасӣ хоҳанд гашт.

Марҳилаи сеюм – ҷамъбасти (солҳои 2021-2022). Марҳилаи сеюми озмоиши таҷрибавӣ ба таҳқиқ, таҳлил ва баррасии натиҷаҳои дар марҳилаи пешин бадастомадаро дар бар мегирад. Ин марҳила мантиқан идомаи марҳилаи дуюм буда, ҷамъбасти тамоми давраи таҳқиқот мебошад. Баъд аз гузаронидани имтиҳони ҷамъбасти, таҳлилу муқоисаи натиҷаҳо, манзур сохтани ҳолати кунунӣ атрофи масъалаи таҳқиқ метавон ҳулосаҳои мушаххасро пешниҳод сохт ва исбот шудан ё рад гаштани фарзияи таҳқиқотро ба таври дақиқ инъикос намуд.

Баъд аз анҷом ёфтани таълими таҷрибавӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ дар марҳилаи дуюм ташкили имтиҳони ҷамъбасти ба нақша гирифта шуд. Имтиҳони мазкур аз рӯи критерияҳои, ки барои ҷамъбасти таҳқиқот ва ба ҳулосаи ниҳой омадан зарур буданд, ташкил карда шуд. Саволномаи имтиҳон на танҳо сатҳи забони англисии донишҷӯёнро дар бар мегирифт, ки баъд аз анҷом расидани омӯзиши фан мебошад инъикос намуд, балки маҳорати тавачҷуҳи ҳоса зоҳир намудан ба сифати омӯзиши забон, азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ, дарку фаҳмиши амиқ ва истифодаи озоди истилоҳот дар нутқи хатӣ ва шифоҳӣ муайян месохт. Маҳз бо ҳамин мақсад, аз ҷониби унвонҷӯ дар мувофиқа бо омӯзгороне, ки дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ таълимдиҳанда саволномаҳои имтиҳони ҷамъбасти тартиб дода шуданд.

Донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ асосан, дар компютер ва қисман шифоҳӣ имтиҳонро супорида, ба саволу супоришҳои гуногунсохт

ҷавоб доданд. Дар маҷмуъ барои ҳар як донишҷӯ 25 савол пешниҳод карда шуда, вақти супоридани имтиҳон 50 дақиқаро ташкил дод. Саволномаи имтиҳон аз қисматҳои зерин иборат буд: а) 10 тест (аз чор, як варианти дуруст), б) 4 супориши мутобиқсозӣ (мутобиқ сохтани синонимҳо, ҷумлаҳои мазмунан монанд ва ғ.), в) хондани 1 матн ва ҷавоби хаттӣ гардонидан ба 5 саволи вобаста ба матн, г) гӯш кардани порчаи матни хурд ва ҷавоби хаттӣ гардонидан ба 5 саволи вобаста ба матн, ғ) атрофи мавзӯи пешниҳодшуда ибрази ақида намудан ва ғ. Тамоми саволномаҳо атрофи соҳаи иқтисодиёт мурағаб гардонидан шуда, дар баробари луғати умумӣ истифодашаванда, истилоҳоти иқтисодӣ низ ворид шуданд.

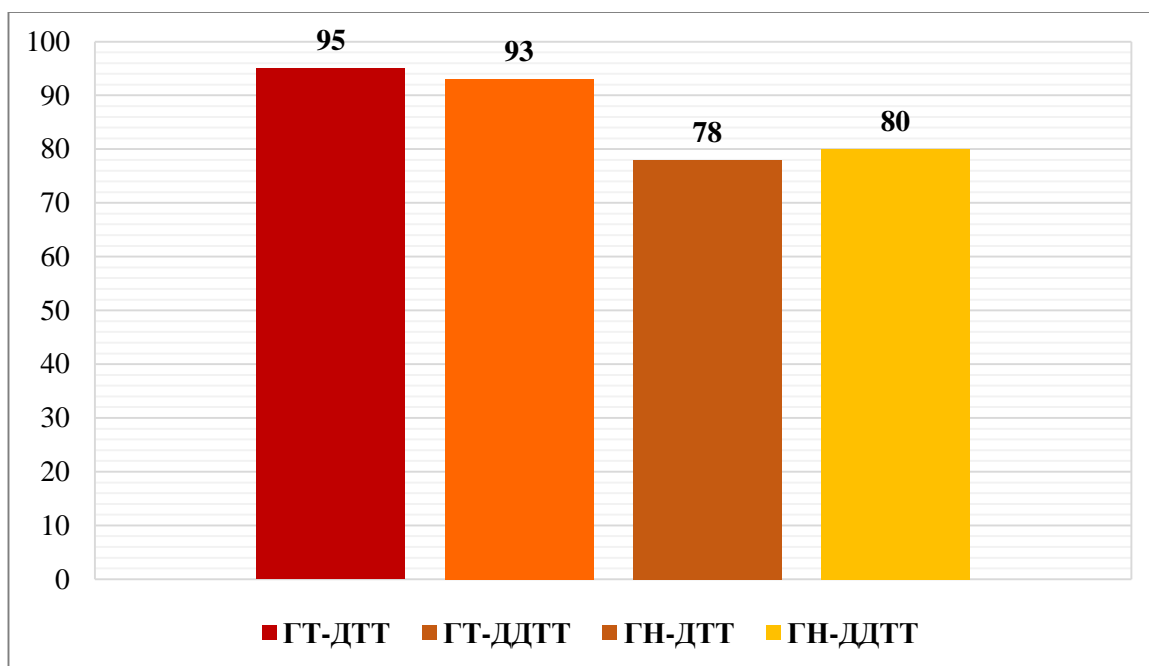
Инчунин, рафти дарсҳои забони англисӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ аз рӯйи ҷадвал, замон, макон ва низоми таҳсилоти муассисаҳои таълимӣ роҳандозӣ гардида, баъди супоридани имтиҳони ҷамъбастии фанни «Забони хориҷӣ / англисӣ» ба донишҷӯён ҳолғузурӣ карда шуд. Ҳангоми натиҷагирӣ ҳолҳои бадастовардаи донишҷӯён бо нишондоди фоиз дар диаграммаҳо тасвир гардид. Барои хубтару беҳтар нишон додани натиҷаи имтиҳон ҳар як қисмати саволнома аввал дар алоҳидагӣ ва баъдан дар умум таҳлил карда шуд.

Даҳ саволномаҳои тестӣ бо имконияти интихоби аз чор як варианти дуруст нисбат ба дигар навъи супоришҳои имтиҳон барои донишҷӯён содатар буд. Панҷ тести аввал маҳорати дониши қоидаҳои забонро дар донишҷӯ муайян сохта, панҷтои тести боқимонда донишҷӯи тарҷума ва мазмуни истилоҳоти иқтисодиро талаб мекард.

Чаҳор супорише, ки баъд аз иҷрои тестҳо пешниҳод гардид, аз донишҷӯён пайдо намудан ва мутобиқ сохтани синонимҳо, калимаю ибора ва ҷумлаҳои мазмунан монандро талаб менамуд. Ин навъи супориш нисбат ба тестҳо аз донишҷӯён фикрронии бештарро тақозо мекарданд.

Дар диаграммаҳои 1 ва 2 натиҷаи супоридани тестҳо ва супориши мутобиқсозӣ дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ оварда шудааст.

Натиҷаи иҷрои тестҳои санҷишӣ
(бо нишондоди фоиз)

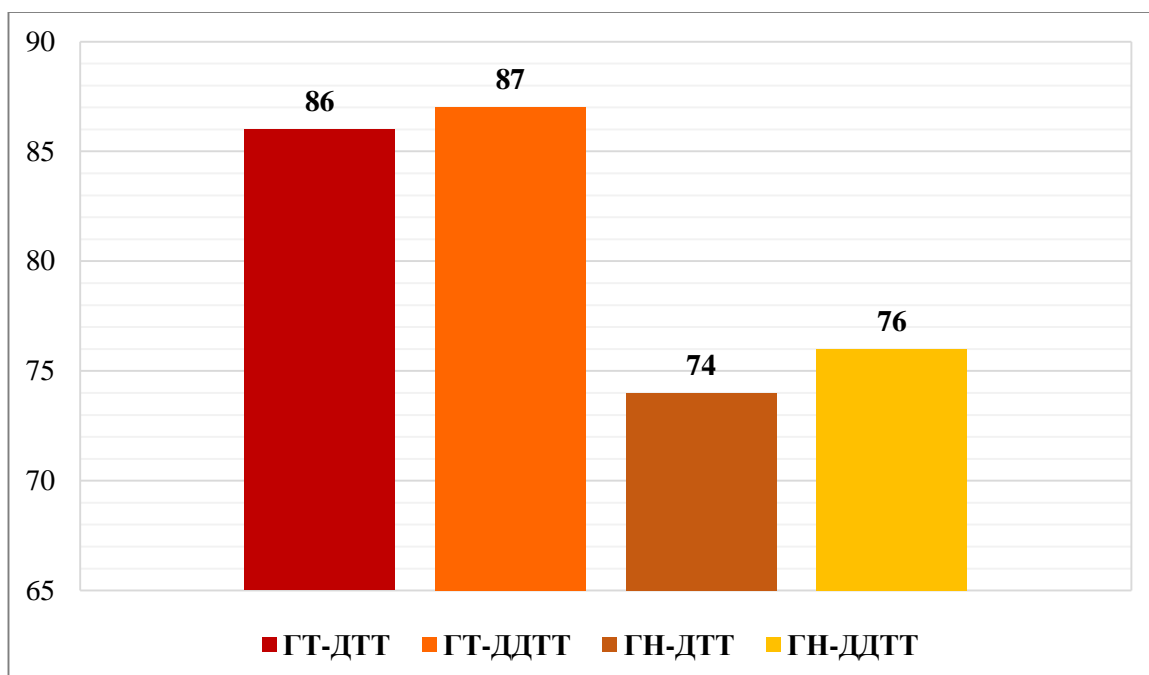

Донишҷӯён ҳангоми иҷрои тестҳо нисбат ба дигар навъи супоришҳо холҳои баландро ба даст оварда, натиҷаҳои хеле хуб нишон доданд. Дар вақти иҷрои тестҳо шумораи ками онҳо аз уҳдаи иҷрои супориш баромада натавонистанд. Агар дар гуруҳҳои таҷрибавӣ то 95% донишҷӯён бомуваффақият тестҳоро иҷро карда бошанд, дар гуруҳҳои назоратӣ низ нишондод то 80% расид.

Натиҷаи таҳқиқот нишон медиҳад, ки ин навъи санҷиш нисбат ба дигар навъҳо барои донишҷӯён хеле осонтар ва фаҳмотар мебошад. Аз ҳамин сабаб шогирдон дар вақти иҷрои тестҳо натиҷаҳои баланд ба даст оварданд.

Дар гуруҳҳои таҷрибавӣ то 7% ва дар гуруҳҳои назоратӣ то 22% донишҷӯён ҳангоми иҷрои тестҳо ба мазмуни истилоҳот сарфаҳм нарафта, ба хатогиҳо роҳ доданд.

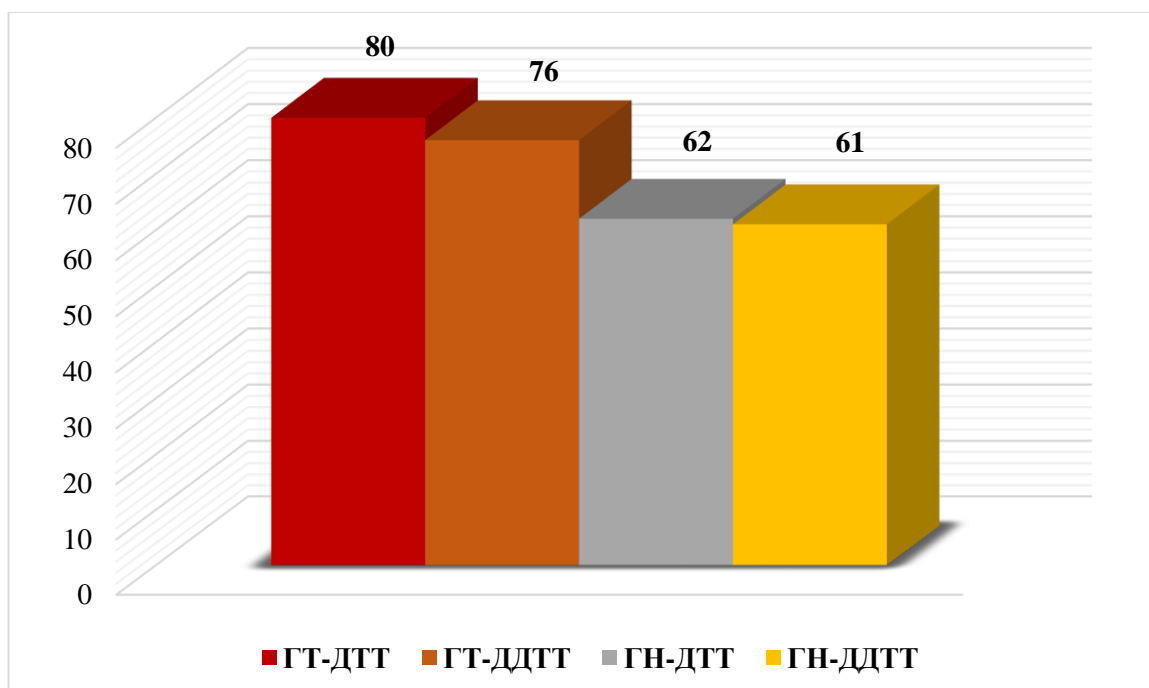
Натиҷаи иҷрои супориши мутобиқсозӣ
(бо нишондоди фоиз)

Супориши дуҷуми имтиҳон ин мутобиқсозӣ, ки нисбат ба иҷрои тестҳо каме мураккабтар буд, аммо бо вучуди ин донишҷӯён тавонистанд аз уҳдаи иҷрои он бароянд. Сабаби пасттар шудани фоизи натиҷаҳо хусусияти мантиқӣ доштани супоришҳо мебошад. Тавре ки дар боло қайд гардид, ин навъи супоришҳо аз шогирдон фикррониро талаб мекард. Натиҷаи баланди ин супориш 87% дар гуруҳҳои таҷрибавии ДДТТ ва натиҷаи паст, 74% дар гуруҳҳои назоратии ДТТ мебошад.

Дигар супорише, ки ба донишҷӯён ҳангоми имтиҳон пешниҳод гардид, аз онҳо дарки мазмуну мундариҷаи матнро дар ду ҳолат, яъне ҳангоми хондан ва дар вақти гӯш кардан муайян мекард. Дар ҳолати аввал донишҷӯён матнро хонда, ба 5 саволи вобаста ба матни хондашуда ба таври хаттӣ ҷавоб мегардонанд. Дар ҳолати дуюм бошад, шогирдон порчаи матнро гӯш мекунад ва баъд ба 5 саволи вобаста ба матни гӯшкардашуда хаттӣ ҷавоб мегардонанд. Натиҷаи ин ду супориш дар диаграммаҳои 3 ва 4 пешниҳод карда шудааст.

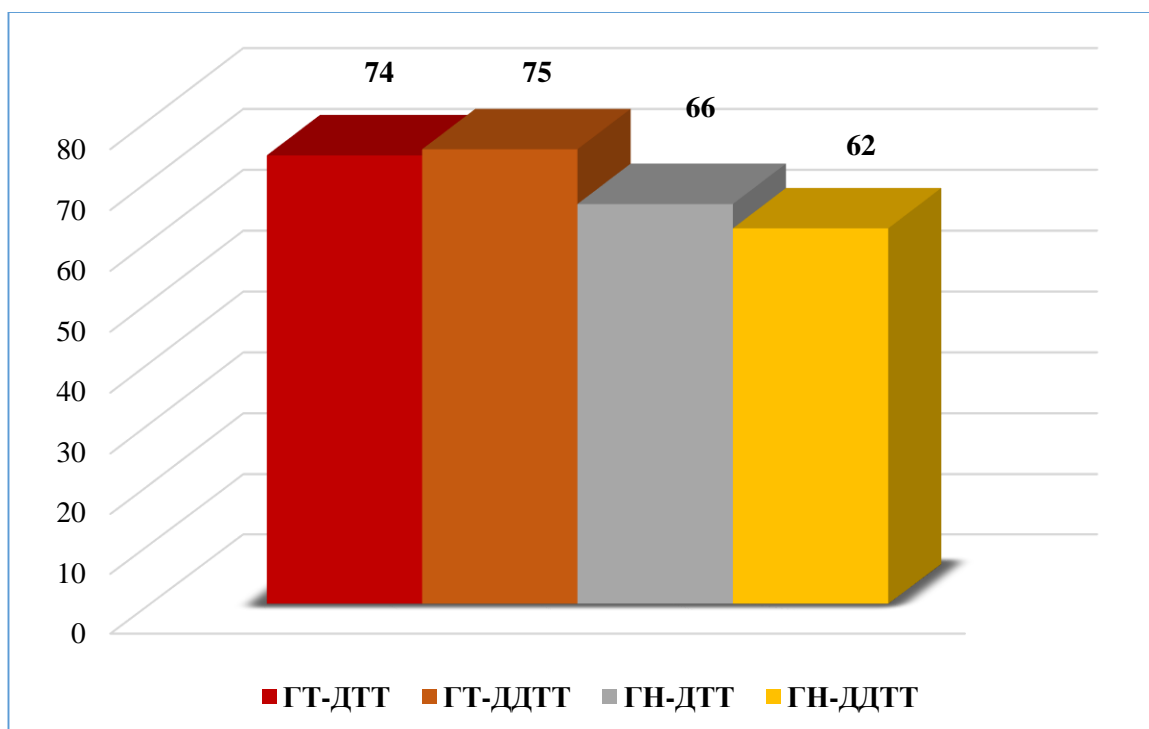
Натиҷаи хондани матн ва ҷавоб додан ба саволҳо
(бо нишондоди фоиз)

Нисбат ба дигар намуди супоришҳо, ин навъи супориш барои донишҷӯёни ҳама гуруҳҳои озмоиш мушкилтар ба назар расид. Хондани матни ношинос, сарфаҳм рафтан ба мазмуну мундариҷаи он ва ҷавоби хаттӣ пешниҳод намудан ба саволҳои вобаста ба матн аз шогирдон аввал дарку фаҳмиш ва баъд вақтро талаб менамояд. Аксарият шогирдон аз сабаби ба инобат нагирифтани вақти чудошуда ва сарфаҳм нарафтан ба муҳтавои матн натавонистанд пурра ба саволҳо ҷавоб диҳанд. Фоизи аз ҳама баланд, 80% дар гуруҳҳои таҷрибавии ДТТ ба мушоҳида расида, дар гуруҳҳои назоратӣ нишондод то ба 61% поин фаромад.

Агар нишондоди супориши мазкурро бо натиҷаҳои супоришоти қаблӣ муқоиса намоем, мебинем, ки ҳангоми иҷрои тестҳо донишҷӯёни гуруҳҳои назоратӣ 78%-80% ва ҳангоми мутобиқсозии калимаю ибораҳо ва ҷумлаҳо 74%-76% аз уҳдаи супоришҳо баромаданд.

Натиҷаи гӯш кардани матн ва ҷавоб додан ба саволҳо
(бо нишондоди фоиз)

Нисбат ба нишондоди супориши пешин (хондани матн ва ҷавоб додан ба саволҳо) ин супориш боз ҳам барои шогирдон мураккабтар буда, натиҷаи имтиҳон ҳангоми гӯш кардани матн ва ҷавоб додан ба саволҳо дар гуруҳҳои таҷрибавӣ 74%-75% ва дар гуруҳҳои назоратӣ 62%-66%-ро ташкил дод.

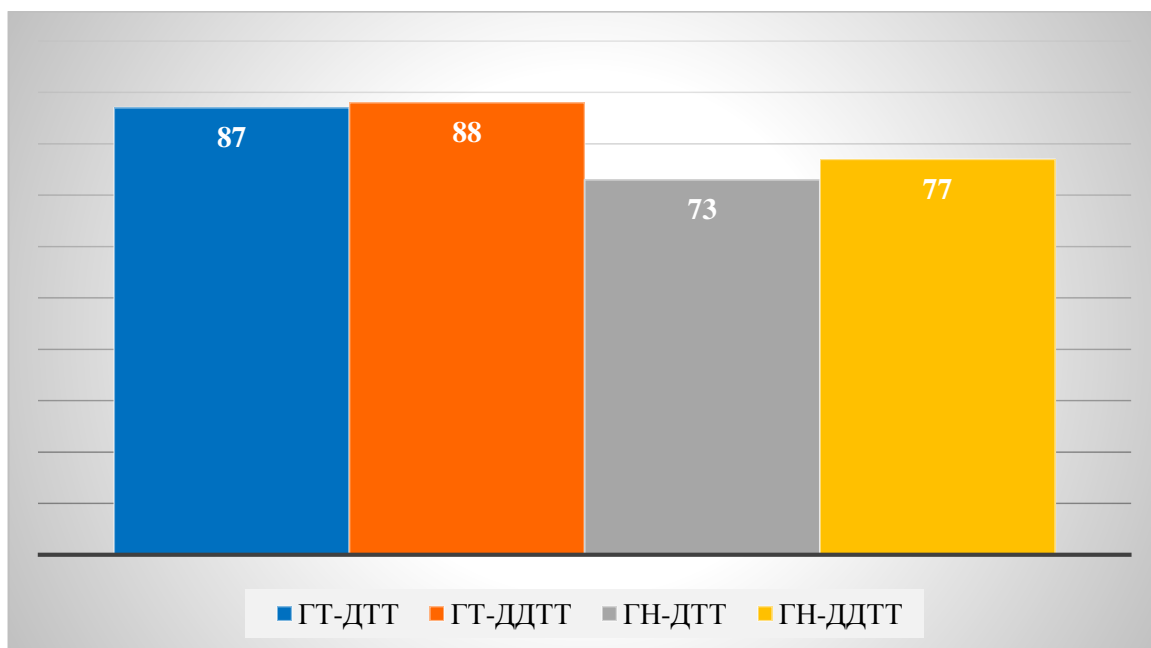
Таҷрибаҳо нишон медиҳанд, ки тафоҳум нисбат ба дигар навъи фаъолияти нутқ каме мураккаб мебошад ва шогирдон на ҳама вақт сухани ҳамсухбати худро дарк карда метавонанд. Дар вақти озмоиши мо низ ин ҳолат айнан мушоҳида карда шуд.

Супориши ниҳони имтиҳон ба таври шифоҳӣ сурат гирифта, донишҷӯён атрофи як мавзӯи пешниҳодшуда ибрази ақида менамуданд. Барои сарфа намудани вақт супориши мазкур қабл аз баргузори имтиҳони ҷамъбасти, дар вақти охирини машғулияти амалӣ гузаронида шуд. Барои такрор нашудани мавзӯҳои озод, чил номгӯи мавзӯҳое, ки атрофи соҳаи иқтисодиёт буданд, интихоб карда шуданд. Аз донишҷӯён талаб карда мешуд, ки атрофи як мавзӯ (Мисол: Development of light industry in the Republic of Tajikistan (Рушди

саноати сабук дар Ҷумҳурии Тоҷикистон); The role of tourism in the development of the country's economy (Нақши соҳаи сайёҳӣ дар рушди иқтисодиёти мамлакат); Factors of slowing down the economy of the state (Омилҳои коста гардонидани иқтисодиёти давлат), Attracting foreign investment and its role in economic development (Ҷалби сармояи хориҷӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиёт) ва ғ.) бо истифода аз истилоҳоти дар рафти дарсҳои забони англисӣ омӯхташуда фикру ақида худро дар ҳаҷми на камтар аз даҳ ҷумла иброз медорад. Илова бар ин, вобаста ба мавзӯ омӯзгор ё ҳамсабақон метавонанд ду-се саволи иловагӣ пешниҳод намояд. Холҳое, ки донишҷӯён ҳангоми иҷрои ин супориш ба даст оварданд, ба натиҷаи умумии имтиҳоноти онҳо илова карда шуд. Натиҷаи супориши мазкур чунин мебошад:

Диаграммаи 5.

**Натиҷаи иҷрои супориши шифоҳӣ
(атрофи як мавзӯ ибрази ақида кардан)
(бо нишондоди фоиз)**

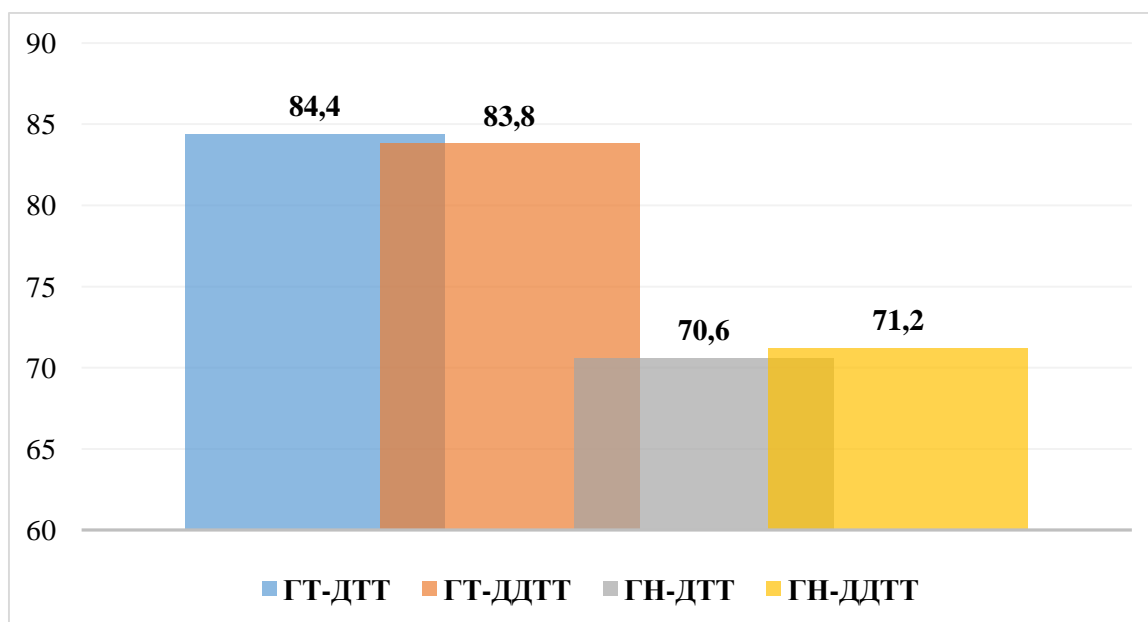

Ҳангоми таҳлили баромади шогирдон, ба инобат гирифтани фикрронии озод ва нутқи дурусти донишҷӯён ба онҳо ҳолҳои баландтар гузошта шуд. Нафароне, ки суғтар ҷавоб доданд ва нисбат ба дигарон истилоҳоти – иқтисодиро дар нутқи худ камтар истифода карданд, ҳолҳои пасттар ба даст

оварданд. Донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ 87%-88% ва гуруҳҳои назоратӣ 73%-77% ба иҷрои ин навъи супориш омодагӣ диданд.

Диаграммаи 6.

Натиҷаи умумии имтиҳони ҷамъбасти
(бо нишондоди фоиз)

Ҷамъбасти умумии имтиҳон нишон дод, ки дар гуруҳҳои таҷрибавӣ 84,4% (ДТТ), 83,8% (ДДТТ) ва дар гуруҳҳои назоратӣ 70,6% (ДТТ), 71,2% (ДДТТ)-ро ташкил дод. Натиҷаи ниҳой дар гуруҳҳои таҷрибавӣ то 14% баландтар нисбат ба натиҷаи гуруҳҳои назоратӣ буда, дар иҷрои ҳама навъҳои супоришҳо бартарият дар гуруҳҳои таҷрибавӣ мушоҳида карда мешуд.

Таҳлили натиҷаҳои таълими таҷрибавӣ динамикаи мусбати натиҷаҳои кори донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавиро дар ҷамъбасти марҳилаи дуюм нишон медиҳад. Марҳилаи дуюм, ки дар давоми соли таҳсили 2020-2021-ро фарогир буд, ҳангоми ҷамъбасти нимсолаи аввал низ санчишу имтиҳонот баргузор гардиданд. Дар нимсолаи аввал донишҷӯёни дар озмоиши таҷрибавӣ иштироккунанда ба рафти дарс методҳои тадриқи маводҳои таълимӣ мутобиқ шуда, на ҳама аз ҷиҳати психологӣ ба ин раванд омодагӣ дида буданд. Натиҷаи имтиҳоноти ҷамъбасти нимсолаи аввал дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ чандон фарқ намекарданд. Аз ҳамин сабаб, натиҷаи ин давра мавриди баррасӣ қарор нагирифт.

Дар нимсолаи дуюм дар гуруҳҳои таҷрибавӣ рафти иҷрои супоришҳои аудиторӣ ва берун аз аудиторӣ тағйирот ба амал омад. То охири нимсола тақрибан ҳамаи донишҷӯёни ин гуруҳҳо дар сатҳи якхелаи дониши забони англисӣ қарор гирифта буданд. Дар охири озмоиши таҷрибавӣ донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ ба хубӣ мушоҳида мешуд. Донишҷӯёни гуруҳҳои назоратӣ низ ҳаракат мекарданд, то ки натиҷаи назаррас нишон диҳанд, аммо баъзе омилҳо имконпазир набуд, ки онҳо ба муваффақияти бештар ноил гарданд.

Афзоиши назарраси натиҷаҳо дар гуруҳҳои таҷрибавӣ бо он шарҳ додан мумкин аст, ки азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ дар заминаи корҳои зерин анҷом дода шуданд: 1) мурағбат сохтани мақсади кор ва дуруст фаҳмонидани рафти он ҳангоми азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ; 2) тавассути ҷорӣ намудани маҷмӯи машқҳои коркардшуда дар таълими забони англисӣ, ки на танҳо барои аз худ намудани истилоҳот, балки барои васеъ намудани доираи тафаккуру ҷаҳонбинӣ донишҷӯён, ташаккули ҳавасмандӣ ба омӯзиши забони англисӣ; 3) интиҳоб ва истифодаи дурусти методҳои муосир ҳангоми азхудкунии ва истифодаи амалии истилоҳоти иқтисодӣ на танҳо дар рафти дарс, балки берун аз дарс.

Натиҷаҳои мусбат ва назаррас дар гуруҳҳои таҷрибавӣ фарзияи қаблан пешниҳодшудаи таҳқиқотро исбот карда, шаҳодат медиҳанд. Шароити ташкилнамудаи таълими таҷрибавӣ ду муассисаи таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон медед, ки боло рафтани сатҳи забони англисӣ ва азхудкунии истилоҳоти иқтисодӣ мушоҳида карда шавад. Натиҷаи ниҳони омӯзиши таҷрибавӣ нишон доданд, ки қобилияти муошират бо забони англисӣ дар соҳаи иқтисодиёт ба таври назаррас афзоиш ёфтааст. Маҷмӯи маҳорату малақаҳои лексии дар раванди озмоиши таҷрибавӣ ҳосилшуда, афзоиши ҳаҷми истилоҳоти иқтисодӣ, баланд шудани салоҳияти касбии мутахассисони ояндаро тасдиқ мекунад. Самаранокии роҳи усулҳои пешниҳодшуда ҳам бо натиҷаҳои миқдорӣ ва ҳам сифатӣ тасдиқ карда шуд.

Хулосаи боби дуюм

Таҳлилу баррасии роҳу усул, методҳо, принципҳо ва маҷмӯи машқу супоришҳое, ки вобаста ба таълими истилоҳоти хориҷии (англисии) иқтисодӣ дар боби дуюм дарҷ гардидаанд, ба мо имкон дод, ки чунин хулосаҳои муҳим барорем:

1. Таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз як қатор омилҳо аз қабили талаботҳои интихоб ва истифодаи истилоҳот, принципҳо ва методҳои таълими онҳо, маҷмӯи машқу супоришҳои таълимӣ вобастагии зиёд дорад.
2. Муваффақияти таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз мундариҷаи таълими забони хориҷӣ вобастагӣ дорад, ки он бояд ба таҳассус нигаронида шуда, хусусияти муоширатӣ дошта бошад. Мушаххас будани ҳачми маводи забонӣ, таъя кардан ба ихтисоси донишҷӯён, хусусиятҳои водорсозӣ ба муошират доштани маводҳои таълимӣ ва дигар талаботҳое, ки дар рафти таълими истилоҳоти касбӣ (иқтисодӣ) ба инобат гирифта шуда, бояд татбиқи худро дар ҷараёни таълими забони англисӣ ёбанд.
3. Барои ҳар як давраи омӯзиш маҷмӯи муайяни истилоҳоти иқтисодӣ, берун аз китоби дарсӣ интихоб ва барои азхудкунӣ пешниҳод карда шавад. Аз худ кардани истилоҳот ва мавриди истифодаи амалӣ қарор гирифтани онҳо назорати ҷиддиро талаб менамояд.
4. Татбиқи принципҳои таълим ҳангоми меъёрҳо истилоҳоти иқтисодӣ ба ҷараёни азхудкунии онҳо таъсири зиёди мусбат мерасонад. Принципҳои умумидидактикӣ ва методии таълими забони англисӣ, ки дар боби мазкур оварда шудааст, дар ҳолатҳои зерин самаранокии аз худ кардани истилоҳоти иқтисодиро таъмин менамояд:
 - принципи илмият раванди таълими истилоҳоти иқтисодиро дар заминаи дастовардҳои илмҳои лингводидактика, забоншиносӣ, педагогика, психология ва методикаи таълим барои илман асоснок мекунад;

- принципи алокаи назария ва амалия омӯзиши назариявии сохтори забоншиносӣ (фонетикӣ, лексикӣ ва грамматикӣ) ва истифодаи дурусти амалии онҳоро ҳангоми муоширати касби мазкур тақозо менамояд;
 - принципи фаъолнокӣ тақозо менамояд, ки меъёрҳо истилоҳоти иқтисодӣ тавассути ба роҳ мондани методҳои интерактивӣ лоиҳавӣ, методҳои фаъоли таълим ва дигар роҳи усулҳо дар нутқи хаттию шифоҳии забони англисӣ таъмин гардад;
 - принципи коммуникативӣ ҳадафи асосии таълими забони англисӣ – таълими забон ҳамчун воситаи муошират, истифодаи ҳамешагии истилоҳотро ҳангоми муошират талаб мекунад;
 - принципи ба касбият нигаронидашуда муҳимияти таълими забони англисӣ бо назардошти ихтисоси донишҷӯён ва истифодаи васеи матнҳо ва маълумотҳои ихтисоси онҳо, меъёрҳо истилоҳоти таҳассусӣ, инчунин тайёр намудани мутахассисони ояндаро барои муоширати касбӣ бо забони хориҷии омӯхташавандаро инъикос менамояд.
5. Маҷмӯи машқҳои махсус таҳияшуда азхудкунӣ, мустаҳкамкунӣ ва мавриди истифодаи амалӣ қарор гирифтани истилоҳоти иқтисодиро таъмин менамояд. Машқҳои таълимӣ ва назоратӣ метавонанд барои сарфа намудани вақт, шавқманд кардани шогирдон, истифодаи амалии истилоҳот ва дигар ҳолатҳо таъсири мусбат расонанд. Тартиб додани системаи машқҳо имкон дод, ки ҳангоми гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ машқҳои гуногун истифода шуда, барои таҳқиқи амиқ шароитҳои бештар фароҳам оварда шавад.
6. Ташкили озмоиши таҷрибавӣ дар се марҳила имкон дод, ки давра ба давра мақсаду вазифаҳои таҳқиқот амалӣ гардонда шуда, фарзияи пешниҳодшуда исботи худро ёбад. Баъд аз таҳқиқи назариявии масъала дар марҳилаи муқарраркунӣ, таълими таҷрибавӣ ташкил карда ва дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ озмоиш гузаронида шуд. Дар интиҳои

марҳилаи муайянкунӣ имтиҳони чамъбасти ташкил ва натиҷаи он дар марҳилаи сеюми таҳқиқот таҳлил карда шуд.

Ҳамин тавр, аз интихоби дурусти истилоҳот, татбиқи як қатор принципҳои таълим, истифодаи васеи маҷмӯи машқҳои таълимию назоратӣ ва риояи дигар талаботҳои муҳим метавонанд ба азхудкунии натиҷабахши истилоҳоти касбӣ (иқтисодӣ) ҳангоми таълими забони хориҷӣ (англисӣ) мусоидат намоянд. Таълими забони англисӣ бояд ба рушди салоҳиятҳои муоширати касбӣ (тахассусӣ) нигаронида шуда, ба роҳ мондани суҳбату суҳанрониҳо, табодули афкор, фикру ақида, худомӯзию худтакмилдиҳӣ ва ҳавасмандкунии донишҷӯён дар ин самт мавқеи муайян дошта бошад.

Ҳанӯ гардонидани захираи луғавии донишҷӯён аз истилоҳоти касбӣ (иқтисодӣ) аз маҳорати касбии омӯзгор, тарзу усули ташкили раванди таълим ва ҷалби шогирдон ба фаъолияти амалию худомӯзӣ вобастагии зиёд дорад. Барои дуруст истифода карда тавонистани истилоҳоти иқтисодӣ зарур аст, ки ба донишҷӯён қоидаҳои асосии забони англисӣ таълим дода шуда, чор рукни фаъолияти муошират дар онҳо рушд дода шавад. Рушди салоҳиятҳои муоширати касбӣ имкон медиҳад, ки мутахассисони оянда дар ҳама ҳолат дар доираи фаъолияти касбии худ аз забони англисӣ истифода карда тавонанд.

ХУЛОСА

1. Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

Таҳқиқоти мазкур ба масъалаи таълими истилоҳоти хориҷии (англисӣ) иқтисодӣ дар шароити муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Зарурат ва нағзони таҳқиқот аз он иборат аст, ки рушди соҳаҳои гуногуни мамлакат ва бозори меҳнати кишвар аз мутахассисон донишмандони забонҳои хориҷиро талаб менамояд. Дар баробари мутахассисони касбу кори гуногун соҳаи иқтисодиёт, ки фаъолияти он на танҳо дар дохили кишвар, балки берун аз он низ ба назар мерасад, беш аз пеш ба донандагони забонҳои хориҷӣ зиёд дорад. Густариши робитаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои дуру наздик, роҳ ёфтани соҳибкдорону мутахассисони соҳаи иқтисод ба бозори ҷаҳонӣ ва дигар ҳолатҳо муҳаққиқони кишварро водор месозад, ки роҳҳои самаранок ва натиҷабахш ба роҳ мондани таълими забонҳои хориҷиро дар ихтисосҳои иқтисодӣ ҷустуҷӯ намояд.

Ҷониби дигари муҳрамии таҳқиқот ба зиддиятҳои мавҷудаи назария ва амалияи таълими истилоҳоти хориҷии касбӣ ва талаботҳои воқеии донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ вобаста аст. Яъне, бо рушди илму техника ва тағйир ёфтани шароити низоми таҳсилот, таълими истилоҳоти хориҷии касбӣ дар асоси талаботҳои имрӯзаи мутахассисони оянда амалӣ гардонидани шаванд. Таҳлилҳо нишон доданд, ки дар ин самт мушкилотҳо зиёд ба назар расида, таҳқиқот ва пайдо намудани роҳҳои ҳалли масъала зарурат ба амал овардааст.

Таҳқиқот ба таълими забони англисӣ бо назардошти таъя намудан ба ихтисоси донишҷӯён, ҷанбаҳои ҳавасмандӣ, маърифатӣ ва таълимӣ, инчунин ғанигардонии захираи луғавии донишҷӯён бо истилоҳоти ихтисоси онҳо асос ёфтааст. Таҳқиқоти мазкур тавсифи роҳи усул ва методҳои тарҳрезии шудаи диссертант оид ба таълими истилоҳоти хориҷии иқтисодӣ бо дарназардошти вижагиҳои таълими забони англисӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ оварда шудааст.

Бо мақсади омӯхтани натиҷаҳои таҳқиқот концепсияи TLSP (таълими забон бо мақсадҳои махсус) ва имконияти истифодаи он дар таълими истилоҳот ба донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ дар диссертатсия таҷрибаи такмил, ташаккул ва рушди раванди таълими забони хориҷӣ барои мақсадҳои махсус мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Таваҷҷуҳ ва таҳқиқи TLSP ба мо имкон дод, ки ҳангоми ҷустуҷӯ кардани роҳҳои самарабахши таълими истилоҳоти англисии иқтисодӣ вижагиҳои махсус ва талаботҳои таълими забони хориҷиро дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ ба инобат гирафта бошем.

Истилоҳот инъикоскунандаи мафҳумҳои соҳаи махсуси дониш буда, дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ фаҳмиши иттилоотиро таъмин мекунад. Истилоҳот имкон медиҳад, ки фазои ягонаи иттилоотӣ ба вуҷуд оварда шуда, воситаи муоширати касбии мутахассисон дар сатҳи байналмилалӣ бошад. Аз ин лиҳоз, зарурат ва аҳамияти кори мутахассисон дар самти ҳамроҳангсозии истилоҳот ва таъсиси мафҳумҳои аслий ба забонҳои гуногун собит шудааст.

Бо мақсади дар сатҳи зарурӣ ба роҳ мондани раванди таълим ва эҷоди методологияи муассири корҳои таълимӣ дар самти меъёрҳои истилоҳоти касбӣ омӯзиш, таҳлилу таҳқиқи корҳои илмӣ амалӣ гардонидани шуда, натиҷаҳои таҳқиқотҳои олимони варзидаи соҳаи методҳои таълими забонҳои хориҷӣ, педагогика, психолінгвистика ва забоншиносӣ мавриди истифода қарор гирифтанд. Тақия намудан ба натиҷаи таҳқиқи олимони соҳа, иқтибос овардан аз диссертатсияҳо, монографияҳо, мақолаҳои маводҳои илмӣ ва дигар сарчашмаҳо доираи таҳқиқу таҳлили масъаларо васеъ инъикос намуд. Маҳсули корҳои илмӣ-таҳқиқотии муҳаққиқони ватанию хориҷӣ (Ҳочиматова Г.М., Ҷумаева Д.Ҷ., Крайнева Н.М., Молчанова Ю.А., Андрианова С.В., Грубов В.А. ва дигарон), ки дар давоми даҳсолаи охир дар самти таълими лексикаи махсус ва истилоҳот анҷом ёфтаанд, метавонанд барои таҳқиқотҳои оянда заминаи хубе шуда бошанд. Мо низ дар навбати худ ба асарҳои илмӣ муҳаққиқони соҳа назар андӯхта, дар қисмати назариявии кори худ масъалаи мавриди таҳқиқро дуруст ва равшантар мушаххасу муайян намудем.

Дар зербоби алоҳидаи боби якуми диссертатсия таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ оварда шуда, ҳолатҳои ба инобат гирифтани таснифот ҳангоми таълими забони англисӣ инъикос ёфтааст. Илова бар ин, дар ин зербооб сарчашмаҳои пайдоиши истилоҳоти иқтисодӣ дар забони англисӣ, рушд ва аҳамияти истифодаи онҳоро дар ҷаҳони муосир муайян гардидааст. Баъзе сабабҳо истилоҳотро метавонанд аз доира ва самти истифодашон берун намоянд. Гуруҳе аз истифода барои ба калимаҳои архаизмӣ ворид мешаванд. Гуруҳи дигари истилоҳот вобаста ба талаботи ҷомеа дар истифода нуфуз пайдо карда, рушд мекунад. Ин маълумотҳо қабл аз ҳама барои омӯзгорон аз он ҷиҳат лозиманд, то ки ҳангоми интихоб ва истифодаи истилоҳот ба ҳатогиҳо роҳ надода, истилоҳоти айни замон истифодашавандаро ба донишҷӯён таълим диҳанд.

Мазмуни таълим дар самти забони хориҷӣ ҳамчун забони муоширати касбӣ (ЗМК) дар иқтисосҳои иқтисодӣ бевосита аз он вобаста аст, ки он маҷмӯи зербахши забони хориҷиро дар матнҳо дар блокҳои зерини мавзӯӣ амалӣ мекунад: корхона (enterprise) (legal forms, creation, functional structure / шаклҳои ҳуқуқӣ, таъсис, сохтори функционалӣ), муоширати идоравӣ (office communication), идоракунии кадрҳо (personnel management), маркетинг (marketing) (market research, trade fairs, advertising / таҳқиқоти бозор, ярмаркаҳои тижоратӣ, таблиғот), андозҳо (taxes), сармоягузорӣ ва маблағгузорӣ (investments and financing), харид / фурӯши молҳо (purchase / sale of goods) (also international trade / инчунин, савдои байналмилалӣ). Мавзӯҳои зикршударо метавон ҳамчун нуқтаи муҳим дар матну асарҳо мушоҳида намуд:

- назарияи иқтисодӣ: монографияҳо оид ба иқтисодиёт, рисолаҳои илмӣ, китобҳои дарсӣ, маърузаҳои илмӣ, лексияҳо ва ғайра;

- самти амалии фаъолият (муошират дар дохили корхонаю идора, иртиботи байни корхонаҳо, иртибот байни корхона ва муштариён, вохӯриҳо, конференсияҳо, суҳбати телефонӣ, гуфтушунидҳои корӣ (коргарон бо роҳбарон, байни ҳамкорон, дар ҷои кор), мукотибаи корӣ, бастанӣ

шартномаҳо, ҳисоботи солона, машваратҳои тичоратӣ, мусоҳибаҳои иқтисодӣ, матнҳои таблиғотӣ ва ғайра;

- публитсистӣ: мақолаҳои илмӣ ва оммавии маҷаллаҳои махсус ва матбуоти даврӣ, хабарҳои иқтисодӣ дар радио ва телевизион ва ғ.

Принсипҳои асосии таълими забони хориҷиро бо мақсадҳои махсус Л.В. Щерба пешниҳод намуда, тафовути забони гуфтугӯӣ ва адабро қайд кардааст. Ҳамчунин, ӯ ибраз медорад, ки таваҷҷуҳи омӯзгорон бояд бештар ба мураттаб сохтани маводҳои забонӣ равона карда шавад. Дар ин радиф, татбиқи принсипҳои таълим муҳим ба шумор рафта, яке аз омилҳо босифат аз худ кардани маводҳои забонӣ арзёбӣ мегардад.

Дар боби дуҷуми диссертатсия барои таҳқиқи принсипҳои таълим ва аҳамияти онҳо дар меъёрҳои истилоҳоти хориҷии (англисӣ) иқтисодӣ зербоби алоҳида ҷудо карда шудааст. Аз доираи васеи принсипҳои таълим, як маҷмӯи онҳо аз ғуруҳи принсипҳои умумидидактикӣ ва принсипҳои махсуси методӣ оварда шуда, ҳолатҳои ба инобат гирифтани онҳо дар таълими истилоҳоти иқтисодӣ нишон дода шудааст.

Инкишофи ҳамаи намудҳои фаъолияти нутқ ва ташаккули муоширати касбӣ дар асоси пиёда намудани машқу супоришҳо, маводҳои таълимӣ, инчунин, таълими забон дар асоси консепсияи TLSP амалӣ мегардад. Маҳорату малака ва қобилияти истифодаи оқилонаи лексикаи касбӣ аз донишҷӯён ба дӯш гирифтани масъулияти омӯзиши мустақилонаи мавзӯҳои таълимиро тақозо мекунад. Бо ҳамин мақсад, дар диссертатсия маҷмӯъ ё худ системаи машқу супоришҳо дар асоси як қатор таснифоти машқҳо пешниҳод гардидааст. Системаи машқҳои таълими забони хориҷӣ аз рӯйи чор зерсистема баррасӣ гардида, дар рушду ташаккули малақаҳои забонӣ ва нутқӣ, инчунин дар таълими малақаҳои лексикӣ ва азхудкунии истилоҳоти касбӣ истифода шудани онҳо маълумот пешниҳод гардидааст.

Дар ҷадвали алоҳида пешниҳод кардани системаи машқҳо доир ба азхудкунии лексика ва истилоҳоти иқтисодӣ, шарҳи қисматҳои он дар алоҳидагӣ заминаи хубе барои истифода дар таълими таҷрибавӣ гардид. Беш

аз 30 навъи супоришҳо барои иҷро ва азхудкунии истилоҳот оварда шуда, ҳадафи онҳо тавассути матнҳо ва маводҳои таълимӣ рушди ҳамаҷонибаи салоҳиятҳои лингвистӣ, фарҳангӣ, муоширати касбӣ ва иттилоотии донишҷӯёнро таъмин намудан мебошад.

Ҳамин тариқ, дар рафти таҳқиқ ва иҷрои корҳои илмӣ-амалӣ бо назардошти асосҳои назариявии таҳқиқот роҳу усул ва методҳои таълими истилоҳоти англисии иқтисодӣ тарҳрезӣ гардид. Модели таълими пешниҳодкардаи унвонҷӯ барои донишҷӯёни ихтисосҳои иқтисодӣ истифодаи матнҳои иқтисодӣ ва матнҳои дорои иттилооти гуногун (илм, фарҳанг, иҷтимоӣ, технологияҳои инноватсионӣ ва ғ.) дар шаклҳои чопӣ, электронӣ, аудиоӣ ва видеоӣ, луғату фарҳангҳои соҳавию тафсирий, маҷмӯи машку супоришҳо, тесту саволномаҳои санҷишӣ ва маҷмӯи мавзӯҳои корҳои мустақилонаро дар бар мегирад. Маводҳои тарҳрезӣшударо метавон дар рафти ташкили корҳои гуруҳӣ ва инфиродӣ васеъ истифода карда, фардикунонии раванди таълимро таъмин намуд.

Бо мақсади санҷидани модели пешниҳодшудаи таълим, ташкил ва гузаронидани озмоиши таҷрибавӣ дар се марҳила ба нақша гирифта шуд. Дар марҳилаи аввал назарияи масъалаи таҳқиқ мавриди баррасӣ қарор гирифта, барои марҳилаҳои минбаъда заминаҳои устуворро гузошт.

Марҳилаи дуюм, ҳамчун давраи анҷом додани корҳои амалии озмоиши таҷрибавӣ доништа шуда, дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ таълими таҷрибавӣ гузаронида шуд. Баъд аз ба анҷом расидани марҳилаи мазкур дар гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ имтиҳони ҷамъбасти гузаронида шуд.

Мақсади марҳилаи сеюми озмоиши таҷрибавӣ аз таҳлилу баррасии натиҷаи таълими таҷрибавӣ, имтиҳони ҷамъбасти гуруҳҳои таҷрибавӣ ва назоратӣ иборат буд. Натиҷаҳои озмоиш ба интизориҳои ҷашмдошт мувофиқат намуда, самаранокии роҳу усул ва методҳои пешниҳоднамудаи диссертант тасдиқ карда шуд.

Дар рафти озмоиши таҷрибавӣ донишҷӯён аз маводҳои таълимӣ, маҷмӯи машку супоришҳо ва мавзӯҳои корҳои мустақилона истифода карда,

афзалияти онҳо дар азхудкунии лексикаи нав, истилоҳоти иқтисодӣ, инчунин самаранокии методикаи пешниҳодшудаи таълими истилоҳоти касбӣ дар донишгоҳҳои ғайризабонӣ тасдиқ гардид.

Фарзияи таҳқиқот, ки дар асоси омӯзиши таҷрибаи таълими истилоҳоти касбӣ дар таҳқиқотҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ, муайян намудани таснифоти истилоҳоти иқтисодӣ, муайян намудани принципҳои дидактикӣ ва методӣ дар интихобу истифодаи истилоҳоти иқтисодӣ ва пешниҳод сохтани маҷмӯи машқу супоришҳо барои таълими лексикаи касбӣ ва истилоҳоти хориҷии иқтисодӣ бо назардошти концепсияи TLSP муайян гардида буд, пурра исбот карда шуд.

Натиҷаи таҳқиқоти мазкурро дар доираи масъалаи «Методикаи ташаккули салоҳиятмандии касбии донишҷӯён чӣхати омӯзиши истилоҳоти иқтисодӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ» ба анҷом расида, аз **хулосаҳои зерин** иборат аст:

1. Таълими забонҳои хориҷӣ барои ихтисосҳои ғайризабонӣ дорои хусусиятҳои худ буда, таълими забонро дар асоси концепсияи «таълими забон барои мақсадҳои махсус» (TLSP – Teaching Languages for Specific Purposes) талаб менамояд. Мақсади таълими забонҳои хориҷӣ дар донишқадаю донишгоҳҳои ғайризабонӣ – ҳамчун воситаи муошират ва азхудкунонидани забон ба шумор меравад [1-М, 2-М, 7-М.].

2. Истилоҳоти касбӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ яке аз мавқеъҳои асосиро ишғол намуда, ба инобат нагирифтани онҳо хатогии методи чараёни таълим ба шумор меравад. Корҳои амалӣ бо маводҳои таълимии забони хориҷии дорои истилоҳоти касбӣ ҳама рӯкҳои фаъолияти муоширатии донишҷӯёнро дар самти таҳассусшон ташаккул медиҳад [1-М, 2-М, 7-М.].

3. Истифодаи васеи истилоҳоти касбӣ дар нутқи хаттӣ шифоҳӣ ҳангоми дарсҳои забони хориҷӣ маҳорати муоширати касбӣ ба донишҷӯён дода, забони омӯхташударо дар фаъолияти ояндаи касбӣ ва ҳамчун воситаи омӯзиши донишҳои таҳассусӣ истифода намоянд [1-М, 2-М, 7-М.].

4. Дар корҳои таҳқиқоти анҷомёфта исбот карда шуд, ки самаранокии таълими истилоҳоти иқтисодӣ аз маҳорати касбии омӯзгор дар ташкили раванди таълим бо назардошти ҳолатҳои зерин вобастагии зиёд дорад: банақшагирии чараҳои таълим, интихоби дурусти маводҳои таълимӣ, татбиқи мақсаду вазифаҳо ва принципҳои таълим, ҳавасмандгардонии донишҷӯён ба омӯзиши забон ва мустақилона аз худ кардани маводи иловагии таълимӣ, инчунин, ба инобат гирифтани як қатор талаботҳои таълими истилоҳоти касбӣ мебошад [1-М, 2-М, 5-М.].

5. Матнҳои иқтисодӣ ҳамчун воҳиди асосии дидактикии чараҳои таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодиро заминаи омӯзиш арзёбӣ намудан мумкин аст. Онҳо пеш аз ҳама ба донишҷӯён забон, фарҳанг, маданияти кишварҳои англисзабонро омӯзонида, доираи донишу фикрронӣ, тафаккур ва тасаввуроти онҳоро васеъ мегардонанд [1-М, 2-М, 7-М, 8-М, 9-М.].

6. Натиҷаи таҳқиқот нишон дод, ки дар чараҳои интихоб, истифода ва таълими истилоҳоти хориҷии иқтисодӣ татбиқи принципҳои дидактикӣ ва махсуси методӣ шарт ва зарур мебошад. Дар заминаи принципҳои таълим ва бо истифодаи аз роҳу усул ва методҳои таълим меёрҳо истилоҳоти касбӣ (иқтисодӣ) метавонад натиҷаҳои ҷашмдошт дода тавонад [1-М, 2-М, 7-М, 8-М, 9-М.].

7. Истифодаи китоби дарсӣ ва маводҳои асосӣ, инчунин таълим додани истилоҳоти иқтисодӣ кофӣ набуда, истифодаи маводҳо ва воситаҳои иловагии таълимро талаб менамояд. Истифодаи матнҳои соҳавӣ (иқтисодӣ), маҷмӯи машқу супоришҳо ва ҷалби донишҷӯён ба омӯзиши мустақилонаи маводҳои таълимӣ метавонанд рушди ҳамаҷонибаи онҳоро таъмин гардонанд, захираи луғавиашонро ғанӣ ва дониши истилоҳоти тахассусии шогирдонро мустаҳкам созад [1-М, 2-М, 7-М, 8-М, 9-М.].

2. Тавсияҳо барои истифодаи амалии натиҷаи таҳқиқот

Дар асоси ҷамъбасти таҳқиқоти илмӣ атрофи масъалаи таҳқиқ ва ҳулосаҳои натиҷаҳои бадастомада, ки самаранокии таълими истилоҳоти хориҷии иқтисодиро исбот намуданд, **тавсияҳои зерин** пешниҳод мегардад:

1. Ҳангоми таълими забони хориҷии ба таҳассус нигаронидашуда тавсия дода мешавад, ки нисбат ба маводҳои забонӣ, бештар тавассути маводҳои нутқӣ ва дар асоси мавзӯҳои таҳассус таълими забон роҳандозӣ карда шавад: матнҳо бо забони хориҷӣ аз рӯйи ихтисос ва дастурҳои соҳавӣ; азхудкунии луғатҳои маъмулу серистеъмол ва истилоҳоти касбӣ; омӯзиши маҷмӯи қоидаҳои забони хориҷӣ бо мақсади истифодаи онҳо дар нутқи ҳаттию шифоҳӣ.

2. Таҳлилу баррасӣ ва омӯзиши методҳо ва воситаҳои амалии самти TLSP нишон медиҳад, объекти асосии таълими забони хориҷӣ дар донишкадаю донишгоҳҳои ғайризабонӣ забони таҳассус ба шумор меравад. Аз ҳамин сабаб, метавон қайд кард, ки яке аз хусусиятҳои TLSP низ маҳз тавачҷуҳи маҳсус зоҳир намудан ба омӯзонидани истилоҳоти касбӣ ҳангоми таълими забони хориҷӣ (англисӣ) дар ихтисосҳои ғайризабонӣ мебошад.

3. Барои интихоби лексикаи маҳсус, истилоҳоти касбӣ ва луғати ақаллиа ҳангоми таълими забони англисӣ дар ихтисосҳои иқтисодӣ татбиқи амалии принципҳои зерин зарур мебошад: 1) Принципи серистеъмолӣ; 2) Принципи семантикӣ; 3) Принципи истисноӣ муродифот (синонимҳо); 4) Принципи истисноӣ калимаҳои байналмилалӣ; 5) Принципи арзишҳои калимасозӣ.

4. Таълими истилоҳоти англисии иқтисодӣ татбиқи принципҳои зерини умумидидактикӣ ва маҳсули методии таълимро талаб менамояд: А) Принципиҳои умумидидактикӣ: 1) Принципи илмият; 2) Принципи алоқаи назария ва амалия; 3) Принципи бошуурона (шуурнокӣ); 4) Принципи фаъолнокӣ; 5) Принципи аёният; 6) Принципи дастрасӣ; 7) Принципи мустақкамкунии дониш, малака ва маҳорат. Б) Принципиҳои маҳсули методӣ: 1) Принципи коммуникативӣ (самти коммуникативӣ); 2) Принципи ба инобат гирифтани рад кардани забони модарӣ; 3) Принципи таълими якҷоя (комплексӣ) ҳамаи фаъолиятҳои нутқ; 4) Принципи босуръати (интенсивӣ) таълим дар марҳилаи ибтидоӣ; 5) Принципи ба касбият нигаронидашудаи таълим.

5. Ҳамчун маводи иловагии таълимӣ тавсия дода мешавад, ки аз матнҳои соҳавӣ (иктисодӣ), луғату фарҳангҳои дузабонаю бисёрзабонаи соҳавӣ ва тафсири, маводҳои ҷопию электронӣ, маводҳои аудиоӣ ва видеоӣ истифода карда шавад.

6. Интиҳоб ва истифодаи методҳои таълим дар тадсири истилоҳоти иқтисодӣ аҳамияти махсус дорад. Натиҷаи таҳқиқ нишон дод, ки таълими ҳамгирои забони англисӣ, таълими ба тахассус нигаронидашуда, таълими забон бо мақсадҳои махсус таълими натиҷабахши истилоҳоти иқтисодиро таъмин менамояд.

Натиҷаҳои бадастомада имкон медиҳанд, ки методикаи таълими пешниҳодшударо метавон дар амалияи таълими лексикаи махсус, меъёрҳои истилоҳоти хориҷии касбӣ ҳангоми дарсҳои забони хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ истифода бурд. Инчунин, муҳаққиқони ҷавон имконияти васеъ доранд, ки ҳангоми таҳқиқи масъалаи таълими лексикаи нав, махсус ва истилоҳоти соҳаҳои гуногун аз натиҷаи таҳқиқоти анҷомёфта ҳамчун заминаи илмӣ-назариявӣ васеъ истифода намоянд.

РҰЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

- [1]. Аванеян, Ж.Г. Английский язык для экономистов // Ж.Г. Аванеян [Текст]: учеб. пособие для студентов эконом. специальностей. – 3-е изд., стер. – М.: Издательство «Омега-Л», 2008. – 312 с.
- [2]. Авербух, К.Я. Общая теория термина: комплексно-вариологический подход // К.Я. Авербух: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – Иваново, 2005. – 18 с.
- [3]. Агабекян, И.П. Деловой английский. English for Business // И.П. Агабекян. – Ростовн/Д.: Феникс, 2012. – 317 с.
- [4]. Азимов, Э.Г., Щукин, А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) // Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин [Текст]. – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
- [5]. Азимова, А.Д. Работа над усвоением специальной лексики на занятиях по русскому языку // А.Д. Азимова [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Ашхабад, 1970. – 20 с.
- [6]. Александровская, Л.В. Семантика термина как члена общелитературной лексики (на материале английской морской терминологии) // Л.В. Александровская [Текст]: Автореф. дис. ... канд. фил. наук. – М.: Изд. МГПИЯ им. М. Тореца, 1973. – 24 с.
- [7]. Алексеева, Л.Е. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку // Л.Е. Алексеева [Текст]: Курс лекций. Методическое пособие. – СПб: Филолог, ф-т СПбГУ, 2007. – 136 с.
- [8]. Алексеева, Л.М. Методики терминопорождающей функции терминов в тексте // Л.М. Алексеева [Текст]: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М.: 1999. – 32 с.
- [9]. Алексеева, Л.М. Проблемы термина и терминообразования // Л.М. Алексеева [Текст]: учебное пособие по спецкурсу. – Пермь: Пермский университет, 1998. – 120 с.

- [10]. Алиев, С.Н. Методикаи умумии таълими забонҳои хориҷӣ // С.Н. Алиев [Матн]: Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: ТГПУ, 2018. – 350 с.
- [11]. Алиев, С.Н. Научно-педагогические основы развития профессиональной компетенции будущих учителей иностранного языка: монография / С.Н. Алиев [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2008. – 260 с.
- [12]. Ариян, М.А., Оберемко, О.Г. Методика преподавания иностранных языков: общий курс. 2-е изд., перераб. и доп. // М.А. Ариян, О.Г. Оберемко, А.Н. Шамов [Текст]. – Н. Новгород: НГЛУ им. Н.А. Добролюбова, 2004. – 193 с.
- [13]. Асадова, М.Р. Сравнительный структурно-семантический и этимологический анализ географических терминов в таджикском и английском языках // М.Р. Асадова [Текст]: Дис. ... канд. филол. наук. – Душанбе, 2020. – 162 с.
- [14]. Базина, М.П. Условно-речевые упражнения как средство формирования лексических навыков для обучения аудированию: дис. ... канд. пед. наук / М.П. Базина [Текст]. – М., 1987. – 167 с.
- [15]. Байзоев А. Язык «Донишнома» Абуали ибн Сина (терминология и словообразование) // А. Байзоев [Текст]: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Душанбе, 1992. – 31с.
- [16]. Бархударов, С.Г. О значении и задачах научных исследований в области терминологии / С.Г. Бархударов [Текст] // В кн.: Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. – М., 1970. С. 7-11.
- [17]. Беляев, Б.В. Обучение иностранным языкам: очерки по психологии // Б.В. Беляев [Текст]. – М.: Просвещение, 1965. – 229 с.
- [18]. Бердичевский, А.Л. Содержание обучения иностранному языку на основе базовой культуры личности / А.Л. Бердичевский [Текст] // Иностранные языки в школе. – 2004. - №2. – С. 17-20.

- [19]. Беспалько, В.П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения // В.П. Беспалько [Текст]. – М.: Изд-во Института профессионального образования МО России, 1995. – 336 с.
- [20]. Бим, И.Л. Подход к проблеме упражнений с позиции иерархии целей и задач / И.Л. Бим [Текст] // Иностранные языки в школе. – 1985. - №5. – С. 30-37.
- [21]. Бондарева, Н.В., Желтухина, М.Р. Экономическая лексика в презентационных и рекламных текстах / Н.В. Бондарева, М.Р. Желтухина [Текст] // Актуальные проблемы современной лингвистики глазами молодых ученых: Мат-лы V Всерос. науч. семинара / отв. ред. Е.В. Шпар. Уфа: РИЦ БашГУ, 2015. – С. 182-188.
- [22]. Брыксина, И.Е. Обще дидактические и методические принципы обучения иностранным языкам в неязыковом вузе и условия их реализации / И.Е. Брыксина, О.В. Усачева [Текст] // Социально-экономические явления и процессы. – 2011. -№3. – С. 431-436
- [23]. Будагов, Р.А. В защиту понятия «слово» / Р.А. Будагов [Текст] // ВЯ. – 1983. - №1. – С. 16-30.
- [24]. Бузина, Ю.Н. Обучение работе над английскими текстами студентов экономических факультетов // Ю.Н. Бузина [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 2000. – 142 с.
- [25]. Виноградов, В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове // В.В. Виноградов [Текст]. Изд. 3-е, испр. – М.: Высшая школа, 1986. – 640 с.
- [26]. Винокур, Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур [Текст] // Труды Московского государственного института истории, философии и литературы: сборник статей по языковедению, т. 5. – М., 1939. – С. 3-54.
- [27]. Вишнякова, Н.Г. Определение состава и объема терминологического словаря-минимума для неязыкового вуза / Н.Г. Вишнякова [Текст] // Вопросы теории и методики преподавания иностранных языков на

неязыковых факультетах педвузов: сборник научных статей. – М., 1980. – С. 81-98.

- [28].Воронцова, И.И. Английский язык для студентов экономических факультетов // И.И. Воронцова, А.К. Ильина, Ю.В. Момджи [Текст]: учебное пособие. – М.: ПРИОР, 1999. – 144с.
- [29].Гаврилова, Е.А. Компетентностный подход к обучению иностранному языку профессионального общения / Е.А. Гаврилова // Гуманитарное образование в экономическом вузе: материалы международной научно-практической интернет-конференции. – Москва: ФГБОУ ВПО «РЭУ им. Г.В. Плеханова», 2013. – С. 43-48.
- [30].Гадоев, К.Х. Интегрированное обучение иностранному языку в неязыковых вузах: монография / К.Х. Гадоев [Текст]. Душанбе: Ирфон. 2017. – 170 с.
- [31].Гадоев, К.Х. Мотивирование студентов при обучении профессиональной лексики английского языка в неязыковых вузах / К.Х. Гадоев [Текст] // Вестник института языков. – Душанбе, 2021. - №4 (44). – С.115-122.
- [32].Гадоев, К.Х. Муносибати муосир ба таълими лексикаи касбии забони хоричӣ дар дарсҳои англисии мактабҳои олии ғайризабонӣ / К.Х. Гадоев [Текст] // Паёми пажӯишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2020. - №4 (32). – С.76-78.
- [33].Гальскова, Н.Д. Основы методики обучения иностранным языкам // Н.Д. Гальскова, А.П. Василевич, Н.Ф. Коряковцева, Н.В. Акимова [Текст]: учебное пособие. – Москва: КНОРУС, 2017. – 390 с.
- [34].Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам // Н.Д. Гальскова [Текст]. – М.: АРКТИ, 2000. – 165 с.
- [35].Гальскова, Н.Д. Теория обучения иностранным языкам: лингводидактика и методика // Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез [Текст]: учебное пособие для студ. лингв, ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. – 6-е изд., стер. – М.: Академия, 2009. – 336 с.

- [36]. Гатауллина, Р.В. Профессионально-ориентированное обучение иностранному языку в неязыковом вузе / Р.В. Гатауллина, Г.Р. Фассахова, Л.Р. Исламова // *Universum: Психология и образование: элек. науч. жур.* – 2014. – №10(9) [Электронный ресурс]. URL: <http://7universum.com/en/psy/archive/item/1635>
- [37]. Гендлина, И.Е. Устойчивые словосочетания терминологического характера в языке немецкой технической литературы (на материале литературы по машиностроению) / И.Е. Гендлина [Текст] // Конференция научных работников по вопросам лингвистики и методики преподавания иностранных языков. Тезисы докладов. – М.: 1-й МГПИЯ им. М. Тореза, 1968. – С. 43-45.
- [38]. Головачева, А.К. Частотный курс ускоренного обучения английскому языку по профилю радиоэлектроники // А.К. Головачева [Текст]. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1978. – 240 с.
- [39]. Грецкая, Т.В. Обучение семантизации профессионально-ориентированной иноязычной лексики студентов медицинских вузов (на материале немецкого языка) // Т.В. Грецкая [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб, 2005. – 18 с.
- [40]. Гринев, С.В. Основы лексикографического описания терминосистем // С.В. Гринев [Текст]: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – М., 1990. – 43 с.
- [41]. Гринев-Гриневиц, С.В. Терминоведение // С.В. Гринев-Гриневиц: учебное пособие. – М.: Академия, 2008. – 304 с.
- [42]. Гринев-Гриневиц, С.В. Введение в терминографию: Как просто и легко составить словарь // С.В. Гринев-Гриневиц: учебное пособие. – 3-е изд., доп. – М.: Либроком, 2009. – 224 с.
- [43]. Гурвич, П.Б. О четырех общеметодических принципах организации обучения иностранным языкам // П.Б. Гурвич [Текст] // *Иностр. яз. в шк.* – 2004. – № 1. – С. 32-35.

- [44]. Давыдова, М.А. Деятельностная методика обучения иностранным языкам // М.А. Давыдова. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
- [45]. Давыдова, Ю.Г. Совершенствование лексических навыков студентов третьего курса языкового вуза на основе семантических полей (на материале английского языка) // Ю.Г. Давыдова [Текст]: Автореф. дис... канд. пед. наук. – СПб., 2003. – 19 с.
- [46]. Даниленко, В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов [Текст] // Исследования по русской терминологии. Под ред. В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1971. С.7-67.
- [47]. Дворецкий, И.Х. Латинско-русский словарь // И.Х. Дворецкий [Текст]: ок. 50000 слов / - 3-е изд., испр. – М.: Рус.яз., 1986. – 840 с.
- [48]. Джамshedов П.Д. Сопоставительный метод как средство овладения языком / П.Д. Джамshedов // Актуальные проблемы лингвистики. – Душанбе, 2005. – С. 42-47.
- [49]. Джумаева, Д.Д. Формирование коммуникативной компетенции студентов неязыковых факультетов в процессе изучения терминологической лексики // Д.Д. Джумаева [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук. – Душанбе, 2020. – 184 с.
- [50]. Довбыш, О.В. Английская финансовая терминология и проблемы ее перевода на русский язык (на материале годовых финансовых отчетов зарубежных компаний) // О.В. Довбыш [Текст]: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – М.: МГУ, 2003. – 24 с.
- [51]. Долматовская, Е.Ю. Подготовка к профессиональной деятельности при обучении языку специальности в неязыковом вузе / Е.Ю. Долматовская // Пути повышения эффективности обучения иностранному языку в неязыковом вузе: сбор. науч. труд. Вып. 366. – М., 1990. – С. 59-67.
- [52]. Дрезен, Э.К. Научно-технические термины и обозначения и их стандартизация / Э.К. Дрезен [Текст] // В кн.: Татаринov В.А. История отечественного терминоведения. – М.: Московский лицей, 1994. – С. 104-166.

- [53]. Дубчинский, В.В. Некоторые аспекты учебной лексикографии / В.В. Дубчинский [Текст] // Современные тенденции в лексикологии, терминоведении и теории LSP: сбор. науч. труд. Посвящается 80-летию В.М. Лейчика. – М. Издательство МГОУ, 2009. – С. 107-118.
- [54]. Дудкина, Г.А. Учебник английского языка для делового общения // Г.А. Дудкина, М.В. Павлова, З.Г. Рей, А.Т. Хвальнова [Текст]. – Т.1. – Б.: Издательство «Туркестан», 2005. – 544 с.
- [55]. Елизарова, Г.В. Культура и обучение иностранным языкам // Г.В. Елизарова [Текст]: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по направлению 050300 "Филол. образование" /. - СПб.: КАРО, 2005. – 351 с.
- [56]. Елизарова, Г.В. Формирование межкультурной компетенции студентов в процессе обучения иноязычному общению // Г.В. Елизарова [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб., 2001. – 38 с.
- [57]. Елухина, Н.В., Жукова, Е.А. Устный контроль при коммуникативно направленном подходе к обучению иностранным языкам / Н.В. Елухина, Е.А. Жукова [Текст] // Иностранные языки в школе. – 1991. - №3. – С. 21-25.
- [58]. Железнов, В.Я. История экономической мысли // В.Я. Железнов [и др.] / Под ред. В.Я. Железнова, А.А. Мануйлова [Текст]. – Т.1. М.: 1916. – 253 с.
- [59]. Желтухина, М.Р., Рябова, О.С. О межкультурной специфике экономического интервью в печатных СМИ: переводоведческий аспект / М.Р. Желтухина, О.С. Рябова [Текст] // Бизнес. Образование. Право. Вестник Волгоградского института бизнеса: Науч. журнал. – 2007. -№3. – С. 119-124.
- [60]. Загоровская, О.В. Термин и терминология // О.В. Загоровская [Текст]. – Воронеж: Научная книга, 2011. – 136 с.
- [61]. Зайченко, А.А. Особенности профессионально-ориентированного обучения иностранным языкам студентов экономических специальностей

- / А.А. Зайченко [Текст] // Вестник СевКавГТУ. Серия «Гуманитарные науки». – 2014. - №2 (12). – С. 12-13.
- [62]. Звягина, Л.Е., Вохминова Л.В. Дидактические условия развития положительной мотивации у младших школьников / Е.Л. Звягина, Л.В. Вохминова [Текст] // Изучение. Эксперимент. Практика: материалы студенческой научной конференции факультета педагогики начального и специального образования. – Архангельск: Поморский ун-т, 2005. – С. 16-22.
- [63]. Зимняя, И.А. Педагогическая психология // И.А. Зимняя [Текст]: учебник для вузов: учебник для студентов высших учебных заведений, обучающихся по педагогическим и психологическим направлениям и специальностям. – 3-е изд., пересмотр. – Москва: Изд-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2010. – 447 с.
- [64]. Иванова, Т.В. Технологии и методики обучения иностранным языкам // Т.В. Иванова, З.Р. Киреева, И.А. Сухова [Текст]: учебное пособие для студентов направления подготовки «Филологическое образование». Часть I. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2009. – 196 с.
- [65]. Иванова, Т.Н. Английский язык. Факультет менеджмента // Т.Н. Иванова [Текст]: Кафедра интенсивного преподавания иностранных языков. Учебные программы. – СПб: Изд-во СПбГУ, 1999. – С. 38-46.
- [66]. Ивина, Л.В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминосистем // Л.В. Ивина: учебно-методическое пособие. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
- [67]. Игнатъева, О.И. Формирование у студентов языковых факультетов речевых навыков употребления сложноподчиненных предложений немецкого языка // О.И. Игнатъева [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1990. – 19 с.
- [68]. Ильин, М.С. Основы теории упражнений по иностранному языку // М.С. Ильин. [Текст] / Под ред. проф. В.С. Цетлин. – М.: Педагогика, 1975. – 152 с.

- [69]. Ишков, А.Д. Учебная деятельность студента: психологические факторы успешности // А.Д. Ишков [Текст]. – Москва: Изд-во Ассоциации строительных вузов, 2004. – 224 с.
- [70]. Казначеева, Е.В. Оптимизация системы профессионально-направленного обучения иноязычной текстовой деятельности // Е.В. Казначеева [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тамбов, 2000. – 24 с.
- [71]. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность // Ю.Н. Караулов [Текст]. – М.: Наука, 1987. – 263 с.
- [72]. Касаева, Л.Р., Баранова А.Р. Методика обучения иностранным языкам // Л.Р. Касаева, А.Р. Баранова [Текст]: учебное пособие для студентов Института математики и механики им. Н.И. Лобачевского по направлению «педагогическое образование (с двумя профилями подготовки)». – Казань, КФУ, 2016. – 189 с.
- [73]. Китайгородская, Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам // Г.А. Китайгородская. – М.: Изд-во МГУ, 1986. – 176 с.
- [74]. Кияк, Т.Р. Оценка степени мотивированности терминологической лексики (На материале немецких научно-технических терминов) // Т.Р. Кияк [Текст]: Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. – Львов, 1977. – 22 с.
- [75]. Ковтун, Л.Г. Английский для банкиров и брокеров, менеджеров и специалистов по маркетингу // Л.Г. Ковтун, Н.А. Образцова, Т.С. Куприкова, М.Ф. Матявина [Текст]: учебное пособие. – М.: НИП «2Р», 1994. – 352 с.
- [76]. Колесникова, А.В., Проблемы обучения русской лексике // А.В. Колесникова [Текст]. – М.: Русский язык, 1977. – С. 57.
- [77]. Коровушкин, В.П., Кострубина, С.А. Основные структурные особенности терминологических сокращений в англоязычном субязыке субкультуры экономистов / В.П. Коровушкин, С.А. Кострубина [Текст] // Проблемы порождения и восприятия речи: Материалы XIII выездной школы-

семинара (г. Череповец, 4–6 декабря 2014 г.) / Отв. ред. Е.В. Грудева. – Череповец: ЧГУ, 2015. – с. 162-167.

- [78]. Корочкина, М.Г. Формирование межкультурной компетенции в техническом университете: (английский язык) // М.Г. Корочкина [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Таганрог, 2000. – 20 с.
- [79]. Коряковцева, Н.Ф. Современная методика организации самостоятельной работы изучающих иностранный язык // Н.Ф. Коряковцева [Текст]. М.: АРКТИ, 2002. – 176 с.
- [80]. Костецкий, И.В. Обогащение русской речи студентов национальных вузов специальной лексикой // И.В. Костецкий [Текст]: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1977. – 19 с.
- [81]. Кострубина, С.А. Основные структурные типы сокращений в английской экономической терминологии и особенности их перевода на русский язык / С.А. Кострубина [Текст] // Череповецкие научные чтения – 2012: Материалы Всероссийской научно-практической конференции / Отв. ред. Н.П. Павлова. – Череповец: ЧГУ, 2013. – с. 107-110.
- [82]. Котелова, Н.З. Смысловая характеристика терминов в словарях / Н.З. Котелова [Текст]: Тезисы докладов на совещании, посвященном проблеме определений терминов в словарях. – Л.: Сов. энциклопедия, 1974. – С. 10-12.
- [83]. Крундышева, А.М. Технология обучения иностранных студентов экономической терминологии на занятиях по русскому языку / А.М. Крундышева [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук. – Санкт-Петербург, 2003 – 245 с.
- [84]. Крупнова, Н.А., Морозов Д.Л. К вопросу о контролируемых аудитивных упражнениях / Н.А. Крупнова, Д.Л. Морозов [Текст] // Язык и культура. 2014. №2 (26). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-kontroliruyuschih-auditivnyh-uprazhneniyah> (Санаи мурочиат: 18.01.2022)

- [85]. Куряева, Р.И. Английский язык. Лексико-грамматическое пособие в 2 ч. Часть 2 // Р.И. Куряева: учебное пособие для прикладного бакалавриата. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Юрайт, 2016. – 259 с.
- [86]. Лapidус, Б.А. Интенсификация процесса обучения иноязычной устной речи // Б.А. Лapidус [Текст]. – М.: Высш. Школа, 1970. – 126 с. (а)
- [87]. Лapidус, Б.А. К вопросу о сущности процесса обучения иностранной устной речи и типологии упражнений. // Б.А. Лapidус [Текст]. Иностранные языки в школе. – 1970. – №1. – С. 58 - 68. (б)
- [88]. Лаптев, В.Д. Новые пути описания терминологии / В.Д. Лаптев, В.А. Татаринов [Текст] // Терминологический вестник. – 2000. -№1. – С. 76-77.
- [89]. Левина, Е.В. Формирование лингво-когнитивного экономического тезауруса обучаемых: (на базе использования немецкоязычных художественных текстов) // Е.В. Левина [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2001. – 26 с.
- [90]. Левита, Р.Я. История экономических учений // Р.Я. Левита [Текст]: учебное пособие. – М.: Инфра - М, 2002. – 189 с.
- [91]. Лейчик, В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура // В.М. Лейчик. Изд. 4-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 256 с.
- [92]. Лейчик, В.М. Термины фразеологизмы в ряду номинативных словосочетаний терминологического характера // В.М. Лейчик Лейчик. В кн.: Слово. Фраза. [Текст] / Сб. на учных статей. – М.: Азбуковник, 2002. – С. 250-261.
- [93]. Лейчик, В.М. Элементы термин творческой теории текста // В.М. Лейчик [Текст]. Стереотипность и творчество в тексте: сборник в научных трудах. – Пермь, 2002. - С. 63-77.
- [94]. Леонтьев, А.Н. Деятельность. Сознание. Личность // А.Н. Леонтьев [Текст]. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
- [95]. Литвинова, Т.В. Система упражнений для самостоятельной работы студентов по овладению лексикой по специальности / Т.В. Литвинова

- [Текст] // Обучение иностранным языкам в школе и вузе. - СПб.: Каро, 2001. – С. 119-140.
- [96].Макар, Л.В. Обучение профессионально-ориентированному общению на английском языке студентов неязыкового вуза // Л.В. Макар [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.В. Макар. – СПб., 2000. – 21 с.
- [97].Малкова, И.Ю. Экономические термины как объект лексикографического описания в учебном словаре для инофонов / И.Ю. Малкова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2016. – № 7 (61): в 3-х ч. Ч. 2. – С. 129-132.
- [98].Мамадназаров А. Из истории английской и таджикской лексикографии // А. Мамадназаров. Англо-таджикский словарь. – Душанбе: Эр-граф, 2011. – С. 5-9 (на англ. яз.).
- [99].Мамадназаров, А. Взгляд на терминологическую англо-таджикскую лексикографию / А. Мамадназаров // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2012. – № 4/3(88). – С. 18-25 (на тадж. яз.).
- [100].Марковина, И.Ю. Английский язык // И.Ю. Марковина, Э.К. Максимова, М.Б. Вайнштейн [Текст]: учебник для медицинских вузов и медицинских специалистов. Под ред. И.Ю. Марковиной. – М.: ГЭОТАР-Медиа, 2005. – 368 с.
- [101].Мильруд, Р.П. Компетентность в изучении языка / Р.П. Мильруд [Текст] // Иностранные языки в школе, 2004. - №4. – С. 30-36.
- [102].Мильруд, Р.П. Навыки и умения в обучении иноязычному говорению / Р.П. Мильруд [Текст] // Иностранные языки в школе, 1999. - № 1. – С. 26-34.
- [103].Мильруд, Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд, И.Р. Максимова [Текст] // ИЯШ, 2004, № 4. – С. 9-15.

- [104]. Миньяр-Белоручев, Р.К. Методика обучения иностранным языкам или лингводидактика / Р.К. Миньяр-Белоручев [Текст] // Иностранные языки в школе. 1996. - №1. - С. 2-5.
- [105]. Миньяр-Белоручев, Р.К. О принципах обучения иностранным языкам / Р.К. Миньяр-Белоручев [Текст] // Общая методика обучения иностранным языкам: Хрестоматия. – М., 1991.
- [106]. Молчанова, Ю.А. Методика обучения студентов неязыкового вуза профессиональной терминологии на основе компенсаторной компетенции (английский язык) // Ю.А. Молчанова [Текст]: Дис. ... кан. пед. наук. – Нижний Новгород, 2009. – 206 с.
- [107]. Муродбекова, М.Х. К вопросу об аспектах исследования географических терминов в современной терминологии / М.Х. Муродбекова // Вестник ТГУ ПБП, -№1. – Худжанд, 2008. – С. 152-156.
- [108]. Мусаелян, И.Ф. О некоторых проблемах классификации системы упражнений в методике преподавания иностранных языков / И.Ф. Мусаелян [Текст] // Современное педагогическое образование. 2020. - №5. – С.61-68. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-nekotoryh-problemah-klassifikatsii-sistemy-uprazhneniy-v-metodike-prepodavaniya-inostrannyh-yazykov> (Санаи мурочият: 14.01.2022).
- [109]. Мусаелян, И.Ф. Понятие «Система упражнений» и попытки ее усовершенствования в методике преподавания иностранных языков / И.Ф. Мусаелян [Текст] // Современное педагогическое образование. 2020. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-sistema-uprazhneniy-i-popytki-ee-usovershenstvovaniya-v-metodike-prepodavaniya-inostrannyh-yazykov> (Санаи мурочият: 15.01.2022).
- [110]. Назарзода, С. Забон ва истилохот // С. Назарзода. – Душанбе, 2003. – 189 с.
- [111]. Насруддинов, С.М., Маликов Н.Х. Забони англисӣ барои соҳаи иқтисод ва молия // С.М. Насруддинов, Н.Х. Маликов [Текст]. – Душанбе, 2018. – 271 с.

- [112]. Начаев, В.И., Михайлушкин, П.В. Экономический словарь: справочное издание // В.И. Начаев, П.В. Михайлушкин. – Краснодар.: Краснодар, «Втри». 2011. – 464 с.
- [113]. Никулина, Е.А. Терминологизмы как результат взаимодействия и взаимовлияния терминологии и фразеологии современного английского языка // Е.А. Никулина [Текст]: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. – М., 2005. – 40 с.
- [114]. Нистратова, Е.В. Методика работы с иноязычными специальными и художественными текстами в военном инженерном вузе: (на материале английского и немецкого языков) // Е.В. Нистратова [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тамбов, 2000. – 21 с.
- [115]. Новиков, А.М. Методология учебной деятельности [Текст] // А.М. Новиков. – М.: Эгвес, 2005. – 176 с.
- [116]. Очилова, М.А., Ходжиев С. Дидактические принципы обучения на уроках иностранного языка / М.А. Очилова, С. Ходжиев [Текст] // Вестник ТГУПБП. 2010. - №1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/didakticheskie-printsipy-obucheniya-na-urokah-inostrannogo-yazyka-1> (Санаи мурочиат: 01.01.2022).
- [117]. Павлова И.П. Принципы обучения иностранному языку: современная интерпретация / И.П. Павлова [Текст] // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Образование и педагогические науки. 2016. - №14(753). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsipy-obucheniya-inostrannomu-yazyku-sovremennaya-interpretatsiya> (Санаи мурочиат: 01.01.2022).
- [118]. Павлова, И.П. Обучающие программы в самостоятельной работе студентов по иностранному языку // И.П. Павлова [Текст]: Дис. ... док. пед. наук. – М., 1992.
- [119]. Пак, С.М. О некоторых направлениях терминологических исследований / С.М. Пак [Текст] // Язык как структура и социальная практика: Межвуз. Сб. науч. трудов. Вып 1. – Хабаровск: Изд-во ХГПУ, 2001. – С. 48-54.

- [120]. Палагутина, М.А. Инновационные технологии обучения иностранным языкам / М.А. Палагутина, И.С. Серповская [Текст] // Проблемы и перспективы развития образования: материалы междунар. науч. конф. – Пермь: Меркурий, 2011. – С. 156-159.
- [121]. Панова, Т.М. Обучение иноязычной профессионально ориентированной лексике студентов естественных факультетов на основе интегрированного курса // Т.М. Панова [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб: СПбГУ, 2007. – 23 с.
- [122]. Пассов, Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению // Е.И. Пассов [Текст]. – 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
- [123]. Пассов, Е.И. Теоретические основы обучения иноязычному говорению // Е.И. Пассов [Текст]. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1983. – 199 с.
- [124]. Пиневич, Е.В. Методика обучения чтению иностранных учащихся инженерного профиля с использованием компьютерных технологий (этап пред-вузовской подготовки) // Е.В. Пиневич [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. – М., 2006. – 229 с.
- [125]. Полат, Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования // Е.С. Полат и др. [Текст]: учебное пособие / под ред. Е.С. Полат. – 4-е изд., стер. – Москва: Академия, 2009. – 268 с.
- [126]. Поляков, О.Г. Концепция профильно-ориентированного обучения английскому языку в высшей школе // О.Г. Поляков [Текст]: Автореф. дис. ... док. пед. наук. – Тамбов, 2004. – 43 с.
- [127]. Пономаренко, А.В. Лингводидактические аспекты финансовой терминологии иностранного языка / А.В. Пономаренко [Текст] // Исследование различных типов и жанров текста. Межвузовский сборник научных статей. – Сургут: Сургутский госуниверситет, 2000. – С. 100-104.
- [128]. Попова, Г.В. Учебное пособие по ведению радиотелефонной связи на английском языке // Г.В. Попова [Текст]. Часть 2. – Л.: Академия гражданской авиации, 1991. – 147 с.

- [129]. Походзей Г.В. Комплекс упражнений по развитию иноязычной межкультурной компетенции курсантов судоводительских специальностей / Г.В. Походзей [Текст] // Педагогическое образование в России. – 2013. -№1. – С. 130-133.
- [130]. Райзберг, Б.А. Современный экономический словарь // Б.А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. М.: ИНФРА-М, 2002. – 480 с.
- [131]. Рахманов, И.В., Гез, Н.И. Основные направления методики преподавания иностранных языков в XIX–XX вв. // И.В. Рахманов, Н.И. Гез, И.А. Зимняя, С.К. Фоломкина, А.Я. Шайкевич [Текст]. В 3-х частях. Под ред. И.В. Рахманова. – М.: Педагогика, 1972. – 320 с.
- [132]. Розенберг, Д.И. История политической экономии // Д.И. Розенберг [Текст]. Ин-т экономики Комкадемии. – Москва, 1934-1936. - 3т.; 22 см. Ч. 1 [Текст]. – 1934. – 304 с.
- [133]. Руделев, В.Г. Слово и термин // В.Г. Руделев [Текст]. Собр. соч. в 6 томах. Т. 6. Друг мой – язык. Избр. произведения по общему и русскому языкознанию. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – С. 33-35.
- [134]. Русина, Ю.Н. Краткий англо-русский словарь финансово-экономических терминов с пояснениями // Ю.Н. Русина. – Пинск: ПолесГУ, 2015. – 85 с.
- [135]. Сайфуллаев, Х.Г. Методические рекомендации преподавателям вузов для совершенствования качества занятий на основе современной технологии // Х.Г. Сайфуллоев [Текст]. – ТГПУ имени С.Айни. – Душанбе, 2012. – 18 с. (на тадж.яз.).
- [136]. Сайфуллаев, Х.Г. Теория и практика формирования межкультурной компетенции студентов в педагогическом вузе: монография / Х.Г. Сайфуллоев [Текст]. – Душанбе: Ирфон, 2012. – 221 с.
- [137]. Сердюкова, Н.Л. Сопоставительный анализ терминологии психиатрии в английском и русском языках (На материале номинаций болезней и

- болезненных состояний) // Н.Л. Сердюкова [Текст]: Автореф. дис. ... канд. фил. наук. – СПб: Изд-во СПбГУ, 1998. – 17 с.
- [138]. Силкович, Л.А. Обучение студентов агротехнического вуза целевому поиску информации в процессе чтения англоязычной литературы по специальности // Л.А. Силкович [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Минск, 2001. – 18 с.
- [139]. Скалкин, В.Л. Сравнительная эффективность тематического и коммуникативно-ситуативного принципов организации обучения устной иноязычной речи / В.Л. Скалкин [Текст] // Методика преподавания иностранных языков в вузе. Сб. науч. трудов МГПИЯ им. М. Тореца, вып. 107. – М., 1976. – С. 147-159.
- [140]. Скрипникова, Т.И. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам // Т.И. Скрипникова [Текст]. [Электронный ресурс]: Учебно-методическое пособие / Дальневосточный федеральный университет, 2017. – Режим доступа: http://uss.dvfu.ru/e-publications/2017/skripnikova-ti_metodika_obucheniya-inostr_yazykam_lektsii_2017.pdf
- [141]. Словарь русского языка: В 4-х т. / РАН, Ин-т лингвист. исследований; Под ред. А.П. Евгеньевой. – 4-е изд., стер. – М.: Рус. яз.; Полиграфресурсы, 1999.
- [142]. Словарь-справочник: экономика, внешняя торговля, выставки / авт.-сост. П.А. Кошель; под общ. ред. В.Л. Малькевича. – М.: О-во сохранения лит. наследия, 2012. – 344 с.
- [143]. Смирницкий, А.И. Лексикология английского языка // А.И. Смирницкий / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Филол. фак. – Москва: Омен: МГУ, 1998. – 259 с.
- [144]. Снытникова, Н.И. Комплексная обучающая модель формирования коммуникативной компетенции в условиях неязыковых факультетов университетов (на примере обучения студентов-экологов) // Н.И.

- Снытникова [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – СПб: СПбГУ, 2007. – 24 с.
- [145]. Сойфер, Э.В. Обучение лексическому аспекту чтения специальных текстов // Э.В. Сойфер [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Л., 1988. – 24 с.
- [146]. Суперанская, А.В. Терминология и номенклатура // А.В. Суперанская [Текст]: Тезисы докладов на совещании, посвященном проблеме определений терминов в словарях. – Л.: Сов. энциклопедия, 1974. – С. 15-19.
- [147]. Сухарева, Т.Н. Формирование коммуникативных стратегий словоупотребления у студентов неязыкового вуза: (на материале английского языка) // Т.Н. Сухарева [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тамбов, 2002. – 19 с.
- [148]. Сухомлинский, В.А. О воспитании // В.А. Сухомлинский [Текст]. Изд. 2-е. – М.: Политиздат, 1975. – 272 с.
- [149]. Сысоев, П.В. Спорные вопросы коммуникативного контроля умений учащихся воспринимать речь на слух / П.В. Сысоев [Текст] // Иностранные языки в школе. – 2008. -№1. С. 8-15. (а)
- [150]. Сысоев, П.В. Спорные вопросы коммуникативного контроля умений учащихся воспринимать речь на слух / П.В. Сысоев [Текст] // Иностранные языки в школе. – 2008. -№2. С. 16-21. (б)
- [151]. Тарасевич, Т.М. Функции экономической терминологии в структуре рекламного дискурса: монография // Т.М. Тарасевич. – Омск: Издательство АНО ВПО, «Омский экономический институт», 2008. – 152 с.
- [152]. Татаринцов, В.А. Теория терминов // В.А. Татаринцов [Текст]. В 3т. – Т.1. Теория термина: история и современное состояние. – М., 1996.
- [153]. Тер-Минасова, С.Г. Язык и межкультурная коммуникация // С.Г. Тер-Минасова [Текст]. М., «Слово», 2002.

- [154]. Ткаченко, Т.Н. Коррекция вокабуляра студентов языкового факультета на материале общеупотребительной лексики немецкого языка (начальный этап) // Т.Н. Ткаченко [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тамбов, 2000. – 20 с.
- [155]. Труфанова, Н.О. Проблема номинации лиц в финансово-экономической терминологии (на материале русского и английского языков) // Н.О. Труфанова: Автореф. Дис. ... канд. филол. наук. – М., 2006. – 28 с.
- [156]. Трушина, Е.В. Терминосистемы криминалистики и криминологии в рамках когнитивного терминоведения: в русском и французском языках // Е.В. Трушина [Текст]: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Екатеринбург, 2005. – 23с.
- [157]. Туманян, Э.Г. О методе изучения языка как социолингвистической архисистемы / Э.Г. Туманян [Текст] // Методы социолингвистических исследований. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 299-313.
- [158]. Ушаков, Д.Н. Толковый словарь современного русского языка // Д.Н. Ушакова [Текст]. – М.: Аделант, 2014. – 800с.
- [159]. Философский энциклопедический словарь // [Ред.-сост. Е. Ф. Губский и др.]. – Москва: Изд. дом "ИНФРА-М", 1997. – 574 с.
- [160]. Харлов, Г.А. Основы системного обучения иноязычному лексическому материалу при чтении текстов в неязыковом вузе // Г.А. Харлов [Текст]: Автореф. дис. ... док. пед. наук. – М., 1991. – 32 с.
- [161]. Хаютин, А.Д. Термин, терминология, номенклатура // А.Д. Хаютин: учебное пособие. – Самарканд, 1972. – 215 с.
- [162]. Ходжиматова, Г.М. Научные основы обучения терминологической лексике русского языка в неязыковом вузе: монография / Г.М. Ходжиматова [Текст]. – Душанбе: Авесто, 2010. – 239 с.
- [163]. Ходжиматова, Г.М. Учет специфики терминологической лексики при обучении студентов национальных групп неязыковых факультетов / Г.М. Ходжиматова // Материалы Международной научно-теоретической

- конференции «Новый подход к образованию, педагогическим проблемам и культурно-техническим ценностям. – Душанбе, 2010. – С.127-132.
- [164]. Ходжиматова, Г.М., Нагзибекова, М.Б., Амирова, П.Н. Совершенствование русской речи студентов национальных групп на основе информационно-коммуникационных технологий / Г.М. Ходжиматова, М.Б. Нагзибекова, П.Н. Амирова // Вестник таджикского национального университета. – 2020. -№8. – С.209-213.
- [165]. Хориков, И.П. Новогреческо-русский словарь // И.П. Хориков [Текст]: около 67000 слов / Под ред. П. Пердикиса и Т. Пападокулоса. – М.: Русский язык, 1980. – 856 с.
- [166]. Худинша Елена Анатольевна Этимологический анализ английских заимствованных базовых терминов в области экономики // Наука о человеке: гуманитарные исследования. 2016. №3 (25). [Электронный ресурс] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/etimologicheskiy-analiz-angliyskih-zaimstvovannyh-bazovyh-terminov-v-oblasti-ekonomiki> (Санаи мурочиат: 20.04.2022).
- [167]. Худинша, Е.А. Особенности становления и развития английских базовых терминов в подязыке экономики // Е.А. Худинша [Текст]: Дис. ... канд. филол. наук. – Омк, 2011. – 156 с.
- [168]. Хусейнов, Х., Шукурова К. Луғати терминҳои забоншиносӣ // Х. Хусейнов, К. Шукурова [Матн]. – Душанбе: Маориф, 1983. – 255 с.
- [169]. Шакирова, А.А. Принципы обучения иностранному языку / А.А. Шакирова [Текст] // Современные проблемы науки и образования. – 2015. -№1 (часть 1) [Электронный ресурс] <https://science-education.ru/ru/article/view?id=18324> (Санаи мурочиат 01.01.2022)
- [170]. Шамов, А.Н. Система взаимосвязанного обучения лексическим навыкам устной речи на среднем этапе общеобразовательной школы: (на материале немецкого языка) // А.Н. Шамов [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Н. Новгород, 1999. – 19 с.

- [171]. Шатилов, С.Ф. Актуальные проблемы методики обучения русскому языку иностранных учащихся // С.Ф. Шатилов [Текст]. – Л.: ЛГУ, 1985. – 56 с.
- [172]. Шатилов, С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе // С.Ф. Шатилов [Текст]. 2-е изд., дораб. – М.: Просвещение, 1986. – 223 с.
- [173]. Шатилов, С.Ф. Обучение лексическим навыкам / С.Ф. Шатилов [Текст] // Методика преподавания немецкого языка в педагогическом вузе. – М.: Просвещение, 1983. – С. 80-90.
- [174]. Широких, А.Ю. Языковая репрезентация экономического знания в условиях глобальных изменений: аксиологический, лингвопрагматический и лингвокогнитивный аспект: монография / А. Ю. Широких [и др.] [Текст]. отв. ред. Т.Н. Ефименко; Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации. – Москва: РУСАЙНС, 2016. – 147 с.
- [175]. Шлангман, М.К. Развитие профессиональной компетентности студентов неязыковых вузов в процессе обучения иностранному языку // М.К. Шлангман [Текст]: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 2004. – 21 с.
- [176]. Шмелев, Д.Н. Современный русский язык. Лексика // Д.Н. Шмелев [Текст]: учебное пособие для студентов педагогических институтов по специальности «Русский язык и литература». – М.: Просвещение, 1977. – 335 с.
- [177]. Щерба, Л.В. Языковая система и речевая деятельность // Л.В. Щерба [Текст]. – М.: Едиториал, УРСС, 2004. – 432 с.
- [178]. Щукин, А.Н. Лингводидактический энциклопедический словарь. Более 2000 единиц // А.Н. Щукин [Текст]. – М.: Астрель: АСТ Хранитель, 2007. – 746 с.
- [179]. Berry, R. Terminology in English language teaching: nature and use [Text] / R. Berry. - New York: Peter Lang, 2010. - 275 p.

- [180]. Bolitho, A.R. English for Specific Purposes // Essential language teaching series. Modern English Publications [Text] / A.R. Bolitho, C. Kennedy. - London and Basingstoke: Macmillan Press Ltd., 1991. - 149 p.
- [181]. Dictionary of Etymology: The origins of American English Words. Robert K. Barnhart, 1995. – 916 p.
- [182]. Glendinning, E. Holmstrom, B. English in Medicine. A Course in Communication Skills // E. Glendinning, B. Holmstrom. Cambridge University Press, 1995. – 153 P.
- [183]. <https://150slov.com/dialogi/biznes/>
- [184]. <https://gufo.me/search?term=charge>
- [185]. Larsen-Freeman, D. Techniques and Principles in Language Teaching // D. Larsen-Freeman [Text]. – 2nd edn. Oxford: Oxford University Press, 2000. – 252 p.
- [186]. Lewis M. Implementing the lexical approach: Putting theory into practice // M. Lewis [Text]. – Heinle, Cengage Learning, 2008.
- [187]. Mc Kay, S.L. Teaching English as an International Language // S.L. Mc Kay [Text]. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 381 p.
- [188]. Palmer, H.E. The principles of language study // H.E. Palmer. – Yonkers-on-Hudson, New York: World Book Company, 1921. – 196 p.
- [189]. Seymour, Sh. Essentials of Teaching Academic Reading: English for Academic Success // Sh. Seymour, L. Walsh [Text]. – Houghton Mufflin Company, 2006. – 150 p.
- [190]. Thornbury S. How to teach vocabulary // S. Thornbury [Text]. Pearson, 2002.

**МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ
ДАР ТАЪЛИФОТИ МУАЛЛИФ, КИ ДАР МАҶАЛЛАҲОИ ИЛМӢ
ИНЪИКОС ЁФТААСТ**

**Мақолаҳои илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи
Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расида:**

[1-М] Шамсова Б.Қ. Махсусияти таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии ғайризабонӣ / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2020. – №7. – С.321-326.

[2-М] Шамсова Б.Қ. Методҳои муосири таълими истилоҳоти иқтисодӣ ҳангоми омӯзиши забони англисӣ / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Паёми донишқадаи забонҳо. Силсилаи илмҳои филологӣ, педагогӣ ва таърих. – Душанбе, 2021. – №3(43). – С. 141-149.

[3-М] Гадоев К.Х., Шамсова Б.Қ. Хусусиятҳои ташаккули салоҳияти лексикӣ ҳангоми таълими забони англисӣ / Б.Қ. Шамсова, К.Х. Гадоев [Матн] // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. – №4(14). – С. 212-219.

Мақолаҳои илмӣ дар дигар маҷаллаву нашрияҳо рӯйи ҷоп омада:

[4-М] Гадоев К.Х., Шамсова Б.Қ. Истилоҳоти касбӣ ва мавқеи онҳо дар таълими забонҳои хориҷӣ / К.Х. Гадоев, Б.Қ. Шамсова, [Матн] // Актуальные вопросы преподавания и изучения языков в современном поликультурном и полилингвальном образовании: материалы международной научной конференции. АТТ. – Душанбе. – 2018, С. 230-235.

[5-М] Шамсова Б.Қ. Истифодаи нави таълим бо технологияи компютерӣ дар ҷараёни таълими забонҳои хориҷӣ / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Паёми ДТТ №2(4) 2019. – С. 94-100.

[6-М] Шамсова Б.Қ. Зарурияти омӯзиши забонҳои хориҷӣ талаботи замонаст / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Актуальные вопросы филологии и методики преподавания языков. – Душанбе, 2020. – С. 56-58.

[7-М] Шамсова Б.Қ. Комплекс упражнений для формирования профессиональной лексической компетенции студентов / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Афзалиятҳои рақобатии иқтисоди миллӣ ҳангоми гузариш ба модели навини рушди иқтисодӣ. Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ (24-25 апрели соли 2020) Ҷисми 2. – Душанбе, 2020. – С. 325-328.

[8-М] Шамсова Б.Қ. Методҳои омӯхташуда оиди забонамӯзӣ / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ (20-21 ноябри 2020). – Душанбе, 2020. – С. 169-173.

[9-М] Шамсова Б.Қ. Таълими истилоҳот ва методҳои омӯзиш дар соҳаи забонҳои хориҷӣ / Б.Қ. Шамсова [Матн] // Паёми ДТТ. №1 (7) 2021. – С.108-113.

[10-М] Шамсова Б.К. Формирование экономической терминологии в русском английском языках на современном этапе / Б.К. Шамсова [Текст] // Маводи конференсияи байналмилалӣ илмӣ- амалӣ таҳти унвони “Ҷанбаҳои лингвистию муқоисавии омӯзиш ва тадриси забонҳои хориҷӣ дар шароити бисёрфарҳангии таҳсилот” (24.12.2021). – Душанбе, 2021. – С.127-130.

[11-М] Гадов К.Х., Шамсова Б.Қ. Ташаккули салоҳияти байнифарҳангии донишҷӯён ҳамчун проблемаи методӣ дар таълими забони англисӣ / К.Х. Гадов, Б.Қ. Шамсова, [Текст] // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмию амалӣ “Таҳқиқоти педагогӣ: мушкилот ва дурнамои он дар замони муосир”. Пажӯҳишгоҳи рушди маориф ба номи Абдурахмони Ҷомӣ. – Душанбе, 2021, С. 80-84.

[12-М] Шамсова Б.Қ. Қоидаву қонуниятҳо дар раванди омӯзиши забони англисӣ / Б.Қ. Шамсова [Текст] // Паёми ДТТ №1 (09). 2022. – С.151-158.

Дастури маводҳои таълимӣ ва таълимӣ-методӣ

[13-М] Шамсова Б.Қ. (бо ҳаммуаллифӣ) Луғати англисӣ –тоҷикӣ ва матнҳо дар соҳаи иқтисодиёт / Қ.Д. Раҳимова, Б.Қ. Шамсова, М. Арбобова. – ДТТ, ш. Душанбе, 2019. – 53 с. УДК 338+138 Я-73.

[14-М] Шамсова Б.Қ. (бо ҳаммуаллифӣ) Луғати англисӣ–русӣ ва матнҳо дар соҳаи иқтисодиёт / Раҳимова Қ.Д., Б.Қ. Шамсова. – ДТТ, ш. Душанбе, 2019. – 53 с. УДК 338+138 Я-73.

[15-М] Шамсова Б.Қ. (бо ҳаммуаллифӣ) Дастури таълимӣ оид ба нуқтаи шифохӣ / С.Ш. Шогуломова., Б.Қ. Шамсова. – ДТТ, ш. Душанбе, 2020. – 53 с. УДК = 111=161.1=222.8 (072). ББК 78.342+80Я73 (5Тадж).

[16-М] Шамсова.Б.Қ. Истифодаи амалии забони англисӣ. Дастури методӣ оиди усулҳои амалии таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни равияи иқтисодӣ / Б.Қ. Шамсова. – ДТТ, ш. Душанбе, 2021. – 73с.

УДК=111=222.8(072) ББК 81.2 Англ 65я73 (5Тадж).

[17-М] Шамсова Б.Қ. Английские диалоги в области экономики и финансов / Б.Қ. Шамсова. – ДТТ, ш. Душанбе, 2021. – 73 с.

УДК=111=222.8(072) ББК 81.2 Англ 65я73 (5Тадж).